

# **"Fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer"**

**Sølvi Engebretsen**

Hovedoppgave i statsvitenskap  
Universitetet i Oslo



# 1.0. INNLEDNING

## 1.1. Tema og problemstilling

Tema for oppgaven er *fordelingen av ministerposter i koalisjonsregjeringer*, og *motivene* som ligger bak disse fordelingene.

Problemstillingen knytter seg til hvorvidt regjeringsmakt søkes for maktens egen skyld eller ut fra ønsket om å påvirke politikk i bestemte retninger - m.a.o. om partiene er maktsøkende eller policysøkende. Hvilke motiver som ligger til grunn for partiers atferd har nettopp vært det sentrale spørsmål innen koalisjonsteori. Spørsmålet er variasjoner over et gammelt tema innen statsvitenskap. For Aristoteles var politikk dels et mål i seg selv, men også en form for handling som, i likhet med etikk, bygget på kunnskap om hva som er til gode for fellesskapet. Mot dette synet står den realpolitiske retningen, blant klassikerne først og fremst representert ved Machiavelli. Her er politikk ensbetydende med kamp om posisjoner. Målet er å oppnå og beholde politisk makt - ikke “det gode liv” som hos Aristoteles.

I nyere tids statsvitenskap har nok det realpolitiske synet på politikk hatt stor innflytelse. Rune Slagstad (1987) skriver om “realismens triumf i moderne retts- og statsvitenskap”. Studiet av koalisjonsdannelser er intet unntak i så måte. Lenge forutsatte man at partienes motiver var ønsket om regjeringsmakt. Selv de som etterhvert har lagt vekt på forfølgelse av politiske mål som sentralt for partiers atferd, har typisk underordnet dette motivet i forhold til maktsøking (Budge og Laver 1986).

Hvorfor er det viktig å studere partienes motiver for å søke regjeringsmakt? Svaret ligger i at partiene utgjør et vesentlig ledd mellom velgerne på den ene sida og etableringen av en regjering og utformingen av politikk på den andre sida. Hvilke motiver partiene har vil derfor kunne ha store konsekvenser for utfallet av hele den politiske prosess i de vestlige demokratier.

Ved dannelsen av koalisjonsregjeringer vil partiene som regel forsøke å komme fram til en felles politisk plattform - et minste felles multiplum av koalisjonspartners ulike politiske preferanser. Men en viktig del av forhandlingene mellom partiene vil også være fordelingen av ministerposter. Ministerposter gir for det første adgang til å delta i regjeringsmøter. For det andre bringer ministerposter med seg muligheten til å påvirke politikken på bestemte områder. Hvordan ministerpostene fordeles mellom partiene vil derfor åpenbart ha viktige politiske konsekvenser.

Denne oppgaven er basert på en antakelse om at partienes motiver har avgjørende betydning for fordelingen av ministerposter. Det spørsmålet jeg vil forsøke å besvare er hvorvidt partiene i tråd med det maktsøkende perspektiv først og fremst er opptatt av *hvor mange* ministerposter de kan erobre, eller om det i tillegg og eventuelt i steden spiller en vesentlig rolle *hvilke* ministerposter de får? Den overordnede hypotesen er at partier søker regjeringstaburetter ut fra ønsket om å påvirke politikk på “sine” områder, og at dette resulterer i en politisk skjev fordeling av ministerposter mellom partiene i den forstand at partiene oppnår ministerposter i tråd med sine interesseområder.

Jeg vil i undersøkelsen begrense meg til norske koalisjonsregjeringer fra og med Lyng-regjeringa i 1963 til og med Syse-regjeringa i 1989. Avhengig variabel er den kvalitative og kvantitative fordelingen av ministerposter. Uavhengig variabel er partienes motiver for å søke regjeringstaberetter.

Problemstillingen blir da: Hvilke motiver ligger til grunn for og bestemmer utfallet av partienes forhandlinger om ministerposter i norske koalisjonsregjeringer?

## 1.2. Litteraturforankring og analyseopplegg

Fordelingen av ministerposter er en del av prosessen rundt dannelsen av en regjering, og studiet av regjeringsdannelser er forankret i koalisjonsteori. Denne teoritradisjonen synes derfor å være et naturlig utgangspunkt for undersøkelsen.

Sentralt for koalisjonsteori står oppfatningen om at bestemte mål ligger til grunn for partiene, og at disse målene bestemmer partienes atferd. Partiene antas m.a.o. å være målrettede, rasjonelle aktører. Det framgår av problemstillingen at dette også vil være forutsetningen i min analyse. Jeg vil imidlertid fjerne meg noe fra idealmodellen ved at jeg ikke tar for gitt at de samme målene gjelder for alle partier, eller at målene er statiske. Som kritikere av *rational choice*-teorier har pekt på, vil partiers mål formes av den kontekst de oppstår i, og kan ikke oppfattes som konstanter.

I studiet av koalisjonsdannelser har spillteoretiske tilnærminger, med en strengt formalisert og deduktiv struktur - stått sentralt. Disse tilnærmingsmåtene er blitt behørig kritisert av en rekke forskere innen den komparative forskningstradisjonen, som peker på at regjeringsdannelser ikke kan forstås uten detaljert kunnskap om de enkelte politiske systemer. Geoffrey Pridham (1986) uttrykker det slik:

“While these formal theories have had the merit of focussing on certain obviously key components of coalition politics (...) it is evident that they fail to take account of a range of variables or determinants of coalitional behaviour highlighted by the studies of party systems.”

Som en motsats til spillteoriens matematiske og deduktive metoder, har trenden innen den europeiske forskningstradisjonen i følge Michael Laver og Norman Schofield vært “...empirical attempts to fit the experience of European coalition government to an inductive theory”.

Ideelt sett skulle det ikke være noen motsetning mellom ønsket om å etablere generell teori og ønsket om å fange inn mest mulig av virkeligheten. Reelt sett vil disse to ønskene ofte stå i konflikt med hverandre. Enkelte har imidlertid understreket behovet for å finne en “gylden middelvei” mellom “...theoretical elegance and political reality” (Laver 1986). Ønsket om å kombinere generell teori og empirisk virkelighet, har nettopp vært retningsgivende for nyere bidrag innen koalisjonsteori (bl.a. Budge og Keman 1990; Laver og Schofield 1990; Laver og Budge 1992). Ikke minst har det vært en tendens til å bringe inn konteksten rundt regjeringsdannelser - særlig de formelt institusjonelle føringer og begrensninger - i den grad disse føringene lar seg generalisere.

Min analyse vil ta form av flere case-studier, hvor en viktig del av analysen vil være av kvalitativ art. Her vil jeg kunne bringe inn en rekke kontekstuelle forhold som delvis vil være unike - knyttet til den enkelte regjeringsdannelsen. Tilnærmingen ligger

sånn sett nært det Laver og Schofield kaller “European Politics” - tradisjonen. I den kvantitative analysen vil jeg imidlertid ta utgangspunkt i formell deduktiv koalisjonsteori, og de hypotesene jeg da avleder vil også legge visse føringer for den kvalitative analysen. Min analyse vil derfor være en kombinasjon av de to forskningstradisjonene.

## 2.0. KOALISJONSTEORI OG FORDELINGEN AV MINISTERPOSTER

Det koalisjonsteoretikere har vært mest opptatt av er å bestemme hvilke aktører som vil danne koalisjoner i gitte situasjoner. Bare i mindre grad har man vært opptatt av hvordan gevinstene av koalisjonsmedlemsskap fordeles. Likevel kan koalisjonsteori bidra til å belyse også dette spørsmålet. De motiver som koalisjonsteori forutsetter å ligge til grunn for partienes atferd, er jo nettopp knyttet til gevinstene av koalisjonsmedlemsskap.

Jeg vil i det følgende gjøre rede for noe av den utvikling som har skjedd innen koalisjonsteori. Særlig vil jeg ta for meg endringer i synet på hvilke motiver teoriene legger til grunn for. De ulike bidragene kan grovt sett deles i to: de som bygger på teorien om det *maktsøkende parti* og de som baserer seg på teorien om det *policy-søkende parti*.

### 2.1. Teorien om det maktsøkende parti

De tidligste koalisjonsteoriene er policy-blinde - politiske preferanser antas ikke å spille noen rolle for koalisjonsdannelser. Dette er m.a.o. antakelsen om at “Politics makes strange bedfellows” - en koalisjon av partier på ytterste høyre og venstre fløy er like sannsynlig som noen annen, alle andre forhold holdt konstant.

John von Neumanns og Oskar Morgensterns teorier om *n-person games* eller spill med flere enn to aktører er utgangspunktet for den tidlige koalisjonsteorien. I slike samhandlingssituasjoner vil problemet for aktørene være å finne partnere slik at disse sammen kan vinne spillet. En slik sammenslutning av partnere kaller von Neumann og Morgenstern for en *koalisjon* (von Neuman og Morgenstern 1953). von Neuman og Morgenstern er opptatt av hvordan gevinster og tap best bør fordeles for at en koalisjon skal vinne. Løsningen på spillet er at gevinstene fordeles slik at alle medlemmer i koalisjonen foretrekker denne fordelingen framfor andre fordelinger. Bare det sett av koalisjoner som ikke inkluderer unødvendige aktører, som konsumerer noe av gevinsten uten å bidra til å vinne, gir slike fordelinger. Innen koalisjonsteori kalles slike koalisjoner *minimal winning coalitions*, og de kan defineres som vinnende koalisjoner som går over til å bli tapende hvis de mister noe medlem.

I *A Theory of Political Coalitions* forsøker William Riker å gå et skritt lenger enn von Neumann og Oskar Morgensterns å besvare spørsmålet: Av alle minimal winning - koalisjoner, hvilke eller hvilken koalisjon vil med størst sannsynlighet dannes? Riker mener at dette spørsmålet kan besvares dersom aktørene disponerer over et ulikt antall stemmer (Riker 1962). Hvis alle aktører har like mange stemmer - dvs. “one man - one vote”, vil alle mulige koalisjoner som ikke er større enn 50% + 1 være like sannsynlige. Når aktørene derimot disponerer over ulike antall stemmer, gjelder ikke lenger 50% + 1 kriteriet. Dette er tilfelle ved regjeringsdannelser, hvor partiene kan sees som enhetlige og uoppløselige aktører som disponerer over et ulikt antall stemmer - Riker kaller slike aktører protokoalisjoner. Rikers hypotese er at i slike tilfeller vil den

“uniquely preferable winning coalition” med størst sannsynlighet dannes. Dette er den minst mulige vinnende koalisjonen, som kalles *minimum winning coalition* eller *minimum size coalition*.<sup>1</sup> Kun i slike koalisjoner kan gevinsten til fulle innfri aktørenes forventninger.

Hypotesen om at aktørene vil foretrekke den minst mulige vinnende koalisjonen tilsvaret William A. Gamsons *cheapest coalition principle* (1961). Gamsons utgangspunkt er en påstand om at det eksisterer en *proporsjonalitetsnorm* m.h.t. fordelingen av gevinsten mellom koalisjonspartnere. Enhver aktør forventer og forventes å få like mye igjen av et koalisjonsmedlemsskap som han bidrar med til opprettelsen av denne koalisjonen i form av sine ressurser. Dermed ligger forholdet mellom andelen av koalisjoners samlede ressurser og andelen av koalisjoners samlede gevinst fast, og aktørene må derfor forsøke å øke sin andel av de samlede ressursene for å få en størst mulig andel av gevinsten. Den størst mulige andel av ressursene har aktørene der hvor de samlede ressursene er så små som mulig, men samtidig store nok til å vinne spillet. Bare disse “billigste” koalisjoner kan fullt ut innfri aktørenes forventninger.

Michael Leiserson (1968) har satt fram en teori som i likhet med “cheapest coalition principle” reduserer antallet prediksjoner i forhold til minimal winning teorien - teorien om *bargaining proposition*. I sin analyse av koalisjonsdannelser i Japan kommer Leiserson fram til at av alle mulige minimal winning-koalisjoner vil de koalisjoner som involverer færrest aktører, ha størst sannsynlighet for å dannes. Dette fordi det er lettere å slutføre forhandlingene og holde koalisjonen samlet hvis det er få aktører involvert. M.a.o. vil det være enklere å danne koalisjoner av to partier - eller fraksjoner for å bruke Leisersons begreper - enn koalisjoner av tre partier osv. Leiserson tar altså med en atferdsmessig faktor i sin teori i tillegg til størrelsesprinsippet - aktørene antas fremdeles å være rent maktsøkende. Videre mener Leiserson at hvor det i utgangspunktet er få aktører involvert, vil alle minimal winning-koalisjoner ha like stor sannsynlighet for å dannes.

I spørsmålet om fordelingen av gevinster vil den i følge Leiserson være direkte proporsjonal med aktørenes “weights”, som først og fremst avspeiler fraksjonenes stemmeandel, men Leiserson bringer også inn fraksjonenes finansielle støtte, og videre vurderer han sannsynligheten for at visse uavhengige grupper vil gi sin støtte til de ulike fraksjonene. Når beslutninger bare fattes periodisk, til kjente og faste tidspunkt, og den vinnende koalisjonen med sikkerhet kan forbli vinnende gjennom hele perioden, vil imidlertid spillet endre karakter. For å sikre framtidig støtte monopoliserer ikke den vinnende koalisjonen alle taburettene - også fraksjoner utenfor koalisjonen får en del av disse, og spillet er ikke lenger nullsum. Leiserson tenker seg at statsministeren, som han gir en “superstar”-rolle innen koalisjonen, må fordele taburettene med svært stor omhu, slik at han sikrer seg støtte fra tilstrekkelig mange gamle og nye fraksjoner ved neste valg. Statsministerens regnestykke kompliseres ytterligere

---

<sup>1</sup>Riker går enda lenger, og hevder at når minimum winning-koalisjoner først er etablert, vil individuelle medlemmer av koalisjonen etterhvert ekskluderes, slik at koalisjonen kommer ned til 50% + 1-størrelse (Riker 1962: 4). Når koalisjonen først er etablert betraktes altså ikke partier (eller protokoalisjoner) lenger som enhetlige og uoppløselige aktører.

ved at taburettene rangeres på en ordinalskala - fra de mest verdifulle som Leiserson fester til A- og B-nivå, og ned til de mindre viktige taburettene på F-nivå. På de fleste av disse nivåene inngår ikke bare ministerposter, men også ulike toppstillinger i partiorganisasjon og byråkrati.

Leisersons teori om koalisjoner med færrest mulig aktører er en modifikasjon av minimal winning-teorien. Politisk nærhet kan imidlertid også tenkes å være en form for “bargaining proposition” som øker sannsynligheten for visse koalisjonsdannelser. Både Leiserson (1966) og Robert Axelrod (1970) hevder at ideologi har en slik funksjon. Som i de policy-blinde teoriene antas partiene fremdeles å være maktsøkende - politisk nærhet sees som en faktor som reduserer konfliktnivået og som derfor gjør forhandlingene enklere. De to teoriene kommer altså i en mellomposisjon - de er policy-baserte samtidig som policy-søkende motiver i beste fall er lite framtreddende i disse teoriene.

Axelrod predikerer i sin *minimal connected winning theory* at koalisjoner vil dannes som er vinnende og “sammenhengende”, dvs. partier vil danne koalisjoner med de nærmest tilstøtende partier helt til koalisjonen har et flertall. En koalisjon er “minimal connected winning” når den ikke kan miste noe medlem og fremdeles være både sammenhengende og vinnende. Slike koalisjoner kan m.a.o. inneholde partier som ikke er nødvendige for å få et flertall, men som likevel er nødvendige ut fra kriteriet om at koalisjoner skal være sammenhengende.<sup>2</sup>

Når det gjelder gevinstene av koalisjonsmedlemsskap ser Axelrod disse som todelt - både taburetter og politiske vedtak utgjør det som skal fordeles. Hvordan disse gevinstene fordeles går hans teori ikke direkte inn på - en svakhet han selv innrømmer:

“The present theory does not offer any predictions on how the parties in a coalition will distribute among themselves the various posts in the cabinet. Furthermore, the present theory does not directly predict the policies of the coalition government, although knowledge of the government's composition would certainly help in predicting what these policies will be.” (Axelrod 1970: 175)

Når minimal winning-koalisjoner kan inkludere “unødvendige” partier, peker det i retning av policy-søkende motiver, for med slike motiver kan gevinsten deles ut til “gratispassasjerer” uten at det blir mindre igjen på de “betalende” passasjerene. Så lenge som partiene har interesse for regjeringstaburetter, som Axelrod forutsetter, har det ingen mening å inkludere unødvendige partier. Abram de Swaan peker på den samme tvetydigheten hos Leiserson (1966). I *Coalitions in Politics* framsetter Leiserson sin teori om at aktører søker etter den vinnende koalisjonen hvor de

---

<sup>2</sup> Axelrod begrunner sin teori med at tilstøtende partier vil ha policy-preferanser som ligger nært opp til hverandre, slik at de *politiske målsetningene* hos disse partiene er tilnærminingsvis like. Dette er det nærmeste han kommer å si at partiene er policy-søkende - i neste omgang definerer han spillet som en “naturlig utvelgelsesprosess”, hvor liknende policy-preferanser reduserer interessekonflikten i, og dermed øker sannsynligheten for sammenhengende koalisjoner, og hvor aktørene ikke behøver å være seg bevisst de (politiske) målsetninger de og andre aktører har for at denne logikken skal gjelde. Koalisjonsdannelsesprosessen er m.a.o. betinget av partienes politiske preferanser, men ikke av at partiene bevisst søker koalisjonspartnere ut fra ønsket om å få gjennomslag for sin politikk.



ideologiske forskjellene er minst mulig. Han oppfatter imidlertid taburetter som de eneste gevinstene av koalisjonsdeltakelse. I praksis inkluderer likevel Leiserson koalisjoner med unødvendige aktører i sin analyse.

## 2.2. Teorien om det policysøkende parti

I motsetning til Axelrod og Leiserson gjør de Swaan det helt klart at han ser partiene som motivert av ønsket om å påvirke politikk, når han formulerer sin *politisk avstandsteori*:

*“An actor strives to bring about a winning coalition in which he is included and which he expects to adopt a policy that is as close as possible, on a scale of policies, to his own most preferred policy” (De Swaan 1973: 88)*

Av dette følger at partiene vil danne koalisjoner hvor den politiske avstanden er så liten som mulig - partiene vil minimalisere politisk avstand. Disse koalisjonene *kan* også inkludere “unødvendige” partier, men det er ikke en forutsetning at koalisjonen er sammenhengende.<sup>3</sup>

De Swaan kritiserer begrepet interessekonflikt hos Axelrod. Hvis graden av interessekonflikt i en koalisjon er knyttet til hvor stor avstand det er mellom partiene, hvorfor vil da “unødvendige” partier i midten inkluderes, når disse hverken øker eller minker interessekonflikten, spør De Swaan. Videre peker han på at interessekonflikten kan være mindre mellom partier som ligger lenger fra hverandre langs en konflikt-dimensjon enn partier som er tilstøtende, som når et tilstøtende parti er stort mens et parti som ikke er tilstøtende er lite. Dette avhenger imidlertid av hvilke motiver partiene har. Dersom partiene sees som maktsøkende vil interessekonflikten være knyttet til fordelingen av ministerposter, og det vil være mest rasjonelt for et parti å danne koalisjon med et lite parti, uavhengig av hvor dette befinner seg ideologisk sett. Er partiene derimot policysøkende har det ingen hensikt å ekskludere partier som befinner seg midt mellom to koalisjonspartnere, da disse ikke øker den politiske avstanden.

Om fordelingen av gevinster når partiene er policy-søkende sier de Swaan:

*“Obviously, the proportion of portfolios to actors, or actor's weights, is immaterial in policy distance theory: policy comes first.”*

Men hvis regjeringstaburetter er uvesentlig for aktørene er det uklart hvorfor regjeringer må ha flertall for å være vinnende, som de Swaan forutsetter. Hvis politikk er alt som er viktig, kan regjeringer i utgangspunktet like godt være mindretalls-regjeringer eller storkoalisjoner - det vesentlige er hvorvidt andre policy-alternativer foretrekkes framfor regjeringas politikk av et flertall av aktørene. Det behøver heller ikke være en konflikt mellom den vinnende koalisjonen og opposisjonen, slik de Swaan hevder (de Swaan 1973: 83). At de Swaan beholder flertallskriteriet innebærer faktisk at partienes maktsøkende motiver implisitt står sentralt også i denne teorien.

---

<sup>3</sup>De Swaan formulerer flere versjoner av avstandsteorien, der noen inkluderer alle tilstøtende partier (closed coalition), mens andre utelukker “unødvendige” partier (open coalitions).

De Swaan finner imidlertid at av alle koalisjonsteoriene er det Axelrods som forklarer best, og konkluderer med at både de teorier som forutsetter maksimering av regjeringstaburetter og de som bygger på minimalisering av politisk avstand er utilstrekkelige forklaringer.<sup>4</sup> I stedet hevder de Swaan at koalisjonsdannelser må sees som en inkrementell beslutningsprosess, hvor aktørenes handlinger må forklares som “satisficing” heller enn “maximizing” ut fra politiske preferanser. Hvordan gevinstene av koalisjonsmedlemsskap fordeles under slik “satisficing” er det vanskelig å si noe om, annet enn at man forventer at den politikk regjeringskoalisjoner forfølger, sannsynligvis ligger et sted innenfor bredden av politiske preferanser innen koalisjonen.

Politisk avstand er også sentral for en gruppe teorier som går under betegnelsen *core theory*. Denne spillteoretiske forskningsgrenen har i følge Michael Laver og Ian Budge (1992) etterhvert blitt en “major academic industry”. Her er det ikke snakk om koalisjonsdannelser som en inkrementell prosess, men om høyst strategiske overveielser på grunnlag av egne og andre partiers politiske preferanser. Partienes politiske preferanser tenkes som punkter i et politisk rom, som består av alle framtreddende konfliktlinjer. Et likevektspunkt eller *kjerne* i det politiske rom vil være en policy-posisjon som foretrekkes av et flertall av aktørene.

Når bare en policy-dimensjon er framtreddende, predikerer *core theory* at partiet i sentrumsposisjon nærmest vil få en diktatorisk rolle over politikken, uansett hvor lite dette partiet er, fordi dette partiet vil utgjøre kjernen. I en to-dimensjonal situasjon har bidrag innen denne forskningsgrenen vist at det nesten aldri vil finnes en kjerne. Hva verre er vil det aldri eksistere en kjerne hvis mer enn to dimensjoner er relevant. Resultatet vil være en evig runddans av policy-alternativer som settes fram og avvises. Dette kalles kaos-teoremet.

Nyere bidrag innen koalisjonsteori har vært opptatt av å forklare hvorfor kaoset ikke oppstår i praksis. En type forklaring har vært å peke på at institusjonelle begrensninger kraftig reduserer antallet policy-alternativer slik at det også kan eksistere en kjerne

Hvor en rekke konfliktdimensjoner er framtreddende. Bidragene faller inn under rasjonell aktør-grenen av nyinstitusjonalismen. I følge Torbjørn Bergman (1993) skiller rasjonell aktør-grenen av nyinstitusjonalismen seg fra den “gamle” institusjonalismen ved at man ikke tror at institusjoner og regler forklarer alt:

*“Rules are important because they set limits on the range of possible behaviour and they favour certain outcomes and make certain choices more likely, but purposeful action is at the core of the analysis” (Bergman 1993: 286).*

Institusjoner er med andre ord å betrakte som rammer som rasjonelle aktører kan handle innenfor. Institusjonelle faktorer gjør det mulig å stryke urealistiske regjeringsalternativer fra lista, mens logikken for de øvrige alternativene forblir den samme, enten man anvender *core theory* eller andre koalisjonsteorier.

---

<sup>4</sup>Sammenhengende teorier er for såvidt ikke i strid med minimalisering av politisk avstand, men at sammenhengende teorier forklarer langt bedre enn alle andre politisk avstandsteorier er bakgrunn for de Swaans konklusjoner.

Også innen *core theory* har en forutsetning vært at koalisjoner må ha flertall for å vinne. Men som Budge og Laver har pekt på, vil en regjering fortsette så lenge den ikke taper et mistillitsforslag. Når politikk er det som er viktig for partiene, behøver ikke en mindretallsregjering å tape et mistillitsforslag. Hvordan opposisjonen er splittet er avgjørende for hvorvidt en regjerings politikk godtas, hvorvidt regjeringa er *policy viable*:

*“An incumbent government is “policy-viable” if its policy position is such that there is no alternative executive coalition that can put forward a credible policy position that is preferred to the incumbent government by a majority of legislators” (Budge og Laver 1992: 6).*

Innenfor et *core*-teoretisk perspektiv vil det alltid være en *policy-viable* regjering dersom det eksisterer en stabil kjerne. Hvis partiet som befinner seg ved kjernen deltar i en regjering, vil denne regjeringa være *policy-viable* - uansett om regjeringa er i flertalls- eller mindretallsposisjon.

### 2.3. Regjeringstaburetter - middel eller mål?

Vi har sett hvordan utviklingen innen koalisjonsteori har gått i retning av å vektlegge partienes policy-søkende motiver. At politikk er viktig for partiene bekreftes av empiriske tester, der de policy-baserte teoriene predikerer best. I følge de Swaan (1973) kan de policy-blinde teoriene like godt erstattes med rene gjetninger. Taylor og Laver kommer fram til lignende konklusjoner, men med noe sterkere støtte til minimal winning teorien enn i de Swaans studie (Taylor og Laver 1973). Nylig gjennomførte også Budge og Laver en test av policy-baserte teorier, hvor de benyttet et *viability*-kriterium framfor et flertallskriterium, og hvor de tok institusjonelle begrensninger i betraktning (Budge og Laver 1993). De konkluderte med at et overveldende flertall av regjeringer er i tråd med de policy-baserte teoriene. Et slående resultat var at koalisjonsregjeringer nesten alltid inkluderte median-partiet på høyre-venstre akse eller det mest sentrale partiet plassert i en flerdimensjonal modell. Empirisk viser det seg altså at “Politics seldom makes strange bedfellows”.

Det er likevel urimelig å hevde at maktsøking er helt irrelevant for partiene. Som Budge og Laver (1986) har pekt på, kan regjeringstaburetter og politikk både være et mål i seg selv eller ha en instrumentell verdi for partiene. Dette gir følgende fire muligheter:

Mål	Gevinster	
	Regjeringsmakt	Politikk
Mål i seg selv	Regjeringsmakt som mål i seg selv	Politisk innflytelse som et mål i seg selv
Middel	Regjeringsmakt som middel til politisk innflytelse	Politikk som middel til å oppnå regjeringsmakt

**Tabell 2.1 Gevinster som middel eller mål i seg selv.**

Regjeringsmakt som mål i seg selv er basisen i de tidligste koalisjonsteoriene. Når politikk er et mål i seg selv, blir derimot deltakelse i regjering mindre viktig, da politikk i motsetning til regjeringstabileiteter er et gode alle kan ta del i. Dermed blekner skillet mellom flertalls-, mindretalls- og overtallige regjeringer.

Regjeringsmakt er imidlertid et uvurderlig middel til politisk innflytelse. Den gir for det første mulighet til å påvirke politikk gjennom deltakelse i regjeringsmøter, hvor viktige politiske vedtak fattes, men vel så viktig er det at regjeringsmakt gir mulighet til å holde ministerposter. I en segmentert struktur hvor ministrene opptrer autonomt i forhold til hverandre, forutsetter detaljert kontroll over utforming og iverksetting av politikk besittelse av ministerposter (Olsen 1983: 103-104; Laver og Schofield 1990: 54). Den siste muligheten, politikk som middel til å oppnå regjeringsmakt, er forenlig med Downs' ide om det stemmesøkende parti - partiet som fremmer politikk med den hensikt å tekkes flest mulig velgere, for siden å oppnå regjeringsmakt gjennom valg (Downs 1957).

Disse fire mulighetene er neppe gjensidig utelukkende. Det er en rimelig antakelse at partiene vurderer ulike mål samtidig. Dette åpner muligheten for *trade offs*, f.eks. at ministerposter byttes mot politiske gevinster. Hvilke motiver som veier tyngst vil sannsynligvis variere over tid, mellom ulike partier og også mellom land.<sup>5</sup>

Kaare Strøms teori om mindretallsregjeringer bygger på forutsetningen om at partiene vurderer *trade offs* mellom ulike mål (Strøm 1990). Strøm forutsetter at partienes fremste mål er å få gjennomslag for sin politikk. Dette målet blir imidlertid stadig vurdert opp mot ønsket om makt og ønsket om stemmer ved kommende valg. Nytteaspektet vurderes ut fra den innflytelse man har utsikt til å oppnå i posisjon i forhold til i opposisjon. Kostnaden ved å sitte i regjering knytter seg til forventede tap ved kommende valg.

---

<sup>5</sup> Ian Budge og Hans Keman (1990) nevner som et eksempel hvordan forventningene om gevinster kan tenkes å variere mellom partier på ytterfløyene og sentrumspartier. Fløypartiene vil ha mye lavere forventninger om å få gjennomslag for sin politikk i en koalisjon med mer sentrumsorienterte partier, fordi de står for en mer "ekstrem" politikk. En kan derfor tenke seg at fløypartier vil nedtone dette målet til fordel for målet om ministerposter, og etterhvert til og med endre preferanser i retning av hva som er oppnåelig.

Denne oppgaven vil ikke forsøke å gi noe fullstendig bilde av sammenhengen mellom ulike motiver og gevinster. Jeg vil utelukkende se på hvilke motiver som ligger bak fordelingen av en form for gevinst - nemlig regjeringstaburetter. I forhold til dette spørsmålet vil venstre kolonne i tabellen være den interessante. Når regjeringsmakt er et mål i seg selv, vil partiene konkurrere om å få flest mulig regjeringstaburetter. Regjeringsdannelsen vil være et kontantsum-spill - den samlede verdien av regjeringstaburettene er en fast sum. Dette innebærer at de ulike partiene fester samme verdi til ministerpostene, uansett hvilke politiske områder de er rettet inn mot. En må ut fra dette forutsette at ministerpostene enten har lik verdi, eller at partiene rangerer ministerpostene likt, ut fra en felles oppfatning av hvilke ministerposter som gir mest prestisje og status.

Regjeringsmakt som middel til å påvirke politikk har stått sentralt i noen av de nyeste bidragene innen koalisjonsforskningen. Innen *core theory* er det vist hvordan det å vektlegge denne veien til politisk innflytelse gir grunnlag for helt andre spill enn de som baserte seg på politikk som mål i seg selv (Laver og Shepsle 1990). Forklaringen ligger i at hver policy-dimensjon faller inn under en bestemt ministerposts jurisdiksjonsfelt. Når disse ministerpostene fordeles mellom de partiene som inngår i regjeringa, innebærer dette en kraftig reduksjon av *troverdige* policy-alternativer og dermed også av muligheten for at kaos oppstår. I senere bidrag (Laver og Shepsle 1991, 1992) hevder Michael Laver og Kenneth A. Shepsle at kun en bestemt fordeling av ministerpostene kan foretrekkes framfor alle andre ministerpostfordelinger av et flertall av mandatene:

*“This is the one that gives the cabinet portfolio with jurisdiction over dimension X to the party with the median legislator on dimension X, the portfolio with jurisdiction over portfolio Y to the party with the median legislator on dimension Y, and so on. This “dimension-by-dimension median” allocation may not be majority-preferred to all others, but it often is. It is not possible for any other portfolio allocation to be majority-preferred to all others.” (Laver og Shepsle 1992: 59).*

Hvilke partier som har *the median legislator* på de *framtrédende* konfliktlinjene, samt mandatfordelingen mellom partiene, utgjør den “strategiske settingen” for regjeringsdannelser, som gjør enkelte koalisjoner mer sannsynlige enn andre. Dette er i tråd med den logikken som *core theory* bygger på, men ved nærmere ettertanke synes ikke denne modellen å være i tråd med vektleggingen av ministerpostenes instrumentelle verdi. Når ministerposter sees instrumentelt blir nemlig spørsmålet om ikke partiene er mer opptatt av politisk innflytelse på enkelte områder framfor andre. Generelt vil en anta at et parti som er spesielt opptatt av en bestemt politisk dimensjon *ikke* befinner seg på medianposisjonen på denne dimensjonen. En vil tvert om forvente at dette partiet inntar en mer eller mindre ekstrem posisjon.

Dersom partiene er mer opptatt av politisk innflytelse på enkelte områder framfor andre, og ser ministerposter som et middel til å ivareta disse hjertesakene, vil de ulike partiene feste ulik verdi ved de ulike ministerpostene. Som Ian Budge og Hans Keman (1990) peker på, gir dette rom for byttehandler av ministerposter slik at ministerposter som rangerer lavt byttes mot ministerposter som rangerer høyt. Spillet om ministerposter vil da ikke lenger være konstantsum, men variabelsum.

Men selv når partier rangerer en ministerpost lavt, kan det være grunn til å blokkere tildelingen av denne til andre. Motforestillinger om å la “bukken passe havresekken” eller eventuelt å la “ulven passe bukken” kan ligge bak en slik blokkering. Sven Groennings hypotese om at “if a party with a record of dissent in a particular policy field gains the leadership of the department centrally involved, the coalitions stability will be threatened from the department” (Groennings 1970), kan tjene som en advarsel mot å la partiene få “sine” departement (se også Rommetvedt 1994).

Det er likevel rimelig å anta at dersom et parti ikke får de ministerpostene hvor de har sterkere interesser enn øvrige koalisjonsdeltakere, vil dette i alvorlig grad svekke deres vilje til å delta i regjering (Budge og Keman 1990). Det vil også være et spørsmål om å gi og ta - å blokkere tildelingen av hjertesaksdepartement til andre partier kan slå tilbake på eget parti. Skal et parti oppnå de ministerpostene som står øverst på ønskelista, er det viktig å ikke forspille støtten fra andre partier.

Empiriske tester av fordelingen av ministerposter har stort sett gitt sterk støtte til teorien om det maktsøkende parti. Blant disse teoriene er det Gamsons proporsjonalitetsnorm som gir den mest utvetydige og generelle antakelsen om hvordan ministerpostene vil fordeles:

*“Any participant will expect others to demand from a coalition a share of the payoff proportional to the amount of resources which they contribute to a coalition” (Gamson 1961: 376).*

Enhver annen fordeling vil ikke til fulle innfri partienes forventninger ut fra rent maktsøkende motiver. Konsekvensen vil i så fall være en evig runddans av nye koalisjonsdannelser, som fortsetter inntil fordelingen av ministerposter er i tråd med alle koalisjonsmedlemmenes forventninger. På grunnlag av Gamsons teori testet Browne og Franklin (1973) en hypotese om at partiers andel av ministerposter vil være i et en-til-en-forhold til partiers andel av mandater innen koalisjonen. Browne og Franklin fant sterk støtte for denne hypotesen. De kom fram til at andelen mandater forklarte 86% av variasjonen i den kvantitative fordelingen av ministerposter i regjeringer dannet mellom 1945 og 1969. De konkluderer med at proporsjonalitetsnormen er så sterk at partiene begrenser forhandlingene til spørsmålet om hvilke, og ikke til hvor mange ministerposter hvert parti skal ha. Browne og Frendreis fulgte siden opp denne testen med data fram til 1978 og fant en enda sterkere sammenheng - andelen mandater forklarte hele 93% av variasjonen i fordelingen av ministerposter.

Det har vært reist innvendinger mot å ta proporsjonalitetsnormen til inntekt for maktsøkende teorier. Ut fra disse teoriene ville en forvente at ministerposter fordeles i tråd med partienes forhandlingsposisjon heller enn hvor mange mandat de bidrar med. Generelt vil det være slik at forhandlingsstyrke øker når mandatandelen øker, og dette kan i følge Schofield og Laver være grunnen til den sterke støtten for proporsjonalitetsnormen (Laver og Schofield 1990). Browne og Franklin fant da også et visst avvik fra proporsjonalitetsnormen, ved en tendens til at små partier i gjennomsnitt fikk litt mer enn forventet ut fra mandatandel og omvendt for de store partier. I koalisjoner med mange partier fikk alle partier proporsjonale andeler av ministerposter, men i små koalisjoner fikk små partier mer enn forventet. Browne og Franklin kalte dette *the relative weakness effect*.

Browne og Franklins tolkning av dette var at i små koalisjoner, gjerne mellom et stort og et lite parti, vil ikke det lille partiet kunne utfordre lederskapsposisjonen i koalisjonen. Det store partiet har i slike situasjoner ikke så mye imot å gi både en og to ministerposter til det lille partiet hvis dette kan sikre støtte fra det lille partiet. Samtidig utgjør én ministerpost ekstra en større gevinst for et lite parti enn et tap for det store partiet, fordi den prosentvise endringen ikke er lik for de to partiene. Dette skaper et forhandlingsfortrinn for de små partiene som de vet å utnytte. Browne og Franklin nevner også en annen mulig forklaring - de små partiers overbetaling kan skyldes at små partier ofte utgjør “pivotal partners”, i den forstand at støtte fra et lite parti er det som skal til for å komme i regjeringsposisjon.<sup>6</sup> I mange tilfeller vil imidlertid små partiers forfordeling ganske enkelt henge sammen med at de ved å få én ministerpost - som gjerne utgjør 5% av alle ministerpostene - allerede er over sin “rettmessige” andel (Budge og Keman 1990).

Schofield og Laver har også funnet støtte for at partienes forhandlingsstyrke hadde betydning for fordelingen av ministerposter (1985). Resultatene varierte imidlertid mellom ulike land, og samlet sett fant de at proporsjonalitetsnormen forklarte variasjonen langt bedre enn forhandlingsstyrke. Laver og Schofield (1990) har foreslått at variasjonen mellom land har sammenheng med om partisystemene er multipolare eller ikke. I multipolare system hvor forhandlingsstyrken varierer mer fra valg til valg, vil forhandlingsstyrke utnyttes til det maksimale, mens i de mer “traurige” partisystemene hvor forhandlingsstyrke endres mindre, vil proporsjonalitetsnormen gro fast og erstatte den rendyrkede maksimeringen av regjeringstaburetter.

Ministerposter synes altså å fordeles ut fra et rettferdighetsprinsipp heller enn som et resultat av en ren maksimering av makt. Likevel blir gjerne proporsjonalitetsnormen tatt til inntekt for teorien om det maktsøkende parti. Hvis partiene overhodet ikke hadde interesse for ministerposter, ville det jo være vanskelig å forklare den rettferdige fordelingen mellom partiene - fordelingen ville da forventes å være helt tilfeldig. Budge og Keman hevder at følgende argumentasjonsrekke typisk ligger til grunn for å tolke proporsjonalitetsnormen som et resultat av maktsøkende motiver:

- “(i) Parties are office-seekers
- (ii) They therefore seek to maximize their share of offices in government.
- (iii) Since all are seeking to do this, the only rule that can be agreed is to relate the share of pay-offs (ministries) to contributions (seats).” (Budge og Keman 1990: 105).

Partiene antas m.a.o. å være maktsøkende, men ikke å oppføre seg like konfliktfullt som antatt i tradisjonell koalisjonteori. Browne og Frendreis (1980) trekker lignende konklusjoner:

*“The empirical demonstration that actors in cabinet forming contexts distribute ministerial payoffs in conformity with the rule of proportional division is a strong indication that they voluntarily constrain interpersonally competitive behavior by accepting a conventional norm in allocating coalition benefits” (Browne og Frendreis 1980: 767).*

---

<sup>6</sup> Mens regjeringsdannelsen gjerne vil være like avhengig av støtte fra alle partiene, vil det psykologisk kunne oppfattes som om støtte fra det lille partiet er av større betydning, siden det er den siste lille brikken som skal til.

En slik atferd kan likevel oppfattes som rasjonell ved at nytte/kostnads-beregningene gjøres i et lengre tidsperspektiv:

*“In particular, it appears that an important aspect of coalition dynamics is that actors attempt to accomodate potential and real conflicts of interest in an effort to maintain and extend the sphere of mutual cooperation established by a coalition bargain. On this accounting, all coalition partners are expected to realize benefits over time as a result of their ability to maintain cooperation.”*  
(Browne og Frendreis 1980: 767-768).

Den sterke proporsjonalitetsnormen som gjør seg gjeldende, er i og for seg ikke i strid med teorien om at partiene søker regjeringsmakt for å oppnå politisk innflytelse. Med en vektlegging av policy-søkende motiver vil riktignok den kvalitative fordelingen stå i fokus. Ytterst sett vil partiene da ikke være så opptatt av hvor mange ministerposter de får. Et “ensaksparti” kan f.eks. tenkes å være fornøyd med én ministerpost, eventuelt også statsministeren og finansministeren som gir innflytelse på alle områder, inkludert det ene man er opptatt av. Mer sannsynlig er det likevel at de fleste partier også vil være interessert i *hvor mange* ministerposter de kan sikre seg i en regjering, da de ønsker å påvirke politikk på flest mulig områder. Bare dersom man finner at ministerpostene ikke fordeles ut fra hvilke områder partiene er særlig interessert i, vil dette være i strid med teorien om at regjeringstaburetter har en overordnet instrumentell verdi.

I sin undersøkelse, basert på aggregatdata om partiers besittelse av ministerposter i 13 demokratier fra 1945-70, testet Browne og Feste en hypotese om at partiene får bestemte ministerposter i tråd med sine ideologiske orienteringer (Browne og Feste 1975). Browne og Feste forventet å finne en slik sammenheng - ikke ut fra partienes ønske om politisk innflytelse, men ut fra antakelsen om at partiene anså visse ministerposter som viktige for å kunne styrke lojaliteten og den framtidige oppslutningen fra utenomparlamentariske klientgrupper. De fant imidlertid liten støtte for sin hypotese. Kontrollert for partiers størrelse, fant de at det kun var ministerposter for landbruks-saker som syntes å være signifikant knyttet til visse partier - agrarpartier og religiøse partier.

Et problem ved Browne og Festes test er at den ikke tar hensyn til hvordan *kombinasjonen* av partier påvirker den kvalitative fordelingen. Viktige spørsmål vil nemlig være hvordan ministerposter fordeles når to eller flere partier er interessert i den samme ministerposten, eller når det partiet som har sterkest interesse for en bestemt ministerpost ikke deltar i koalisjonen (Laver og Schofield 1990; Budge og Keman 1990).

Budge og Keman har utviklet en modell som tar hensyn til kombinasjonen av partier. Sentrale element i denne modellen er at ministerposter blir tildelt de partier som har sterkest interesse for disse. Hvis partiet med sterkest interesse ikke deltar i koalisjonen kan ministerposten “arves” av partiet med nest sterkest interesse, osv. Størrelse spiller imidlertid også en viktig rolle i modellen - partiers relative størrelse setter grenser for tildelingen av “egne” og andre ministerposter. Budge og Keman tester ved hjelp av denne modellen sammenhengen mellom tilknytning til partifamilie og besittelse av bestemte ministerposter (Budge og Keman 1990) i 15 demokratiske land. De finner suksessrater som varierer mellom 0.50 (konservative partier) og 0.83 (agrare partier) -



m.a.o. en sterk støtte til hypotesen om at partier har preferanser for visse ministerposter og at fordelingen av ministerposter skjer i tråd med disse.

Den kvalitative fordelingen av ministerposter har imidlertid også en annen dimensjon enn den Budge og Keman og Laver og Hunt tester. Selv når ministerposter sees mer som mål i seg selv enn som middel til å påvirke politikk, kan partiene være opptatt av hvilke ministerposter de får. Dette vil være tilfelle dersom enkelte ministerposter oppfattes som mer prestisjefulle eller betydningsfulle enn andre. Browne og Franklin (1973) sier det slik:

*“If, for example, the proportionality equation demands that a party receive two ministries for its contribution to the coalition, it will surely make a difference to that party whether the ministries it receives are, say, the Prime Ministership and the Ministry of Finance, or if they are Sport and Tourism” (Browne og Franklin 1973: 458).*

Som tidligere nevnt vil det fremdeles være et konstantsum-spill dersom partiene rangerer ministerpostene likt. Browne og Feste's test av kvalitative dimensjoner ved fordelingen av ministerposter gir indirekte et bilde av en global rangering (Browne og Feste 1975). De fant at visse ministerposter typisk ble tildelt de største partiene i koalisjonen. Browne og Feste konkluderer med at det eksisterer et “Coalition Leadership Principle”, som innebærer at visse ministerposter - som er viktige for å utøve lederskap i regjeringer - forbeholdes de største partiene. Denne forfordelingen var sterkere jo større det største partiet var.

Browne og Frendreis (1980) har derimot funnet at proporsjonalitetsnormen gjelder også for de betydningsfulle<sup>7</sup> ministerpostene. Også i forhold til denne undergruppen av ministerposter fant de en slags “relative weakness effect”. I toparti-regjeringer ble det minste partiet overbetalt - jo mindre partiet var, desto mer ble det overbetalt relativt sett. I koalisjoner med mange partier ble derimot de største partiene overbetalt. Dette tolket de som at det største partiet er mer villig til å gi bort viktige ministerpostene i en toparti-regjering, fordi de uansett er sikret kontroll, mens de i en flerparti-regjering vil sikre seg kontroll over så mange viktige ministerposter som de kan.

## 2.4. Norske partier - orientert i retning av instrumentell maktsøking?

De komparative undersøkelsene vi nå har sett på gir også et bilde av betydningen av ministerposter i Norge. Funnene peker i retning av at instrumentell maktsøking er viktig for de norske partiene.

I Schofield og Lavers test (1985) var Norge det eneste land hvor forhandlingsstyrke ikke hadde noen som helst forklaringskraft. Den rene maksimeringen av makt synes m.a.o. ikke å være noen god beskrivelse av regjeringsdannelser i Norge. Schofield og Laver finner støtte for en proporsjonalitetsnorm eller rettferdighetsnorm, men også her er sammenhengen forholdsvis svak for Norge. Et problem ved denne testen er imidlertid at den begrenser seg til to norske koalisjonsregjeringer. Budge og Keman

---

<sup>7</sup>I Browne og Franklins test er dette statsministeren, forsvarsministeren, innenriksministeren, utenriksministeren, landbruksministeren og finansministeren.

finner derimot at Norge er et av de land hvor fordelingen av ministerposter er mest i tråd med proporsjonalitetsnormen, men i denne testen tas til gjengjeld alle regjeringer med - også de bestående av bare ett parti. Siden Norge er et av de land som har hatt forholdsvis mange ettpartiregjeringer, og fordelingen av ministerposter nødvendigvis må bli proporsjonal i slike regjeringer, er ikke et slikt resultat overraskende, og sier lite om graden av proporsjonalitet i norske koalisjonsregjeringer.

Budge og Kemans hypotese om at fordelingen av ministerposter skjer i tråd med partienes hjertesaker, får sterk støtte i deres test, også hvis vi ser utelukkende på norske koalisjonsregjeringer. De norske partiene kommer ut omtrent midt på treet i Budge og Kemans undersøkelse, med suksessrater fra 0.55 for Venstre til 0.88 for Høyre. At ministerposter først og fremst verdsettes instrumentelt av norske partier, er også konklusjonene i en ekspert-survey gjennomført av Michael Laver og Ben Hunt, hvor Norge kom ut som det land hvor ministerpostenes instrumentelle verdi er av størst betydning (Laver og Hunt 1992). Respondentene i denne ekspert-surveyen ble også bedt om å rangere ministerpostene etter hvor verdifulle de var. Følgende liste viser rangeringen av ministerposter i Norge i følge undersøkelsen:

**Tabell 2.2. Rangeringen av 14 ministerposter i Norge (1-14).**

Ministerposter	Rangering. Gjennomsnitt.
Finansdepartementet	1.56
Utenriksdepartementet	2.13
Kommunaldepartementet	3.50
Helse- og sosialdepartementet	4.31
Industridepartementet	5.30
Olje- og energidepartementet	6.13
Kirke- og undervisningsdepartementet	6.69
Forbruker- og administrasjonsdepartementet	7.13
Samferdselsdepartementet	7.25
Justisdepartementet	7.78
Landbruksdepartementet	9.62
Miljøverndepartementet	9.70
Handel- og sjøfartdepartementet	9.71
Forsvarsdepartementet	10.33

Kilde: Laver og Hunt (1992)

I tillegg til disse komparative studiene, eksisterer det også enkelte case-studier. En av disse er Sven Groennings “Patterns, Strategies and Payoffs in Norwegian Coalition Formation” (Groennings et. al. 1970). Gjennom en analyse av regjeringsdannelsen i 1965, kommer Groennings fram til den påstand at viktigere enn antallet ministerposter, er verdien av de ministerposter partiene får tildelt. En test av proporsjonalitets-hypotesen må derfor ta hensyn til at ministerpostene har høyst ulik verdi.

Groennings deler ministerpostene i fire nivåer, etter hvilken verdi partiene tilskriver dem. Statsministerposten befinner seg alene på det øverste nivået (a). På det neste nivået (b) følger finansminister- og utenriksministerpostene. På nivå (c) finner vi de ministerposter hvor “parties have a special programmatic interest” (Groennings 1970: 75), m.a.o. hjertesaksdepartementene. På det siste nivået (d) finner vi til slutt alle andre

ministerposter. I følge Groennings kan vi anta at de fire regjeringspartiene i 1965 rangerte ministerpostene som vist i tabell 2.3.

**Tabell 2.3. Partienes rangering av ministerposter. Kilde: Groennings (1970).**

Ministerpost	Høyr e	Sp	Krf	Vens tre
Statsminister	a	a	a	a
Utenriksdepartementet	b	b	b	b
Finansdepartementet	b	b	b	b
Handelsdepartementet	c	d	d	d
Forsvarsdepartementet	c	d	d	d
Industridepartementet	c	d	d	d
Landbruksdepartementet	d	c	d	c
Fiskeridepartementet	d	c	c	d
Kirke- og undervisningsdepartementet	c	d	c	c
Sosialdepartementet	d	d	c	d
Kommunal- og arbeidsdepartementet	d	d	d	d
Samferdselsdepartementet	d	d	c	d
Justisdepartementet	d	d	d	d
Lønns- og prisdepartementet	d	d	d	d
Familie og forbrukersaker	d	d	d	d

Det synes rimelig å hevde at verdien av ministerposter er vel så viktig som antallet. Å rangere ministerposter er imidlertid en “risky business”, som krever at en gjør begrunnede valg. Problemet med Groennings tabell er først og fremst at han ikke begrunner rangeringen av ministerpostene. Tilskrivningen av hjertesaksdepartement framstår derfor som nokså vilkårlig. Det hjelper heller ikke at Groennings hevder å bygge på partienes strategier i regjeringsforhandlingene. Eksempelvis meldte Senterpartiet tidlig sin interesse for Samferdselsdepartementet i forhandlingene i 1965, og både Venstre og Senterpartiet ønsket Kommunaldepartementet (se 4.3.2). Dette siste departementet regnes gjerne som et “tungt” departement (jfr. tab. 2.2.), men befinner seg i følge Groennings på det laveste nivået.

Hilmar Rommetvedt har gjort et annet forsøk på å identifisere partienes hjertesaksdepartement. I mangel på data om hvordan partiene rangerer ministerpostene, benytter han seg av data om hvordan stortingsrepresentanter fra de ulike partiene rangerer stortingskomitéene. Disse dataene er hentet fra Gudmund Hernes' spørreundersøkelse fra 1966/69, hvor stortingsrepresentantene på et av spørsmålene ble bedt om å angi hvilke tre komitéer som var mest viktig og hvilke tre som var minst viktig for gjennomføringen av partiets politikk. Denne vurderingen bruker Rommetvedt som en indikator på partienes hjertesaksdepartement. Tabell 2.4. viser hvilke hjertesaksdepartement Rommetvedt kommer fram til ved hjelp av denne operasjonaliseringen:

**Tabell 2.4. Partienes hjertesaksdepartement. Kilde: Rommetvedt 1991; 1994.**

Partier	Hjertesaksdepartement
Senterpartiet	Kommunal- og arbeidsdepartementet, Samferdselsdepartementet, Landbruksdepartementet
Kristelig Folkeparti	Kirke- og undervisningsdepartementet / Kirke- og kulturdepartementet / Utdannings- og forskningsdepartementet, Helse- og sosialdepartementet
Høyre	Finansdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Kultur- og vitenskapsdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet.
Venstre	Finansdepartementet, Kommunal- og arbeidsdepartementet

Med utgangspunkt i denne tabellen kommer Rommetvedt fram til at 22 av i alt 32 ministerposter i norske koalisjonsregjeringer ble tildelt de partiene som hadde spesiell interesse for disse (Rommetvedt 1994: 248).<sup>8</sup> Rommetvedts analyse gir m.a.o. sterk støtte til hypotesen om at fordelingen av ministerposter skjer i tråd med partienes hjertesaker. Noe av denne støtten må imidlertid tilskrives Rommetvedts metode. Som man kan se i tabell 4.2. har flere partier til dels de samme hjertesaksdepartementene. Ved at disse “dobbel-bookede” ministerpostene telles med over brøkstreken uten at nevneren utvides, ligger det innebygget støtte for hjertesakshypotesen i selv framgangsmåten. Med denne framgangsmåten ville støtten for hjertesakshypotesen m.a.o. være 100%, dersom alle partiene hadde de samme hjertesaksdepartementene.

En siste case-studie som skal nevnes er Kaare Strøm og Jørn Leiparts “Norway: Policy Pursuit and Coalition Avoidance” (Strøm og Leipart i Budge og Laver 1992). I en analyse av norske regjeringsdannelser, konkluderer Strøm og Leipart med at policy-søking har dominert over maktsøking. Når forsøk på koalisjonsdannelser har brutt sammen har det vært p.g.a. politisk uenighet og ikke fordelingen av ministerposter. Forhandlinger om politikk har også vært viktigere enn forhandlinger om ministerposter. Likevel har også fordelingen av ministerposter stor betydning, og den har vært gjenstand for harde forhandlinger. I følge Strøm og Leipart er det derfor riktig å hevde at norske partier er orientert i retning av instrumentell maktsøking.<sup>9</sup>

## 2.5. Hypoteser om fordelingen av ministerposter

Jeg finner det rimelig å anta at partiene har interesse for å påvirke politikk, og at de ser kontroll over ministerposter som et viktig middel til dette. Fordi partiene har sterkere interesser på enkelte områder framfor andre, vil den kvalitative fordelingen av

---

<sup>8</sup> Rommetvedt glemmer å telle med de to gangene Venstre har hatt Finansdepartementet, og kommer derfor fram til at 20 av 32 ministerposter er fordelt i tråd med hjertesakshypotesen.

<sup>9</sup> Dette hevder de må sees i sammenheng med byråkatiets autonome stilling under de første formative år etter 1814 - den perioden som Jens Arup Seip har kalt “embetsmannsstaten” - som har ført til at omfanget av politiske utnevnelser alltid vært beskjedent, og de politiske partier har ikke hatt mulighet til å utvikle en klientellistisk orientering.

ministerposter ha betydning for partiene. De forskjellige partiene rangerer ministerpostene ulikt, og dette åpner for byttehandler om fordelingen av ministerposter.

Fordi alle partier ønsker å påvirke politikk gjennom kontroll over flest mulig ministerier, vil imidlertid den beste måten å fordele ministerpostene på være å relatere disse til partiers andel av mandater. Ingen partier får “egne” ministerposter ut over det mandatfordelingen tilsier. Ministerposter som ikke er av typen “hjertesaksdepartement” fordeles slik at den totale fordelingen svarer til mandatfordelingen. Jeg forventer derfor å finne at fordelingen av ministerposter både vil være i tråd med partienes særinteresser og gjenspeile partienes mandatandeler. Dette kan presiseres i følgende to hypoteser:

### Proporsjonalitetshypotesen

Fordelingen av ministerposter vil være tilnærminingsvis proporsjonal med partienes mandatandel i et en-til-en forhold.

### Hjertesakshypotesen

Fordelingen av ministerposter vil være politisk “skjev” i den forstand at partiene oppnår bestemte ministerposter i tråd med sine interesseområder.

Disse to hypotesene er altså ikke alternative hypoteser. Hvorvidt hjertesakshypotesen eller proporsjonalitetshypotesen alene forklarer best, eller om det i tråd med mine forventninger er en kombinasjon av disse to hypotesene som best forklarer fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer, er det spørsmålet som skal besvares gjennom analysen.

Fordi den kvalitative fordelingen har en annen dimensjon enn den som går på fordelingen av hjertesaksdepartement, vil det i tillegg være interessant å teste hvorvidt det eksisterer et “coalition leadership principle” eller om også de mest betydningsfulle ministerpostene fordeles proporsjonalt mellom alle partiene:

### Koalisjonslederhypotesen

Det største partiet i koalisjonen vil forfordes m.h.t. visse ministerpostene som er viktige for å utøve lederskap i koalisjonen.

### 3.0. METODE

Analysen av fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer vil ta form av en multipel case-studie, hvor hver koalisjonsdannelse utgjør ett case. Casene vil både analyseres separat og samlet. En vanlig misforståelse er at case-studier er synonymt med kvalitativ metode, gjerne sosialantropologiske studier basert på deltakende observasjon. I følge Yin er det imidlertid et definitorisk kriterium for case-studier at ulike type kilder, med ulike teknikker for databehandling, benyttes til å belyse et fenomen (Yin 1989: 23). Et case-studie kan således inneholde både kvantitative data og metoder, såvel som ulike former for kvalitative data og metoder.

Studiet av koalisjonsdannelser har vært dominert av deduktive, gjerne strengt formalistiske og matematiske metoder. I følge Laver og Schofield har det vært en tendens innen koalisjonsforskningen til å gi slipp på den virkelige verden rundt europeiske koalisjonsregjeringer, såfremt denne ikke lar seg operasjonalisere i forhold til de generelle teoriene (Laver og Schofield 1990: 10). Også i denne oppgaven vil en vesentlig del av undersøkelsen basere seg på en deduktiv tilnærmingssmåte ved at jeg først avleder hypoteser ut fra generell teori, for så i analysen å teste disse hypotesene på det empiriske materialet. Sentralt i denne teoritesten vil være en kvantitativ analyse av fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer med henblikk på mine tre hypoteser.

Denne teoritesten vil imidlertid kombineres med en åpen forklaringsanalyse. Hensikten er å kunne gå mer i dybden og få en mer helhetlig forståelse av regjeringsdannelsene. Denne delen av analysen får et induktivt preg - hva som forklarer fordelingen av ministerposter er i utgangspunktet åpent. Dette gir derfor mulighet til å utvikle nye hypoteser. I den åpne forklaringsanalysen vil jeg basere meg på en kvalitativt orientert innholdsanalyse av memoarlitteratur og avisartikler.

#### 3.1. Undersøkelsens enheter

Samarbeidsregjeringene som ble opprettet i kjølvannet av andre verdenskrig i mange land, tas som regel med i studier av regjeringsdannelser. Jeg vil derimot følge Strøm (1990), og utelate den norske samarbeidsregjeringa fra 1945, fordi de dagjeldende politiske forhold representerte et brudd med den sedvanlige partikonkurransen som ligger til grunn for regjeringsdannelser. Fra 1945 og fram til 1963 dannet Arbeiderpartiet en uavbrutt serie med ettpartiregjeringer. I 1961 mistet Arbeiderpartiet flertallet, og dette banet i 1963 vei for den første av en rekke koalisjonsregjeringer.

Undersøkelsen tar dermed for seg norske koalisjonsregjeringer fra denne første i 1963, men å avgrense enhetene nærmere er ingen ukomplisert oppgave. Et første spørsmål er hva som egentlig utgjør et regjeringsskifte. Her varierer praksis ikke så lite. Arend Lijphart definerer regjeringsskifte som endring i regjeringas partisammensetning (Lijphart 1984). De fleste vil imidlertid også si at man har et regjeringsskifte når regjeringers parlamentariske grunnlag endres som følge av valg, selv om de samme partiene blir sittende etter valget (f.eks. Budge og Keman 1990;

Laver og Schofield 1990; Strøm 1990). Valg innebærer nye forhandlingssituasjoner, hvor partienes forhandlingskort som regel er stokket om. Endringer i partienes mandatfordelinger og/eller politiske preferanser kan få store konsekvenser for forhandlingene om politikk og ministerposter. Gitt oppgavens tema synes jeg derfor det er rimelig å følge den sistnevnte framgangsmåte. Hvis aktørene unnlater seg fra å føre nye seriøse forhandlinger etter et valg, er dette noe som må forklares. Også disse regjeringsdannelsene må tas med i analysen for at bildet skal bli helt.<sup>10</sup>

Hvorvidt Korvald-regjeringa hører med i analysen, er også et spørsmål som trenger avklaring. Denne utgjør på mange måter et særtilfelle i rekken av norske koalisjons-regjeringer. Den ble opprettet som følge av nei-flertallet ved folkeavstemningen i 1972, og hadde en klar fullmakt til å forhandle i stand en handelsavtale med EF. Til tross for et historisk knapt flertall, levde den derfor en fredet tilværelse fram mot valget.<sup>11</sup> De som stod bak regjeringsdannelsen, hadde stått sammen på nei-sida på tvers av partigrensene. I tillegg var et av regjeringspartiene i ferd med å splittes, og et annet regjeringsparti risikerte splittelse over EF-saken og spørsmålet om regjeringsdeltakelse. I denne spesielle politiske situasjonen ble konkurransen mellom regjeringspartiene skjøvet noe i bakgrunnen. Spørsmålet er hvorvidt situasjonen var så spesiell at Korvald-regjeringa i likhet med samarbeidsregjeringa i 1945 burde tas ut av analysen. Det kan tenkes at partene, som også hadde deltatt i regjeringsforhandlinger med hverandre tidligere, falt tilbake til et mer “normalt” mønster i det de satte seg til forhandlingsbordet og skulle fordele ministerpostene seg imellom. Jeg velger derfor først å ta med Korvald-regjeringa i analysen, men på bakgrunn av den kvalitative analysen kan Korvald-regjeringa eventuelt utelukkes i den samlede analysen.

Som medlemmer av koalisjonsregjeringer vil jeg bare telle de partiene som formelt inngår i regjeringssamarbeidet. En alternativ framgangsmåte er å inkludere også eksplisitte støttepartier (De Swaan 1973). Den vesentligste grunnen for å utelate støttepartier i denne undersøkelsen er at den befatter seg med fordelingen av ministerposter, og derfor vil kun de partier som besitter ministerposter være interessante. Med disse definisjoner og avgrensninger får jeg følgende syv enheter:

- Lyng-regjeringa 1963 (H, Krf, Sp, V)
- Borten-regjeringa 1965-69 (H, Krf, Sp, V)
- Borten-regjeringa 1969-71 (H, Krf, Sp, V)
- Korvald-regjeringa 1972-73 (Krf, Sp, V)
- Willoch-regjeringa 1983-85 (H, Krf, Sp)
- Willoch-regjeringa 1985-86 (H, Krf, Sp)
- Syse-regjeringa 1989-90 (H, Krf, Sp)

---

<sup>10</sup> I tillegg til de to kriteriene jeg har nevnt over, vil mange også se formelle regjeringsavganger og skifte av statsminister som regjeringsskifter (Budge og Keman 1990; Strøm 1990). For denne undersøkelsen forblir imidlertid enhetene de samme med eller uten disse kriteriene, så diskusjonen omkring disse mer kontroversielle kriteriene vil jeg ikke dvele over her.

<sup>11</sup> Trygve Bratteli skal ha kommentert dette på følgende måte: “Den eneste mulighet til å få fjernet denne regjeringen er å tilkalle politiet” (gjengitt i Sundar 1993: 85).



### 3.2. Hva er gevinstene?

Før man kan analysere hvordan posisjoner fordeles mellom partier, må vi ha klart for oss hvilke posisjoner som utgjør gevinsten av regjeringsdeltakelse - hvordan “office” kan operasjonaliseres. Vi har sett at Leiserson inkluderer bl.a. partiutnevnelser og toppstillinger i byråkratiet i tillegg til ministerposter. Særlig ut fra teorien om det maktsøkende parti, kan en tenke seg at en rekke poster utgjør en del av spillet. Derimot vil statsrådspostene komme i en klasse for seg selv hvis partiene er policy-søkende, p.g.a. den politiske innflytelse det gir å ha et sete ved regjeringsbordet. Men også andre utnevnelser kan tenkes å gi politisk innflytelse. Dette gjelder ikke minst de mange “junior ministers” som typisk utgjør en del av regjeringa i mange land. Hvor mange poster og utnevnelser som utgjør gevinsten av regjeringsmedlemsskap vil variere fra land til land, avhengig av graden av *patronage*. Å anvende en vid definisjon av “office”, innebærer imidlertid store empiriske problemer. Som Laver og Schofield (1990) peker på er utnevnelser utenom kabinettet ikke like tydelige og klart definerte som ministerposter.

Jeg vil i min oppgave i hovedsak oppfatte statsrådsposter som den gevinsten som fordeles. En slik avgrensning er også benyttet i de fleste tidligere empiriske undersøkelser (Browne og Franklin 1973; Browne og Feste 1975; Browne og Frendreis 1980). Både ut fra policysøkende og maktsøkende teorier vil disse ministerpostene kunne hevdes å være i en særstilling - de gir både større prestisje og større mulighet til politisk innflytelse enn andre utnevnelser. Konsentrasjonen om norske regjeringsdannelser gjør også dette valget enklere enn i komparative studier av minst to grunner: For det første har vi svært få eksempler på ministre “uten portefølje” (Eriksen 1988). For det andre er omfanget av politiske utnevnelser svært beskjedent (Strøm og Leipart i Laver og Budge 1992).

Det har imidlertid vokst fram en viktig politisk utnevnelse i tida etter andre verdenskrig. Statssekretærstillinger kan oppfattes som viktige både ut fra maktsøkende og policysøkende modeller. Statssekretærer er nestkommanderende etter statsrådene i departementene, og de kan også fatte beslutninger på vegne av statsråden (Eriksen 1988). Spesielt kan det tenkes at koalisjonspartnersnes ulike politiske preferanser søkes avbalansert og koordinert gjennom “blandede” utnevnelser hvor statssekretærer og ministre representerer forskjellige partier. I følge Rommetvedt spiller statssekretærstillinger en liten rolle i denne sammenheng - i hovedsak har statssekretærer og statsråder kommet fra samme parti, selv om det også har vært tilfeller hvor de ikke har hatt samme partibakgrunn. De “blandede” utnevnelserne må i følge Rommetvedt forstås som resultat av forhandlinger om posisjoner, og ikke som noe bevisst forsøk på å forbedre koordineringen mellom partiene (Rommetvedt 1994). Disse tilfellene utgjør en svært liten andel av det totale antallet ministerposter i våre syv regjeringer, men det vil likevel være interessant å se på hvordan fordelingen av disse står i forhold til proporsjonalitetsnormen.

I tillegg til statsråder og til en viss grad statssekretærstillinger, bør ministre uten portefølje og konsultative statsråder regnes som en del av gevinsten. Disse utnevnelserne må vel sees som viktigere enn statssekretærstillinger - sett ut fra både policysøkende og maktsøkende modeller - men likevel ikke så verdifulle som statsrådsposter. I norske koalisjonsregjeringer finner vi fire eksempler på slike

posisjoner, men i disse tilfellene har det enten vært en klar intensjon om å opprette egne departement etterhvert (konsultativ statsråd for kultursaker i 1972, Utviklingshjelpen i 1983), eller det har vært snakk om ministre med fullmakter på lik linje med ordinære statsråder (konsultativ statsråd for kultursaker i 1972, handelsministeren og bistandsministeren i 1989). Disse utnevnelser vil derfor telle som andre ministerposter i analysen.

### 3.3. Operasjonalisering og analyse av de tre hypotesene

Den kvantitative analysen av de tre hypotesene vil være todelt. For det første vil jeg foreta en kvantitativ analyse av de syv regjeringene enkeltvis. For det andre vil jeg gjøre en kvantitativ analyse av alle regjeringene samlet.

#### Proporsjonalitetshypotesen

Når regjeringene analyseres enkeltvis vil den faktiske fordelingen sammenholdes med den en kunne forvente ut fra proporsjonalitetshypotesen - dvs. at fordelingen svarer til mandatfordelingen. Det som kan synes som avvik fra proporsjonalitetsnormen kan skyldes at ministerpostene ikke lar seg dele bedre - ministerposter er uoppdelelige, og antallet ministerposter tilsvarer ikke på langt nær antallet mandater i våre syv regjeringer. Bare hvis andre fordelinger er mer proporsjonale, kan den faktiske fordelingen karakteriseres som uproporsjonal. Den mest proporsjonale fordelingen kommer vi fram til ved å multiplisere partienes andel av koalisjonens samlede mandater med det totale antallet ministerposter, og så benytte største brøks metode til å fordele ministerpostene.

Hvordan partiene faktisk rangerer ministerposter er avgjørende for testen av proporsjonalitetshypotesen. Her har vi imidlertid lite å bygge på. Forsøk på å tilskrive ministerpostene ulik verdi må derfor nødvendigvis bli noe utprøvende og usikkert. Jeg vil benytte fire ulike modeller hvor ministerpostene veies på ulike måter. I den enkleste modellen følger jeg bl.a. Browne og Franklin, Browne og Frendreis, Budge og Keman, Schofield og Laver og lar alle ministerpostene telle likt. Dette er den konvensjonelle måten å teste proporsjonalitetshypotesen på, og det kan godt være mest realistisk å legge denne enkleste modellen til grunn. En slik regnemåte kan være den eneste mulige når partiene ikke er enige om verdien av de ulike ministerpostene. Selv da er det likevel ikke usannsynlig at partiene deler den oppfatning at statsministerposten er mer verdt enn de øvrige ministerpostene, både ut fra den prestisje og ut fra de ulike mulighetene til politisk innflytelse det ligger i å besitte denne ministerposten. I min andre modell vil jeg derfor la statsministerposten telle som to ministerposter, mens alle andre ministerposter teller likt. Liknende argument kan føres i grunnen for å la finansministerposten og utenriksministerposten telle mer enn de andre ministerpostene. At disse to posisjonene er i en særklasse støttes av tabell 2.2., og er også i tråd med Groennings rangering (Groennings 1970, se over). Jeg vil derfor la disse utnevnelser telle som halvannen ministerpost i den tredje vei modellen, hvor statsministerposten teller som to og alle andre som en ministerpost. Den siste modellen er kun aktuell ved "blandede" utnevnelser av statsråder og statssekretærer. Jeg vil da telle statssekretær-

stillinger som en halv ministerpost, da det ikke synes rimelig å la statssekretærstillingene telle like mye som statsrådsstillingene. Det er mulig at statssekretærstillingene burde telle enda mindre, men uansett vil tilskrivningen av verdi måtte bli svært tentativ. En grunn til å la statssekretærstillingene telle såpass mye er at vi med ett unntak finner alle eksempler på “blandede” utnevnelser ved de mest prestisjefylte ministerpostene - m.a.o. de som teller mest i den tredje modellen. Jeg tar også med Senterpartiets politiske rådgiver i Finansdepartementet i 1985, og teller også denne som en halv ministerpost.

I den samlede analysen vil jeg teste proporsjonalitetshypotesen ved hjelp av regresjonsanalyse, hvor et partis andel av ministerposter  $Y$  antas å være en funksjon av andelen av koalisjonens samlede mandater  $X$ . Stigningstallet,  $b$ , forventes å være omtrent en, og konstanten,  $a$ , omtrent 0. Også i den samlede analysen vil jeg gå ut fra at enkelte ministerpostene kan ha høyere verdi enn andre, og benytte de samme modellene som i analysen av de enkelte regjeringene.

### Hjertesakshypotesen

Hjertesakshypotesen skaper noe større operasjonaliseringsproblemer enn proporsjonalitetshypotesen. En framgangsmåte er å gå ut fra partienes plassering i det politiske rom. Et parti som tilskrives en mer eller mindre ekstrem posisjon på en gitt dimensjon, kan antas å ha en særlig interesse for dette området. Ekspertsurveys eller massesurveys vil være relevante kilder. Videre kan man basere seg på hvilke grupper og ideologier partiene har sin opprinnelse i, m.a.o. Lipset og Rokkans konfliktlinje-modell for framveksten av politiske partier. Dette er den metoden Budge og Keman benytter i sin analyse. Å dra slutninger fra posisjon på de sentrale konfliktlinjene til viktigheten av ministerposter er imidlertid ikke uproblematisk. Mangelen på samsvar mellom konfliktlinjene og departementsstrukturen er særlig problematisk. Partienes plassering på de ulike dimensjonene vil gi konkrete antakelser om viktigheten av enkelte ministerposter, f.eks. at Krf's ekstreme posisjon på den moralsk-religiøse akse gir grunn til å hevde at partiet har en særlig interesse for Kirke- og undervisningsdepartementet. Men for mange ministerposter vil dette ikke være tilfelle, uten at disse dermed vites å være mindre viktige. En alternativ metode er å benytte innholdsanalyse av partiprogrammer, hvor en grunnleggende forutsetning er at temaer som gjentas oftest er de mest sentrale for partiene. Fortrinnet med innholdsanalyse er at den kan si noe om *viktigheten* av en rekke ulike dimensjoner, og ikke bare partienes plassering på de mest sentrale. Ulempen ligger først og fremst i at dette er en forholdsvis arbeidskrevende metode.

Budge og Kemans modell, som baserer seg på partiers tilknytning til partifamilier har den fordel at den gir mulighet til å teste hjertesakshypotesen kryssnasjonalt. I studiet av norske regjeringsdannelser har det imidlertid mer hensikt å benytte seg av en modell som utelukkende baserer seg på norsk partipolitikk - hvilke preferanser norske partier har. En mulighet er å bygge på Groennings analyse, som framstilt i tabell 2.3. Rommetvedts framgangsmåte synes imidlertid mer velbegrunnet (Rommetvedt 1990, 1994. Se over pkt. 2.4). Komitéstrukturen i Stortinget har en høy grad av samsvar med departementsstrukturen (Strøm 1990), og gir derfor en mer direkte metode til å komme

fram til partienes hjertesakadepartement enn konfliktlinje-metoden. Det er også rimelig å anta at partiene vil ha preferanser for de samme saksområdene enten disse er knyttet til komitéer eller departement. Jeg vil derfor i hovedsak benytte samme framgangsmåte som Rommetvedt, og bruke stortingsrepresentantenes rangering av stortingskomitéene som en indikator på partienes rangering av ministerposter.

### Koalisjonslederhypotesen

To ministerposter peker seg med en gang ut som viktige for utøvelse av koalisjonslederskap i norske regjeringer. Både statsministeren og finansministeren har viktige koordinerende roller overfor de andre medlemmene av regjeringa (Olsen 1983; Eriksen 1988; Strøm 1994). Kommunaldepartementet og Miljøverndepartementet er også tillagt koordinerende oppgaver, men disse er av mer begrenset betydning (Strøm 1994). Browne og Festes test tyder på at også forsvarsministeren har en viktig rolle i utøvelsen av koalisjonslederfunksjonen - nest etter statsministerposten er det Forsvarsdepartementet som oftest tildeles det største partiet i koalisjonen. I Browne og Feste's test er det også en positiv sammenheng mellom partiers størrelse og ervervelsen av utenriksministerposten, men denne sammenhengen er klart svakere enn for Statsminister-, finans og forsvarsministerposten, og også svakere enn ministerposten for økonomi, mens sammenhengen for ministerposten for utdanning er omtrent like sterk.

I analysen av koalisjonslederhypotesen vil jeg ta utgangspunkt i konklusjonene fra Browne og Feste's komparative undersøkelse. Analysen vil omfatte statsministerposten, Finans-, Forsvars- og Utenriksdepartementet. Av disse er statsministerposten klart den viktigste. Størst tvil knytter seg til hvorvidt Utenriksdepartementet er viktig for utøvelsen av lederskapsfunksjonen. Når dette likevel under tvil tas med er det fordi argumentene for å betrakte utenriksministeren som viktig ut fra lederskapshensyn er de samme som for Forsvarsdepartementet. Oppgavene knyttet til disse departementene - ansvaret for rikets sikkerhet og forholdet til andre nasjoner - har tradisjonelt vært viktige lederfunksjoner, selv om det har skjedd store endringer gjennom det siste århundre. Så lenge Forsvarsdepartementet tas med synes jeg derfor det er rimelig også å ta med Utenriksdepartementet i testen av koalisjonslederhypotesen.

### 3.4. Kilder og kildekritikk

Regjeringsforhandlinger foregår i lukkede rom, og partene er gjerne svært tilbakeholdene med informasjon om hvordan forhandlingene forløper. Det er derfor ikke helt uproblematisk å foreta en analyse disse prosessene. En mulig kilde er memoarlitteratur. Her knytter det seg selvsagt visse kildekritiske problemer. Manglende hukommelse og påvirkning vil særlig være problematisk når det går lang tid fra hendelsen til nedskrivningen. Et kanskje større problem er det at beretningen kan være farget eller forvrengt ut fra enten politiske eller personlige hensikter hos forfatteren. Dette gjør det nødvendig å vurdere beviskraften i forhold til disse motivene. Men dersom vi finner samsvar med andre beretninger, spesielt når disse representerer ulike partistandpunkt, vil dette styrke troverdigheten betraktelig (Langholm 1977: 32,36). Ikke for alle regjeringsdannelsene er imidlertid tilfanget av memoarlitteratur like stort. Spesielt er

dette kildemateriale spinklere for den senere tids regjeringsdannelser. Dette kan sees i sammenheng med at disse hendelsene fortsatt berører dagens politiske debatt, og ennå ikke egner seg for åpenhjertige beretninger. Særlig for de siste regjeringene vil derfor avisreportasjer utgjøre et viktig supplement til memoarlitteraturen. Å bruke aviser som kildemateriale innebærer nok mer alvorlige troverdighetsproblemer enn memoarbøkene. Først og fremst er manglende nærhet til begivenhetene problematisk. Dertil kommer avisenes dårlige renommé når det gjelder å sjekke sine opplysninger. Også her gjelder det derfor å kontrollere samsvaret med andre kilder. På den andre side ligger det en fordel i å bruke avisene som kilder, ved at avisene kan gi innblikk i saker som med hensikt ikke bringes opp eller dysses ned i memoarbøkene, fordi avisene vil ha færre motiver for å skyve disse sakene under teppet. I likhet med memoarbøker kan man heller ikke utelukke at framstillingen i avisartiklene farges av politiske motiver. Jeg vil derfor ta for meg aviser fra alle de politiske leire som har vært involvert i regjeringsdannelsene. Både i forhold til aviskildene og memoarbøkene vil kildekritikken ta form av en løpende vurdering i nær tilknytning til presentasjonen og diskusjonen.

#### 4.0. NORSKE KOALISJONSREGJERINGER 1963-89

I dette kapittelet vil jeg først se på hvilke hjertesaksdepartement som kan knyttes til de ulike partiene. Dette spørsmålet må vi ha svar på før vi kan gå videre med å studere de enkelte regjeringsdannelsene. Analysen av regjeringsdannelsene vil være delt i to - først vil jeg gå i dybden i de enkelte regjeringsforhandlingene. Så vil jeg teste proporsjonalitetshypotesen, hjertesakshypotesen og koalisjonslederhypotesen på den enkelte regjeringa.

##### 4.1 Hvilke hjertesaksdepartement har partiene?

Alle koalisjonsregjeringene i denne analysen har bestått utelukkende av ikke-sosialistiske partier. Med unntak av Fremskrittspartiet har alle ikke-sosialistiske partier på Stortinget deltatt i noen av eller i alle disse regjeringene. Denne analysen vil derfor begrense seg til hvilke hjertesaksdepartement Høyre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre har.

Som nevnt i metodekapittelet, vil jeg i hovedsak benytte samme framgangsmåte som Rommetvedt. En ulempe ved å bruke denne framgangsmåten er det likevel at bare data fra 1969 er tilgjengelig. Ved å bruke disse dataene på hele perioden fra 1963 fram til 1989, oppstår det et validitetsproblem, siden en ikke kan utelukke endringer i partienes interesseområder over tid. Rommetvedt, som har hatt anledning til å studere tilsvarende data fra 1977, kan imidlertid fortelle om kun små endringer - alle hovedtrekkene var de samme i 1977 som i 1966/69 (Rommetvedt 1991). Den største endringen var at industrikomiteén ble vurdert som mer betydningsfull av flere partier i 1977. En mindre endring var at landbrukskomiteén og samferdselskomiteén var blitt litt mindre viktig for Senterpartiet. Disse endringene var ikke større enn at Rommetvedt opererer med de samme hjertesaksdepartement under hele perioden fram til 1989. Under forbehold om at det kan ha skjedd små endringer i partienes prioritering av hjertesaksområder, synes

jeg derfor at å bruke partienes rangering av stortingskomitéer som indikator på hjertesaksdepartement er den beste måten å teste hjertesakshypotesen på. Hvorvidt de hjertesaksdepartement vi da kommer fram til faktisk er partienes hjertesaksdepartement, vil forhåpentligvis den kvalitative analysen kunne belyse.

I Hernes' spørreundersøkelse i 1969, hvor Rommetvedt henter sine data fra, ble hver enkelt stortingsrepresentant bedt om å oppgi hvilke tre komitéer som var viktigst og hvilke tre som var minst viktig for gjennomføringen av partiets politikk. For hver komité kan et partis representanter deles i tre grupper - de som har oppgitt komitéen som mest viktig, de som har oppgitt komitéen som minst viktig, og en nøytral gruppe, dvs. de som hverken har oppgitt komitéen som mest eller minst viktig. Tabell 4.1. viser hvordan representantene fra de ulike partiene vurderer stortingskomitéene.

**Tabell 4.1 Stortingsrepresentantenes vurdering av de enkelte stortingskomitéene, 1969**

Partie r	Evaluer ing	Ad m	Fin	Jus	Kun	Ko m	Lan	For	Pro	Sam	Sjø	Ind	Sos	Ut.r
H	Mest viktig	-	97	-	55	16	-	29	-	32	-	10	16	45
	Nøytral	7	3	26	45	84	81	71	-	68	97	90	84	45
	Minst viktig	93	-	74	-	-	19	-		-	3	-	-	10
								100						
	Mest ÷ minst	÷93	97	÷74	55	16	÷19	29	÷	32	÷3	10	16	35
								100						
Krf	Mest viktig	-	46	8	100	-	-	-	-	8	-	-	92	46
	Nøytral	15	54	69	-	100	15	61	23	77	92	92	8	46
	Minst viktig	85	-	23	-	-	85	39	77	15	8	8	-	8
	Mest ÷ minst	÷85	46	÷15	100	-	÷85	÷39	÷77	÷7	÷8	÷8	92	38
Sp	Mest viktig	-	39	-	22	67	61	-	-	67	11	22	-	11
	Nøytral	11	61	33	78	33	39	72	-	33	89	78	100	72
	Minst viktig	89	-	67	-	-	-	28	100	-	-	-	-	17
	Mest ÷ minst	÷89	39	÷67	22	67	61	÷28	÷	67	11	22	-	÷6
									100					
V	Mest viktig	-	67	-	50	56	6	-	-	28	6	6	44	39
	Nøytral	6	33	39	50	44	94	67	-	72	83	94	56	61
	Minst viktig	94	-	61	-	-	-	33	100	-	11	-	-	-
	Mest ÷ minst	÷94	67	÷61	50	56	6	÷33	÷	28	5	6	44	39
									100					

H: Høyre; Krf: Kristelig Folkeparti; Sp: Senterpartiet; V: Venstre; Adm: Administrasjonskomitéen; Fin: Finanskomitéen; Jus: Justiskomitéen; Kun: Kirke- og undervisningskomitéen; Kom: Kommunalkomitéen; Lan: Landbrukskomitéen; For: Forsvarskomitéen; Pro: Protokollkomitéen; Sam: Samferdselskomitéen; Sjø: Sjøfartskomitéen; Ind: Industrikomitéen; Sos: Sosialkomitéen; Ut.r: Utenrikskomitéen

Kilde: Hernes 1971.

Det første vi kan se av tabellen er at partiene langt på vei var enige i vurderingen av enkelte komitéer. Alle partiene holdt fram finanskomitéen og kirke- og undervisningskomitéen som viktige for utøvelsen av partienes politikk. Det var også forholdsvis bred enighet om at kommunalkomitéen, sosialkomitéen, samferdselskomitéen og utenriks-

komitéen er viktige. På den andre sida oppfattet alle partiene protokollkomitéen, administrasjonskomitéen og justiskomitéen som lite viktige. Også forsvarskomitéen og sjøfartskomitéen var lite viktige for tre av partiene.

Samtidig var det vesentlige forskjeller mellom partiene for noen av komitéene. F.eks. skilte Senterpartiet seg klart ut fra de andre partiene i vurderingen av landbrukskomitéen, selv om også Venstre stilte seg positiv til denne komitéen. Høyre var det eneste av partiene som hadde forsvarskomitéen på “pluss-sida”, og de understreket også betydningen av finanskomitéen i langt sterkere grad enn de andre partiene. Innen Krf var det langt flere som holdt fram kirke- og undervisningskomitéen og sosialkomitéen enn i de andre partiene. Hos Krf's politiske nabo Senterpartiet var det til forskjell ingen som syntes at sosialkomitéen var en av de tre viktigste for gjennomføringen av partiets politikk. Samtidig var det mange i Senterpartiet som understreket betydningen av Landbrukskomitéen, Samferdselskomitéen og Kommunalkomitéen, mens man innen Kristelig Folkeparti syntes disse var lite viktige.

Vi ser også av tabellen at enkelte partier har *klarere* hjertesaker enn andre. Innen Kristelig Folkeparti var det størst enighet om hvilke komitéer som var viktigst - kirke- og undervisningskomitéen og sosialkomitéen skilte seg klart ut. Lenger ned på lista kom utenrikskomitéen og finanskomitéen. Senterpartiet holdt særlig fram tre komitéer - kommunalkomitéen, samferdselskomitéen og landbrukskomitéen. Dernest kom finanskomitéen og i noe mindre grad kirke- og undervisningskomitéen og industrikomitéen. I Venstre var man mer splittet i synet på hvilke komitéer som var viktigst - finanskomitéen, kommunalkomitéen og kirke- og undervisningskomitéen var likevel de mest betydningsfulle. Venstres representanter la også vekt på sosialkomitéen, utenrikskomitéen og samferdselskomitéen som viktige. Endelig var det finanskomitéen og kirke- og undervisningskomitéen som ble understreket som viktigst for Høyre, men den første som klart viktigere enn den andre. Dernest holdt man i Høyre fram utenrikskomitéen, samferdselskomitéen, forsvarskomitéen og i en viss grad også kommunalkomitéen og sosialkomitéen.

I testen av hjertesakshypotesen vil bare de komitéer som over 50% av de enkelte partienes representanter oppgir som viktigst for gjennomføringen av partienes politikk behandles som hjertesaksdepartement. Dette innebærer at partiene teoretisk kan ha fra 0 til 5 hjertesaksdepartement. Denne grensen er ikke helt tilfeldig valgt - det synes urimelig å behandle en komité som hjertesakskomité dersom mindre enn halvparten av partiets representanter oppgir den som viktig, og omvendt vil det være en sterk indikasjon på hjertesak dersom mer enn halvparten synes den er en av de tre viktigste for gjennomføringen av partiets politikk. Dermed er det ikke sagt at departement som tilsvarende komitéer under 50% - grensa ikke faktisk kan være viktige for partiene. Det er selvsagt snakk om flytende overganger, men departementene lengre ned på lista vil partiene lettere kunne gjøre byttehandler over, og det er derfor vanskeligere å operere med disse som hjertesaksdepartement. Prosenttallet for hver komité kommer vi fram til ved å trekke prosenten som oppfatter komitéen som minst viktig fra prosenten som oppfatter den som mest viktig. En indikasjon på at 50%-grensa er riktig valgt, er det at for samtlige partier er det ingen komitéer som holdes fram som mest viktig av mer enn 50% av representantene, som samtidig oppfattes som minst viktig av andre representanter i partiet

Et problem ved å bruke partienes rangering av komitéer som indikator på partienes hjertesaksdepartement, er at mens komitéstrukturen har vært gjenstand for lite endring i den perioden jeg skal undersøke, har departementsstrukturen gjennomgått ulike former for omorganisering fra tid til annen. Det er imidlertid bare omorganiseringer knyttet til hjertesaksområdene som er relevante, og som får konsekvenser for min operasjonalisering. Omorganiseringer i forbindelse med dannelsen av en koalisjonsregjering er imidlertid svært interessante, fordi det er nærliggende å tro at de kan ha til hensikt å løse konflikter mellom partier over fordelingen av ministerposter.

Den eneste komitéen hvor dette problemet melder seg er kirke- og undervisningskomitéen. I begge Willoch-regjeringene fantes det både et Kirke- og undervisningsdepartement, og et Kultur- og vitenskapsdepartement. Her vil jeg behandle det første som et hjertesaksdepartement for både Kristelig Folkeparti og Høyre, mens det sistnevnte kun oppfattes som et hjertesaksdepartement for Høyre. Under dannelsen av Syse-regjeringa ble man så enige om å opprette Kirke- og kulturdepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet. Begge disse departementet vil telle som hjertesaksdepartement for både Høyre og Kristelig Folkeparti. Dette finner jeg rimelig ut fra Krf's politiske linje, hvor Kirken og skoler har stått sentralt, mens det samme vel ikke kan sies om forskning og kultur. I forhold til Høyre har jeg derimot ikke tilsvarende reservasjoner mot å behandle Kultur- og vitenskapsdepartementet som et hjertesaksdepartement.<sup>12</sup> Dette er også den samme operasjonalisering som Rommetvedt gjør i forhold til disse departementene.

Enkelte departement er hjertesaksdepartement for flere partier. Kirke- og undervisningsdepartementet er hjertesaksdepartement for både Høyre og Kristelig Folkeparti. Finansdepartementet er mest betydningsfull for både Høyre og Venstre, og til sist er Kommunaldepartementet et hjertesaksdepartement for både Senterpartiet og Venstre. Hvordan disse felles hjertesaksdepartementene skal behandles i en kvantitativ analyse krever en avklaring. Et alternativ er som Rommetvedt å la dem telle likt som hjertesaksdepartement for begge partier som har spesiell interesse for dem (Se pkt. 2.4). Ut fra tabell 4.1 er det imidlertid rimelig å anta at partiene vil legge ulik vekt på hjertesaksdepartementene. F.eks. er det grunn til å tro at Høyre vil sette mindre inn på å få Kirke- og undervisningsdepartementet enn Kristelig Folkeparti. Spørsmålet er derfor om ikke departementet bør veie tyngre som Kristelig Folkepartis hjertesaksdepartement i analysen av hjertesakshypotesen.

Budge og Kemans svar på dette problemet er å tilskrive hjertesaksdepartement til det partiet innen koalisjonen som har sterkest interesse for dette (Budge og Keman 1990). Bare hvis det partiet som har sterkest interesse for et departement ikke deltar i koalisjonssamarbeidet, kan et annet parti "arve" hjertesaksdepartementet. Jeg mener

---

<sup>12</sup> En innholdsanalyse av partiprogrammer fra 1949 til 1985 bekrefter dette skille i Krf's og Høyres interesseområder. Mens utbygging av skolevesen (Education: Pro-Expansion) var en av de ledende kategorier hos både Krf og Høyre, dvs. en av de ti saks-kategorier som prosentvis ble nevnt oftest i partiprogrammene, var Kultur/sport/fritid og media (Art, Sport, Leisure, Media) bare en ledende kategori hos Høyre og ikke hos Krf. Til gjengjeld var tradisjonell moral (Traditional Morality) den største kategorien for Krf's vedkommende, men ikke en av Høyres ledende kategorier (Strøm og Leipart 1989).



imidlertid at det vil være mer hensiktsmessig å veie partienes interesse i hjertesaksdepartement. Hensikten er på den ene sida å ta hensyn til at partiene legger ulik vekt på hjertesaksdepartementene. På den andre sida vil det også bli tatt hensyn til at flere partier gjør krav på de samme departementene. Det synes f.eks. urimelig å operere med Kommunaldepartementet som hjertesaksdepartement for bare Senterpartiet og ikke for Venstre, når vurderingen av kommunalkomiteén ikke skiller mer mellom partiene enn den gjør. Hjertesaksdepartementene kan deles i tre nivåer: dem som tilsvare komitéer som mer enn 90% av et partis representanter har oppgitt som viktigst, dem som tilsvare komitéer som mellom 60% og 70% har oppgitt som viktigst, og til slutt dem som mellom 50% og 60% av partirepresentantene synes er viktigst (På 70% - 90%- nivå er det ingen komitéer). Ved å dele hjertesaksdepartementene i tre slike nivåer unngår man å overdrive forskjellene i partienes interesse i dem, samtidig som dette skiller alle “dobbel-bookede” hjertesaksdepartement, slik at ingen av disse veies likt for noen partier. På den måten vil det være i tråd med hjertesakshypotesen dersom Venstre i en av koalisjonsregjeringene har blitt tildelt Kommunaldepartementet, men støtten til hjertesakshypotesen vil være sterkere dersom Senterpartiet har fått dette departementet. Inndelingen i tre veie-nivåer innebærer også at Kristelig Folkepartis klare interesse i Kirke- og undervisningsdepartementet eller Høyres interesse i Finansdepartementet teller sterkere enn f.eks. Senterpartiets interesse i Samferdselsdepartementet. Tabell 4.2 viser partienes hjertesaksdepartement, og hvordan de vil veies i analysen.

**Tabell 4.2 Partienes hjertesaksdepartement**

Veietall	Høyre	Krf	Venstre	Senterpartiet
3 (80-90%)	Finansdep.	Sosialdep. 1963-86: Kirke- og undervisningsdep. 1989: Kirke- og kulturdep./Utdannings og forskningsdep.	-	-
2 (60-70%)	-	-	Finansdep.	Kommunaldep. · Samferdselsdep. · Landbruksdep.
1 (50-60%)	1963-86: Kirke- og undervisningsdep. 1983-86: Kultur- og vitenskapsdep. 1989: Kirke-og kulturdep./Utdannings- og forskningsdep.	-	Kommunaldep.	-

Hvorvidt hjertesakshypotesen får støtte i den kvantitative analysen er avhengig av hvor stor andel av hjertesaksdepartementene som tildeles i tråd med tabell 4.2. Vi så i pkt. 2.4 at Rommetvedt, ved å ikke telle felles hjertesaksdepartement i både teller og

nevner, fikk en for høy støtte for hjertesakshypotesen. For å unngå dette vil jeg la de hjertesaksdepartement som to partier har felles telle to gang i prosentueringsbasisen, men med de veietall som tabell 4.2 viser. Eksempelvis vil Finansdepartementet telle som 3 + 2 og Kommunaldepartementet som 2 + 1 i de regjeringer hvor alle de fire ikke-sosialistiske partiene deltar. Dette innebærer imidlertid at den faktiske fordelingen ikke kan nå 100%. Den høyest mulige støtte for hjertesakshypotesen får vi dersom alle hjertesaksdepartementene er tildelt partiet med sterkest interesse for dem. For koalisjonsregjeringer av alle fire partiene kan fordelingen da teoretisk bli 79% (15/19), og i Korvald-regjeringen, hvor Høyre ikke deltok, kan den bli 93% (14/15). I Willoch-regjeringene kan den bli 94% (16/17), mens den høyest mulige støtte for Syse-regjeringa vil være 90% (18/20). For å kunne sammenligne støtten til hjertesakshypotesen på tvers av de ulike prosentueringsbasisene, vil vi derfor måtte se på forholdet mellom den prosentvise støtten og den teoretisk høyest mulige støtten.

## 4.2 Lyng-regjeringa, 1963

### 4.2.1 Om regjeringsdannelsen i 1963.

Da Gehardsen-regjeringa ble felt på Kings Bay-saken 23.august 1963, stod de fire ikke-sosialistiske partiene i Stortinget klare til å overta. Helt siden begynnelsen av juli hadde Høyre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre ført forhandlinger med tanke på et eventuelt regjeringsskifte. De sentrale spørsmål angående regjeringsdannelsen var avklart allerede før Kings Bay-debatten startet den 20.august (Lyng 1973: 177).

På de første møtene mellom de fire partienes gruppeformenn 1.-3. juli ble bl.a. spørsmålet om hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha tatt opp. De fire partiene ble da enige om at fordelingen av ministerposter "stortsett" skulle svare til mandatfordelingen. Et forbehold fra proporsjonalitetsnormen var imidlertid at "nøkkelstillingene" måtte telle mer enn de øvrige ministerpostene (Lyng 1973: 153). I følge John Lyng gjaldt dette statsministerposten og utenriksministerposten (Ibid.).

Spørsmålet om hvem som skulle få til oppgave å lede regjeringa stod sentralt i forhandlingene mellom de ikke-sosialistiske partiene. Under de første møtene i juli gjorde Lyng det klart at Høyre, som det største av de fire partiene, ville kreve å få statsministerposten, men at dette kravet ikke var noe ultimatum. Bernt Røiseland, Venstres gruppeformann, sa seg enig i at Høyre burde ha statsministeren (Lyng 1973: 153). Senere ga både Borten og Bondevik uttrykk for at det var et markert ønske innen mellompartiene at statsministeren ikke måtte komme fra Høyre, og Røiseland sa da at også Venstre ville stille statsministerkandidat dersom de andre mellompartiene gjorde det (Lyng 1973: 169-170). På et møte mellom gruppeformennene den 13.august ble så de fire partiene enige om at dersom statsministeren skulle utpekes fra et av mellompartiene skulle Høyre få gi uttrykk for sitt subsidiære syn. Dersom derimot Høyre fikk statsministeren, skulle partiet i tillegg få fire ministerposter. Hvis ikke skulle partiet totalt få seks ministerposter. Statsministerposten skulle med andre ord telle som to ministerposter (Lyng 1973: 170).

På et nytt møte den neste dag ble både Lyng, Borten og Røiseland foreslått som statsministerkandidater. Samtidig gjorde Høyre det klart at deres subsidiære kandidat var Røiseland. Siden mellompartiene ikke hadde blitt enige om en felles kandidat, trakk forhandlingsdelegasjonene seg tilbake for å drøfte subsidiære standpunkt i gruppene (Lyng 1973: 170-171). I forkant av møtet neste dag ga både Borten og Røiseland signaler om at de subsidiært ville støtte Lyng (Lyng 1973: 172). Ønsket om at statsministeren måtte komme fra et av mellompartiene var åpenbart ikke så sterkt likevel - det var jo nå i virkeligheten dannet subsidiært flertall for Røiseland. I følge Lyng skyldtes dette vissheten om at regjeringa ville bli en kortvarig “kampregjering” (Lyng 1973: 171). Å lede denne regjeringa fortonte seg derfor som noe av en uriaspost. Å besitte statsministerposten var, i hvertfall for de aktuelle kandidatene, forbundet med kostnader såvel som gevinst.

Også Lyng selv hadde sterke betenkeligheter: “I rettferdighetens navn må tilføyes at ingen av kandidatene la for dagen noen særlig iver etter å bli statsminister...Jeg må ærlig tilstå at jeg kunne styre min begeistring ved tanken på den arbeidsoppgaven som nå lå foran meg” (Lyng 1973: 171-172). Langslet hevder i sin Lyng-biografi at Lyng vegret seg for å bli statsminister (Langslet 1989: 162-163). Til tross for at Røiseland hadde gitt signaler om at han ønsket Lyng som regjeringssjef, meddelte Lyng på et møte med Høyres sentralstyre 14.august at “Høyres kandidat denne gang ikke vil få flertall”. Dagen etter ga både Røiseland og Krf's Einar Hareide uttrykk for at Høyre burde ta det tunge ansvaret med å lede en slik regjering. Hareide pekte på at Høyre som det største partiet hadde best råd til et stemmetap ved neste valg (Lyng 1973: 171). Til tross for denne uttalte støtten trakk Lyng, på et møte i Høyres stortingsgruppe neste dag, den konklusjon at de andre partiers subsidiære krav var en statsminister fra et av mellompartiene. Langslet refererer en uttalelse fra Lyng i denne forbindelse: “Høyre var i dag alles venn, og motsetningene lå mellom Senterpartiet og Venstre. I en eventuell regjering ble det Høyre som kom til å binde det hele sammen. Det ville ikke være riktig av oss å spille på et tilfeldig flertall, vi skulle stille oss lojale mot det resultat de andre kom frem til, og *bare hvis de andre bad oss om å ta regjeringssjefen, skulle vi være villige til å gjøre det*” (Lyng referert i Langslet 1989: 163, min utheving). Dette var en langt mer tilbakeholden linje enn den Ingvaldsen og flere andre sentrale personer i Høyre stod for (Langslet 1989: 163).

Vissheten om at regjeringa ville få en kort levetid la også føringer på fordelingen av de øvrige ministerpostene. Allerede i juli var partiene blitt enige om at situasjonen krevde at ingen skulle stille ultimate krav som kunne velte regjeringssamarbeidet. Likevel hadde man regnet med at fordelingen av ministerposter og valg av personer ville by på store problemer. En rekke hensyn måtte tas:

“Kollegiet skal gi en rimelig representasjon for alle landsdeler, og helst også for de viktigste yrker. Der må finnes brukbare kandidater til de enkelte fagdepartement. Regjeringspartienes stortingsgrupper må ikke tappes for sine beste representanter. Dette er særlig viktig for en mindretallsregjering, hvis eksistens kan avhenge av at den har talentfulle støttespillere i komitéene og i Stortinget. Når det så er tale om en samlingsregjering av hele fire partier, må alle disse hensyn kombineres med en hårfin politisk balanse” (Lyng 1973: 173).

Men arbeidet gikk “lettere enn selv optimistene blant oss hadde våget å håpe” (Lyng 1973: 173) og “forbausende glatt” (Kyllingmark 1981: 151). En av Krf's forhandlere skal ha uttrykt at “dette var som å skjære i smør” (Finstad 1970: 63), og Krf's Egil Aarvik rapporterer at regjeringsdannelsen gikk “greit” (Aarvik 1985: 134). Først ble man enige om den kvantitative fordelingen. Etter at spørsmålet om hvem som skulle få statsministerposten var avgjort, lå fordelingsnøkkelen fast:

“Høyre skulle ha fem medlemmer, deriblant statsministeren, Senterpartiet skulle ha fire, og Venstre og Kristelig Folkeparti tre hver” (Lyng 1973: 173).

Fordelingsnøkkelen var altså klar før sentrale posisjoner utenom statsministerstillingen var blitt fordelt. Til tross for at man tidligere var blitt enige om at nøkkelstillingene skulle telle mer, kan det altså synes som dette nå bare gjaldt statsministerstillingen. Disse nøkkelstillingene ble imidlertid fordelt på partiene. Med et mandat mer enn Venstre, lå Kristelig Folkeparti best an til å få utenriksministerposten, gitt tildelingen av statsministerposten til Høyre og Finansdepartementet til Senterpartiet. At partiet fikk denne ministerposten, skyldtes vel også at Erling Wikborg ble sett som den naturlige kandidat til stillingen, og det skal ha vært lite uenighet om dette blant de andre partiene (Lyng 1973: 174; Botnen i Garvik 1983: 104). I denne utnevnelsen kan en også lese et element av påskjønnelse og hedersbevisning til en som stod ved avslutningen av sin politiske karriere (Botnen i Garvik 1983: 104). Wikborgs kandidatur ble da også foreslått av Røiseland, etter at Lyng forgjeves hadde forsøkt å få Borten i stillingen. (Langslet 1989: 171). Det hadde tidligere versert rykter om at Senterpartiet ville ha stortingsrepresentant, tidligere Moskva-ambassadør og ivrig motstander av EEC, Erik Braadland, i stillingen som utenriksminister. Braadlands kandidatur hadde imidlertid ikke vært diskutert på topplan innen Senterpartiet, og når alt kom til alt foretrakk Senterpartiet Finansdepartementet framfor Utenriksdepartementet (Finstad 1970: 62). På fellesmøter mellom Senterpartiets sentralstyre og stortingsgruppe hadde man satt Finansdepartementet, såvel som Samferdselsdepartementet og Landbruksdepartementet på ønskelista (Gabrielsen 1970: 209).

I følge avisskriveriene var det i starten av forhandlingene nærmest å regne som avgjort at Venstre skulle ha Kirke- og undervisningsdepartementet og Forsvarsdepartementet samt et annet departement (Dagbladet 21/8-63; Aftenposten 21/8-63; Bergens Tidende 21/8 og 22/8-63). Både Kommunaldepartementet og Fiskeridepartementet ble nevnt som mulige, men det første av disse kunne også gå til enten Høyre eller Senterpartiet. Både Høyre og Senterpartiet var interessert i Samferdselsdepartementet (Dagbladet 21/8 og 22/8-63). Håkon Kyllingmark, som hadde sittet i Samferdselskomitéen for Høyre, var svært interessert i å få Samferdselsdepartementet. Det var imidlertid kommet så sterke krav fra Senterpartiet om nettopp dette departementet, at Lyng mente det ville være vanskelig å få Senterpartiet til å frafalle kravet (Kyllingmark 1981: 153; Langslet 1989: 171-172). Etter at det ble klart at Senterpartiet ville få oppfylt sitt ønske om Samferdselsdepartementet, kunne NTB fortelle at Kommunaldepartementet ville gå til Høyre, sammen med Lønns- og pris-, Industri- og Handelsdepartementet. Venstre ville under dette mønsteret bli tildelt Kirke- og undervisnings-, Forsvars- og Fiskeridepartementet. Senterpartiet ville på sin side få Finans- Samferdsel- og Landbruksdepartementet samt Departementet for

Familie- og forbrukersaker, mens Kristelig Folkeparti ville få Utenriks-, Justis- og Sosialdepartementet - som også var de ministerposter som disse to partiene endte opp med (NTB i Bergens Tidende 22/8-63). I forhold til Høyres og Venstres taburetter skjedde det imidlertid endringer i forhandlingenes slutfase. Venstre fikk Kommunaldepartementet, mens Høyre fikk Forsvarsdepartementet. Til gjengjeld for dette byttet måtte Venstre ta det upopulære Lønns- og prisdepartementet, mens Høyre til manges overraskelse fikk Fiskeridepartementet.

Til tross for uttalelsene om små problemer under forhandlingene, var det likevel enkelte utnevnelser som vakte en del misnøye. Når dette ikke ble satt på spissen hang det sammen med at partene var klar over at regjeringa ville bli kortvarig. I Høyre var det ingen udelt begeistring for utnevnelsen av Senterpartiets Dagfinn Vårvik og Hans Borgen som henholdsvis Finansminister og Landbruksminister. Enkelte, deriblant Kåre Willoch, tvilte på at en representant fra et av "utgiftspartiene" var den rette for finansministerstillingen (Lyng 1973: 183; Willoch 1988: 275). For Hans Borgens vedkommende var det den sterke tilknytningen til landbrukets organisasjoner som vakte bekymring (Lyng 1973: 183). Borgen var på denne tid formann i Landbrukets Sentralforbund, og ble oppfattet som "en sterk og ensidig jordbrukspolitiker og sentral talsmann for de grønne monopoler" (Willoch 1988: 275). Willoch, som hadde store betenkeligheter ved denne utnevnelsen, syntes Lyng var "svak" som godtok Borgens kandidatur. Til tross for sine bange anelser om utnevnelsen av Vårvik og Borgen, unnlot Willoch "å markere med særlig styrke *fordi de ikke ville få betydning hvis regjeringen ikke ble sittende lenge*" (Willoch 1988: 275, min utheving).

For Kristelig Folkeparti var det enkelte av Venstres statsråds kandidater som voldt de største bekymringer. Mens man innen Krf oppfattet det såkalte Røiseland-Venstre eller "Vestlands-Venstre" som den gruppering på Stortinget som kom nærmest Krf i ideologi, var avstanden til den radikale fløyen innen Venstre, "Dagblad-Venstre", nærmest uoverstigbar. Motsetningen var knyttet til det kulturpolitiske området, og i følge Lyng var dette den største avstanden innen koalisjonen (Lyng 1973: 177). Lyng hadde forsøkt å få en av de markante skikkelsene innen Venstres radikale fløy, Gunnar Garbo, som Lønns- og prisminister, men Garbo nærte ingen ønsker om å gå inn i regjeringa (Angelshaug i Grepstad og Nærbøvik 1984: 243). For at denne fløyen likevel skulle være representert, kom Olaf Kortner inn i regjeringa som Kirke- og undervisningsminister (Langslet 1989: 171). Kristelig Folkeparti hadde selv ønsker om å få Kirke- og undervisningsdepartementet (Finstad 1970: 62; Korvald 1982: 58). Aarvik forteller at den eneste alvorlige motforestillingen ved regjeringssamarbeidet for Krf's vedkommende var knyttet til nettopp denne utnevnelsen. Men som Willoch valgte man å ikke sette hardt mot hardt - man visste jo at Lyng-regjeringa ville bli kortvarig (Aarvik 1985: 134). Det er nok også riktig å si at da Kortner ble foreslått var ikke kjennskapen til ham så stor innen Krf's rekke. Forespørsler ga Kortner god attest, og Røiseland kunne også forsikre Krf's forhandlere om at Kortner hadde en "positiv" innstilling. Krf ga seg derfor uten noen videre debatt (Finstad 1970: 62). Da Røiseland foreslo Helge Seip som Kommunalminister, ble dette imidlertid møtt med en mer massiv motstand (Lyng 1973: 176-177; Langslet 1989: 171; Kristiansen 1989: 236). Seip var på dette tidspunkt sjefredaktør i Dagbladet. Å sitte i samme regjering som Dagbladets redaktør var utenkelig for Krf. Etter et kategorisk nei fra Krf's side måtte

Røiseland oppgi tanken, og Venstres Bjarne Lyngstad ble i stedet utnevnt som kommunalminister.

En framtreddende tanke ved dannelsen av Lyng-regjeringa var at fordelingen skulle bli mest mulig rettferdig, i forhold til partienes styrkeforhold, slik at ingen kunne sies å være taperen i denne første ikke-sosialistiske samlingen etter krigen (Kyllingmark 1981: 151). Dette gjaldt både den kvantitative fordelingen av ministerposter, som måtte stå i forhold til mandatfordelingen, og fordelingen av viktige posisjoner innen regjeringa. Det var således en *selvfølge* at Høyre skulle gi avkall på andre sentrale posisjoner, når de fikk statsministerposten (Langslet 1989: 171). M.a.o. kunne ikke koalisjonslederen velge å vrake i de mest betydningsfulle postene. Lyng nevner følgende posisjoner som sentrale: Utenriksdepartementet, som gikk til Kristelig Folkeparti, Finansdepartementet, som Senterpartiet fikk, og til slutt Kommunaldepartementet og Kirke- og undervisningsdepartementet som begge gikk til Venstre (Lyng 1973: 174). De to førstnevnte er åpenbart blant de viktigste posisjoner, men også de to sistnevnte departement er klart blant de “tunge”. Denne fordelingen av viktige posisjoner på alle de fire partiene kan forklare avviket fra hjertesakshypotesen. Når Høyre fikk statsministerposten kunne det ikke også gjøre krav på Finansdepartementet, sitt fremste hjertesaksdepartement. Likedan hadde Kristelig Folkeparti fått Utenriksdepartementet, og måtte derfor gi avkall på Kirke- og undervisningsdepartementet - et “tungt” departement, men også et som Venstre ikke var uinteressert i (jfr. tabell 4.2). En tildeling av Kirke- og undervisningsdepartementet til Kristelig Folkeparti ville uansett ha vært svært kontroversielt, gitt motsetningene på det kulturpolitiske området, slik det også viste seg i 1965.

Når det gjelder utnevnelser av statssekretærer understreker Lyng at det var en forutsetning at hvert regjeringsmedlem kunne velge sin statssekretær fra sitt eget parti (Lyng 1973: 190). Det var således ikke noe krav fra de andre partiene som fikk Lyng til å velge Ivar Johansen som en av to statssekretærer. Johansen var venstremann og journalist, men ble ikke oppfattet som utpreget partipolitisk. Idéen var Lyngs egen, og hensikten var å få en mest mulig objektiv og uavhengig pressetalsmann ved statsministerens kontor, som ikke kunne mistenkes for å ivareta spesielt Høyres interesser, men som ble oppfattet som en talsmann for hele regjeringa (Lyng 1973: 190). Også utenriksminister Wikborg fra Krf valgte en venstremann til statssekretær. Tomas Torsvik, utenriksredaktør i Bergens Tidende, var medlem av Fana kommunestyre for Venstre da han ble forespurt om å bli statssekretær under Wikborg. Utnevnelsen hang sammen med Torsviks store innsikt i utenrikspolitiske spørsmål, såvel som mangelen på slik innsikt innen Krf's egne rekker, med unntak av Wikborg selv (Botnen 1983: 104). Først fra midten av sekstitallet ble den utenrikspolitiske interessen mer framtreddende i partiet (Botnen 1983; Aano i Grimsmo 1995: 101).

I forhold til våre hypoteser kan vi oppsummerende slå fast at partiene etterstrebet proporsjonalitet mellom mandattall og fordelingen av ministerposter under dannelsen av Lyng-regjeringa. I dette regnestykket hadde ikke ministerpostene lik verdi. Det var enighet om at nøkkelstillingene skulle telle mer enn andre poster. Mest konkret gjaldt dette statsministerposten, som telte like mye som to ministerposter. Andre viktige poster ble imidlertid fordelt mellom partiene, slik at alle kom godt ut m.h.t. de mest attraktive posisjonene. Koalisjonslederhypotesen forklarer mao. dårlig. Hjertesaks-

hypotesen finner mer støtte, men like viktig for fordelingen var balansen mellom “tunge” og “lette” departement. Avvik fra hjertesakshypotesen henger sammen med behovet for å fordele de viktige posisjonene mellom partiene. Til slutt kan vi slå fast at blandede utnevnelser ikke var resultat av forhandlingene over posisjoner, og heller ikke et bevisst forsøk på å koordinere de ulike partienes politikk. De var initiert av Lyng og Wikborg selv, og hadde som hensikt henholdsvis å virke samlende utad, og å bøte på mangel på egne ressurser.

#### 4.2.2 Fordelingen av ministerposter

Lyngregjeringa bestod av 15 statsråder, fordelt på de fire ikke-sosialistiske partiene.

**Tabell 4.3 Fordelingen av ministerposter i Lyng-regjeringa, 1963**

Partier	Ministerposter	Totalt
Høyre	Statsminister, Handelsdepartementet, Industri- departementet, Forsvarsdepartementet, Fiskeri- departementet	5
Kristelig Folkeparti	Utenriksdepartementet, Sosialdepartementet, Justisdepartementet	3
Senterpartiet	Finansdepartementet, Landbruksdepartementet, Samferdselsdepartementet, Forbruker- og familiedepartementet	4
Venstre	Kommunaldepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Lønns- og pris- departementet	3

#### Proporsjonalitetshypotesen

Stortingsvalget i 1961 ga de fire ikke-sosialistiske partiene tilsammen 74 mandat, hvorav Høyre hadde 29, Krf 15, Senterpartiet 16 og Venstre 14 mandat. Tabell 4.4 viser de faktiske og proporsjonale fordelingene i Lyng-regjeringa.

**Tabell 4.4 Proporsjonal og faktisk fordeling i Lyng-regjeringa, 1963. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Høyre	6 (5)	6 (6)	6.5 (6)	7 (6)
Kristelig Folkeparti	3 (3)	3 (3)	3.5 (3.5)	3.5 (3.5)
Senterpartiet	3 (4)	4 (4)	4 (4.5)	4 (4.5)
Venstre	3 (3)	3 (3)	3 (3)	3.5 (4)
Sum	15	16	17	18
Avvik fra modellen	2	0	1	2

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærpostene ved Statsministerens kontor og i Utenriksdepartementet som en halv ministerpost.

De fire modellene uttrykker de ulike former for veiing av ministerposter som vi kom fram til i metodekapittelet. Under den første modellen er f.eks. den proporsjonalt mest riktige fordelingen at Høyre får seks ministerposter. Lar vi statsministerposten telle som to ministerposter, predikerer proporsjonalitetshypotesen fremdeles at Høyre får seks ministerposter. Dette stemmer med den faktiske fordelingen, som er oppgitt i parentes. Under Modell 3 teller i tillegg Finansministerposten og Utenriksministerposten som halvannen ministerpost. Proporsjonalitetshypotesen predikerer da at Høyre blir tildelt ministerposter til en verdi av 6 og én halv ministerpost, m.a.o. hadde det vært en mer proporsjonal tildeling dersom Høyre hadde hatt Finansdepartementet i stedet for en av sine fire ordinære ministerposter, hvis vi legger denne modellen til grunn. I den siste modellen, hvor statssekretærstillinger ved de departement som har blandede utnevnelser teller som en halv ministerpost, ville det ha vært helt i tråd med proporsjonalitetshypotesen dersom Høyre fikk syv ministerposter, dvs. at de i tillegg til statsministerposten og de fire andre ministerpostene hadde fått begge statssekretærstillingene. Siden den kvalitative analysen viser at statssekretærstillingene ikke var gjenstand for forhandlinger, bør imidlertid ikke resultatet i Modell 4 legges vekt på.

Vi ser av tabell 4.4 at fordelingen av ministerposter stemmer godt overens med proporsjonalitetshypotesen, uansett hvilken modell vi bruker. Modell 2, hvor statsministeren teller som to ministerposter og alle andre som en, forklarer best - her er samsvaret med den faktiske fordelingen fullstendig. Modell 1 og 3 predikerer riktig i forhold til Kristelig Folkeparti og Venstre, men begge disse modellene tyder på at Høyre ble noe underbetalt og Senterpartiet tilsvarende mye overbetalt i fordelingen av ministerposter. Hvis statssekretærstillingene ved blandede utnevnelser også tas med, ser vi at mens Høyre er underbetalt med en ministerpost, er Venstre og Senterpartiet overbetalt med en halv ministerpost hver.



## Hjertesakshypotesen

Tabell 4.3 viser at 4 ministerposter - Sosialdepartementet, Kommunaldepartementet, Samferdselsdepartementet og Landbruksdepartementet - er fordelt i samsvar med hjertesakshypotesen. Tildelingen av Kirke- og undervisningsdepartementet til Venstre og Finansdepartementet til Senterpartiet er derimot ikke i samsvar med hjertesakshypotesen. Prosentuert med basis i partienes hjertesaksdepartement, slik disse er rangert og veid i tabell 4.2, blir resultatet en suksessrate på 42% for hjertesakshypotesen - hvor 79% er den høyest mulige suksessrate. Dette gir et forholdstall på 53%.

## Koalisjonslederhypotesen

Vi finner ingen sterk støtte for koalisjonslederhypotesen. Mens det største partiet, Høyre, ervervet både Statsministerposten og Forsvarsdepartementet, fikk Senterpartiet tildelt Finansdepartementet og Kristelig Folkeparti Utenriksdepartementet. Også de små partiene fikk altså del i koalisjonslederpostene i Lyng-regjeringa, selv om Høyre fikk den klart viktigste av dem.

### *4.3 Borten-regjeringa I, 1965*

#### *4.3.1 Om regjeringsdannelsen i 1965.*

Ved valget i 1965 fikk de ikke-sosialistiske partiene flertall i Stortinget - for første gang etter andre verdenskrig. Tre av disse partiene gikk fram ved valget. Størst var framgangen for Venstre, som nå tok 18 mandat mot 14 i 1961. Også Senterpartiet fikk 18 mandat, som var 2 mer enn ved forrige valg. For Høyre var det likedan en framgang på 2 mandat, fra 29 til 31. Kristelig Folkeparti gikk imidlertid tilbake - noe som førte til en reduksjon på to mandat - fra 15 til 13.

De tre mellompartiene var på forhånd innstilt på at statsministeren denne gangen måtte komme fra dem. Men valgresultatet innebar innbyrdes forskyvninger mellom de ikke-sosialistiske partiene som kom til å skape store og uforutsette vanskeligheter for forhandlingene. Innen Senterpartiet hadde man fulgt den siste stemmeopptellingen med stor spenning - og inderlig håpet at Venstre ikke klarte å ta et mandat fra Høyre i Vestfold, og dermed få en like stor gruppe som Senterpartiet (Finstad 1970: 103). Dagen etter var det imidlertid klart at Venstre og Senterpartiet tallmessig stilte like sterkt i kampen om statsministerposten.

Det første møtet mellom de fire partiene ble holdt den 16. september. Straks kom spørsmålet om hvem som skulle bli statsminister opp. Gunnar Garbo fra Venstre foreslo Røiseland. Venstre hadde hatt den største framgangen ved valget, og syntes derfor de hadde den opplagte statsministerkandidaten. Dagbladet hadde allerede slått fast hvordan fordelingen av viktige poster ville bli: "Bent Røiseland mest aktuell som ny statsminister. John Lyng utenriksminister. Per Borten ny stortingspresident" (Dagbladet 15/9-65).

Høyres Sjur Lindebrække mente imidlertid at det var rimelig at statsministeren også denne gang kom fra Høyre som det klart største partiet, og foreslo Lyng som stats-

minister (Lyng 1976: 14). Kristelig Folkepartis forhandlere erklærte at de ikke ville stille statsministerkandidat. Samtidig gjorde Bondevik det klart at Kristelig Folkeparti ikke kunne godta en statsminister fra Høyre (Lyng 1976: 14). Tidligere hadde Bondevik vært innstilt på at Lyng skulle bli statsminister også denne gang (Sejersted 1984: 226; Langslet 1989: 198), men når han nå gikk bort fra dette hadde det bakgrunnen i Kristelig Folkepartis tap ved valget. Det var en utbredt oppfatning i partiet at tilbakegangen ved stortingsvalget i 1965 såvel som ved kommunevalget i 1963 delvis skyldtes samarbeidet med Høyre i Lyng-regjeringa og erklæringen om å fortsette dette samarbeidet også etter valget i 1965 hvis de ikke-sosialistiske partiene fikk flertall (Korvald 1982: 52; Lyng 1976: 14). Selv om Bondevik selv ikke hadde noe imot å se Lyng som statsminister, var stemningen i partiet forøvrig at det ville være nærmest umulig å gå inn i en regjering ledet av en høyremann (Kristiansen 1989: 249). Lars Leiro fra Senterpartiet sa seg på sin side enig med Bondevik og Garbo i at statsministeren måtte komme fra et av mellompartiene, og foreslo Borten (Lyng 1976: 15).

For Høyres forhandlere kom det ikke som noen overraskelse at mellompartiene gikk imot en statsminister fra Høyre. Lyng var på forhånd gjort kjent med stemningen i de øvrige partiene (Lyng 1976: 15), og hadde liten tro på at Høyre skulle klare å sikre seg statsministerstillingen denne gangen. Lyng's strategi ble derfor å ikke sette alt inn på statsministerstillingen. Gitt mellompartienes steile holdning, hadde Høyre små sjanser for å få statsministerposten, og kunne regne med at en rekke sentrale posisjoner ville gå tapt dersom man innlot seg på en kamp om denne stillingen (Lyng 1976; Sejersted 1984: 227; Langslet 1989: 203). Lyng valgte derfor å fremme Høyre's subsidiære krav allerede på det første forhandlingsmøtet. Hvis Høyre fikk statsministeren skulle de i tillegg ha fire ministerposter - statsministerstillingen skulle da telle som to ministerposter. Høyres subsidiære krav var at hvis de ikke fikk statsministeren skulle de til gjengjeld ha utenriksministeren og stortingspresidenten. Fordelingen av ministerposter mellom partiene skulle da være 6-3-3-3, seks ministerposter til Høyre og tre til hvert av de andre partiene. Dette var som vi skal se den proporsjonalt "riktige" fordeling, men det var i utgangspunktet ingen selvfølge at Høyre skulle få seks statsrådposter:

*"Etter en matematisk fordeling skulle Høyre ha fem eller seks medlemmer av regjeringen, delingstallet var 5,8." (Lyng 1976: 16).*

At Kristelig Folkeparti skulle ha tre ministerposter var også litt i overkant, mente Lyng. Da dette ble det endelige resultatet kommenterte han:

*"Etter en matematisk fordeling skulle partiet bare ha to medlemmer i regjeringen, delingstallet var 2,4. Nå hadde de sikret seg to sentrale departementer pluss et tredje" (Lyng 1976: 29).*

Selv om mandattallet var viktig for fordelingen, var det m.a.o. snakk om en mer omtrentlig tilstrebelse av proporsjonalitet. Hvordan desimalene skulle slå ut i fordelingen av de siste statsrådspostene, var et spørsmål som var åpent for forhandling mellom partiene, og ikke låst fast gjennom en "D'Hondtsk" fortolkning av proporsjonalitetsnormen.

Som Sejersted og Langslet begge påpeker var det nok ikke bare en realistisk vurdering av utsiktene til å få statsministerposten som fikk Lyng til å sette så lite inn på statsministerstillingen. Som i 1963 hadde ikke Lyng noe brennende ønske om å bli

statsminister. Lyng følte seg tiltrukket av de subsidiære løsningene (Sejersted 1984: 227-228; Langslet 1989: 204; Willoch 1990: 12). Før de formelle forhandlingene tok fatt, hadde Garbo tatt kontakt med Lyng, og fortalt at Venstre så en løsning i at Røiseland ble statsminister, mens Lyng skulle få utenriksministerposten (Langslet 1989: 201). I en annen samtale med Paul Thyness fra Høyre, framholdt Røiseland at Høyre burde få både utenriksministerposten og finansministerposten (Langslet 1989: 201-202). Ifølge Langslet var disse foreløpige tilsagnene en fristelse for Lyng, som slettes ikke hadde noe imot å bli utenriksminister, og som gjerne så at Røiseland ble statsminister. På sentralstyremøte i Høyre 16. september ga Lyng følgende uttrykk for at han så det som mest hensiktsmessig at statsministeren kom fra Venstre (Langslet 1989: 201; Sejersted 1984: 226). En statsminister fra Venstre kunne tjene til å binde den mest radikale fløyen i koalisjonen, og ville derfor være hensiktsmessig på lengre sikt (Finstad 1970: 107; Lyng 1976: 15; Langslet 1989: 202; Sejersted 1984: 226).

Hvorvidt det ville være en umulig oppgave for Høyre å få statsministeren, kan også betviles. I følge Thynnes skal Lyng ha kommet følgende uttalelse i et møte midt under forhandlingene: "Jeg kan fremdeles bli statsminister, jeg vet nøyaktig hvordan det skal gjøres." (Langslet 1989: 217). Garbo har i ettertid hevdet at Venstre med sikkerhet ville valgt Lyng framfor Borten (Ibid.). Også Seip er av den oppfatning at Høyre kunne fått statsministeren (Seip i Brende et.al. 1993: 129). Problemet var at man innen Venstre, og også Lyng selv følte seg overbevist om at Røiseland, og ikke Borten ville bli statsminister - Lyng hadde gitt forsikringer om dette overfor venner i Venstre (Langslet 1989: 210-212).

Et av Høyres subsidiære krav var altså å få stortingspresidenten. Også Senterpartiet ønsket stortingspresidentstillingen dersom Borten ikke ble statsminister (Korvald 1982: 61). Venstre meldte seg på sin side som interessert i Lagtingspresidentstillingen. Fordelingen av sentrale posisjoner innen presidentskapet var åpenbart viktige - særlig stortingspresidentstillingen, som etterhvert ble gjenstand for en av de hardeste drakamper under forhandlingene. Dette kan neppe forklares ut fra muligheten til politisk innflytelse, men må sees i lys av prestisjen knyttet disse stillingene. Lyng gir selv følgende begrunnelse for ønsket om å få stortingspresidenten:

*"Hans direkte politiske innflytelse er kanskje ikke så stor. Men han rangerer som vårt demokratis fremste tillitsmann, nest etter H.M. Kongen" (Lyng 1976: 18).*

Ellers kom det på dette første møtet opp enkelte ønsker om bestemte ministerposter (Korvald 1982: 61-62). Både Venstre og Senterpartiet meldte seg som interesserte i Kommunaldepartementet. Senterpartiet ville også ha Landbruksdepartementet, men kunne akseptere Lars Korvald fra Kristelig Folkeparti i denne stillingen. I følge Korvald satte Senterpartiet også mye inn på å få Samferdselsdepartementet. Til Fiskeridepartementet ble Krf's Einar Hareide nevnt som en mulig kandidat. Kristelig Folkeparti meldte også sin interesse i Kirke- og undervisningsdepartementet på dette første møtet. Garbo protesterte straks. Det ville være prinsipielt galt å gi denne posisjonen til et parti med utpregede særstandpunkter på det kulturpolitiske området. Dette var en gjentakelse av hva Garbo hadde forkynt åpent i et TV-intervju dagen etter valget. Garbo uttalte i dette intervjuet at departementene måtte få "nøytrale" statsråder, uten utpregede særstandpunkter på de gjeldende områdene. Det ville derfor være u-

rimelig om Kristelig Folkeparti skulle få Kirke- og undervisningsdepartementet eller Landbruksdepartementet skulle gå til Senterpartiet (Finstad 1970: 104). Samme dag slo Dagbladet opp følgende med store bokstaver: “Klart at Kristelig Folkeparti ikke får Kirke- og undervisningsdepartementet” (Dagbladet 15/9-65).

Garbo var faktisk på linje med enkelte innen Kristelig Folkeparti i dette spørsmålet, deriblant partiets formann. Hareide var av den oppfatning at partiet i en koalisjon med de andre ikke-sosialistiske partiene ville bli tvunget til å føre en politikk på dette området som var i strid med den partiet stod for. Det ville overfor velgerne være lettere for Kristelig Folkeparti dersom et annet parti innen koalisjonen hadde ansvaret for å føre en slik liberal politikk (Finstad 1970: 105; Kristiansen 1989: 248). På et møte mellom landsstyret og den nye stortingsgruppa 16. september gikk likevel de fleste inn for at Kristelig Folkeparti måtte kreve Kirke- og undervisningsdepartementet. (Finstad 1970: 109; Korvald 1982: 56). Kristelig Folkeparti måtte ta den belastning som eventuelt fulgte med Kirke- og undervisningsdepartementet. Ikke minst var det viktig å få dette departementet nå som den nye skoleloven skulle behandles. Flere understreket hensynet til velgerne og partiets medlemmer - det ville ikke bli forstått dersom man vek tilbake for å forlange Kirke- og undervisningsdepartementet. Det ble pekt på at partiets *eksistensberettigelse* jo nettopp lå i å få gjennomslag for visse prinsipper i kirke- og skole spørsmål (Korvald 1982: 56-58). Møtet munnet til slutt ut i en fullmakt til partiets forhandlere hvor et første punkt var at Kristelig Folkeparti skulle kreve kirke- og undervisningsministeren, og at de også skulle søke Sosialdepartementet. Videre måtte man gå inn for en statsminister fra et av mellompartiene. For det tredje måtte ikke den nye regjeringas program og personsammensetning stride mot Kristelig Folkepartis grunnsyn. I klartekst betydde dette at man ikke skulle akseptere Seip i regjeringa, og heller ikke Kortner som Kirke- og undervisningsminister. Etter utfallet av punkt 3 ville partiet ta opp til vurdering om man heller burde stå utenfor regjeringa (Korvald 1982: 56).

I følge Lyng førte spørsmålet om hvem som skulle få Kirke- og undervisningsministeren til en mer tilspisset meningsbrytning enn selv drakampen om statsministerposten (Lyng 1976: 16). Dagen etter at Kristelig Folkepartis forhandlere hadde fått pålegg om å kreve Kirke- og undervisningsdepartementet, antydte Garbo overfor Lyng at Venstre kunne komme til å bli stående utenfor koalisjonen, dersom Kristelig Folkeparti fikk Kirke- og undervisningsdepartementet. Litt senere på dagen traff Lyng Bondevik, og forsøkte å friste ham med andre “meget sentrale departement” som kompensasjon. Denne løsningen kunne ikke Bondevik tenke seg, og også han truet med å holde partiet utenfor koalisjonen “hvis dette låste seg fast mellom Kristelig Folkeparti og Venstre”. I virkeligheten var nok ikke saken fullt så fastlåst i Kristelig Folkeparti. Man var klar over at det ville bli vanskelig å få gjennomslag for ønsket om Kirke- og undervisningsdepartementet (Korvald 1982: 58). På gruppemøtet hadde Bondevik staket ut en strategi som gikk ut på at man ga uttrykk for at man egentlig ikke ønsket å gå inn i regjeringa, samtidig som man uttrykte sterke ønsker om visse departement (Korvald 1982: 56). Men om kravet om Kirke- og undervisningsdepartementet ikke var absolutt, så var det ihvertfall “meget bestemt” (Korvald 1982: 61). Kåre Kristiansen sier i sine bok fra 1989: “Vi måtte ha kirke- og undervisnings-

departementet. Det ville være en fallit for partiet om vi ikke straks satset på dette, hvor nettopp våre “hjertesaker” sto så sentralt” (Kristiansen 1989: 250).

For Venstre var det viktigere å hindre Kristelig Folkeparti i å få Kirke- og undervisningsministeren enn å selv få denne posten. Lyng foreslo allerede på det første møtet Per Lønning fra Høyre som en mulig kompromisskandidat, og Røiseland gikk sterkt inn for dette forslaget (Korvald 1982: 59; Langslet 1989: 204). Venstres forhandlere så også mulige løsninger i at Senterpartiet fikk ministerposten, eller at man fikk en deling av departementet (Finstad 1970: 122). Også innen Høyre gruppe ble Bondeviks kandidatur som Kirke- og undervisningsminister diskutert. Per Lønning gikk imot, og Lyng så også helst at Bondevik ikke fikk stillingen, mens flere av Høyres representanter talte for (Finstad 1970: 116; Langslet 1989: 205). En deling av departementet ble også sett som en mulig løsning innen Høyre (Finstad 1970: 125). Spørsmålet om deling av departementet ble også forelagt Kristelig Folkeparti av Venstre. Kristelig Folkeparti ble bedt om å ta stilling til to alternative løsninger: Enten godta Seip som Kommunalminister, hvilket innebar at Kortner kom inn som fast representant i Stortinget og ikke lenger ville være aktuell som statsråd, eller en deling av departementet slik at kulturdelen ble Kortners ansvarsområde - de øvrige områder ville da ligge under Bondevik. Av disse to foretrakk man i Kristelig Folkeparti en deling av departementet (Korvald 1982: 61). Senterpartiet gikk imidlertid imot deling, og var heller ikke innstilt på at Høyre eller Senterpartiet skulle ha Kirke- og undervisningsdepartementet (Finstad 1970: 122, 125; Korvald 1982: 62). Senterpartiet, som på sitt første gruppemøte etter valget var blitt enige om å opprette best mulig forbindelse med Kristelig Folkeparti, gikk inn for at Kristelig Folkeparti skulle få innfridd sitt krav på Kirke- og undervisningsdepartementet (Finstad 1970: 116; Korvald 1982: 71).

20.september var det duket for et nytt forhandlingsmøte mellom de fire partiene. Dette var formelt det første forhandlingsmøtet, siden forhandlerne ikke hadde hatt fullmakter fra sine nye stortingsgrupper den 16. september. Statsministerspørsmålet ble ikke brakt noe nærmere en avklaring på dette møtet. Bernt Ingvaldsen, leder av Høyres forhandlingsdelegasjon,<sup>13</sup> insisterte på at Høyres prinsipale krav var statsministeren. *Dersom* mellompartiene kunne bli enige om en kandidat, skulle likevel Høyre bøye seg for dette (Korvald 1982: 64; Langslet 1989: 206). Det Ingvaldsen satset på var at mellompartiene ikke skulle klare å komme til enighet, og at situasjonen fra 1963 ville gjenta seg. Møtet endte opp med et vedtak om at Senterpartiet og Venstre skulle møtes separat. Hvis de to partiene kunne komme til enighet om en kandidat, ville Kristelig Folkeparti slutte opp om denne (Lyng 1976: 24).

Det var imidlertid ikke lettere for de to partiene å bli enige om en statsministerkandidat når de møttes på “to-mannshånd”, og forhandlingene dreide derfor fort inn på andre spørsmål. Da alle partiene kom sammen igjen senere på dagen hadde det åpenbart skjedd en viss handel mellom Venstre og Senterpartiet - men på Høyres og Kristelig Folkepartis bekostning. Odd Grande, som var kommet inn som

---

<sup>13</sup> Bernt Ingvaldsen var blitt valgt til leder av Høyres forhandlingsdelegasjon to dager tidligere. Begrunnelsen for dette var at man trengte en “sinna” mann (Sejersted 1988: 226). Det var med andre ord en viss mistillit til Lyng og hans forhandlingslinje innen Høyres gruppe.

forhandler for Venstre istedet for Garbo, sa at man ikke lenger kunne være bundet av de foreløpige uttalelser og tilsagn som var gitt på møtet 16. september (Lyng 1976: 24). Han etterlyste nå kompensasjon til det av de to partiene som ikke fikk statsministeren. Venstre ville heller ikke gi fra seg Kirke- og undervisningsdepartementet uten kompensasjon. Lars Leiro på sin side trakk fram at partiene fremdeles måtte stå helt fritt i valget av både stortingspresident og utenriksminister, m.a.o. de postene Høyre hadde fått foreløpig tilsagn på 16. september. Det ble også forsøkt å fravriste Høyre stortingspresidentstillingen på et uformelt møte mellom Grande og representanter fra Høyre. Hvis Borten fikk stillingen som stortingspresident ville dette rydde vei for en statsminister fra Venstre, mente Grande. Dette ble naturlig nok avvist fra Høyres side. Høyre var de som ene og alene skulle betale for en slik løsning, og uten sikkerhet for at Senterpartiet faktisk ville renonsere på statsministerposten (Lyng 1976: 26).

Kristelig Folkeparti hadde hittil satset på å få sitt prinsipale krav - Kirke- og undervisningsdepartementet - vurdert sammen med statsministerspørsmålet. Etter separatmøtet mellom Venstre og Senterpartiet, og kompensasjonskravene på det etterfølgende møtet, tok man nå denne forhandlingsstrategien opp til ny vurdering. På forhandlingsmøtet 21. september gikk Kristelig Folkeparti til det skritt å lansere Bondevik som statsministerkandidat, såvel som å kreve et av medlemmene i Stortingets presidentskap (Lyng 1976: 25). Hensikten var å unngå å bli isolert som et spesielt parti i forhandlingssituasjonen (Korvald 1982: 67; Lyng 1976: 25; Finstad 1970: 125). Den dypere hensikten var å ha et kort på hånden i striden om Kirke- og undervisningsdepartementet, som var det man endelig håpet å oppnå. Når statsministerposten etter all sannsynlighet gikk til et annet parti, kunne også Kristelig Folkeparti hevde å ha renonsert på sitt prinsipale krav, og derfor ha krav på kompensasjon (Korvald 1982: 67; Kristiansen 1989: 255).

Grande forsøkte å overhøre Krf's innspill og tok igjen opp spørsmålet om kompensasjon til Senterpartiet eller Venstre. Fordelingsnøkkelen 6-3-3-3 måtte endres, slik at det av de to partiene som ikke fikk statsministeren fikk en ministerpost mer i kompensasjon. Mens Høyre på sin side skulle avstå en ministerpost dersom de fikk statsministeren, var det altså Høyre eller Krf som skulle bære tapet dersom Senterpartiet eller Venstre fikk statsministeren (Finstad 1970: 127; Lyng 1976: 26). Prisen for å få statsministerstillingen var m.a.o. høyere for Høyre enn for mellompartiene - det var aldri tale om at det av mellompartiene som eventuelt fikk statsministeren måtte "gi bort" en ministerpost.

Dagen etter mottok de andre partiene et brev fra Venstre som skapte ikke lite irritasjon hos Høyre og Kristelig Folkeparti. I brevet foreslo man at det først skulle foretas en avstemning over Borten og Røiseland som statsminister. Etterpå skulle partiene forhandle om de øvrige ministerpostene. Under en slik løsning ville Høyre og Kristelig Folkeparti rydde vei for en statsminister fra Senterpartiet eller Venstre, men uten garantier for den videre tildelingen av poster.

Røiselands kandidatur, som var blitt noe svekket etter de mange utspill fra Grande, stod ikke noe sterkere etter dette hverken i Høyre eller Kristelig Folkeparti (Lyng 1976: 28; Korvald 1982: 70). Tidligere på dagen hadde Kristelig Folkepartis forhandlerne fått fullmakt fra gruppa om å avstå fra Kirke- og

undervisningsdepartementet dersom man fikk statsministerposten, men nå var irritasjonen stor over at Venstre gjennom sitt brev forsøkte å manøvrere Kristelig Folkeparti ut av Kirke- og undervisningsdepartementet. I møter med Lyng ble det sagt at Høyre subsidiært kunne tenke seg å stemme på Bondevik som statsminister, men da måtte i så fall Kristelig Folkeparti renonsere på Kirke- og undervisningsdepartementet til fordel for Sosialdepartementet. Enkelte i Kristelig Folkepartis gruppe var fortsatt innstilt på å satse på statsministerposten framfor Kirke- og undervisningsdepartementet (Korvald 1982: 71). Man var i hvertfall ikke innstilt på å skape krise over Kirke- og undervisningsdepartementet. Fiskeri- såvel som Justisdepartementet ble sett som mulige erstatninger for Kirke- og undervisningsdepartementet, men denne subsidiære løsningen ble ikke røpt for noen av de andre partiene (Finstad 1970: 128). Fra Venstres side fikk Kristelig Folkeparti forsikringer om at det ikke vil komme på tale med Kortner som statsråd dersom Venstre skulle få Kirke- og undervisningsdepartementet, men man antydte også at Venstre kunne være villige til å godta at Kristelig Folkeparti fikk denne ministerposten (Finstad 1970: 129). I Venstre anså man det tross alt som viktigst at Røiseland ble statsminister, og man visste at Kristelig Folkepartis støtte da var viktig (Finstad 1970: 129).

På forhandlingsmøtet 22. september ble Venstres forslag avvist. Høyre var ikke villig til å avgjøre statsministerspørsmålet, og krevde ihvertfall å vite hva slags kompensasjon de vil få under de ulike alternative løsninger. Kristelig Folkeparti holdt fast på sin kandidat til statsministerstillingen. Partiene ble enige om at de tre mellompartiene skulle møtes separat, og forsøke å finne fram til en kandidat og hva Høyre vil få i kompensasjon. Men Bernt Ingvaldsen fra Høyre tok en reservasjon - hvis partiene nå kom tilbake med en "ny meny" som ved det forrige separatmøtet, var ikke lenger Høyre interessert (Lyng 1976: 29). I løpet av separatmøtet ble det truet både fra Venstres og Kristelig Folkepartis side med at partiene kunne velge å bli stående utenfor koalisjonen. Resultatet ble likevel at Kristelig Folkeparti sa seg villig til å trekke sin statsministerkandidat mot å få Kirke- og undervisningsdepartementet. Det ble også slått fast at Kristelig Folkeparti skulle ha Sosialdepartementet. I virkeligheten hadde partiet nærmest fått tilslag på dette departementet helt i innledningen av forhandlingene, da det ble kjent at Egil Aarvik, sosialkomitéens formann i forrige periode, hadde mistet sitt Oslo-mandat (Finstad 1970: 104, 111; Kristiansen 1989: 255). I tillegg skulle Krf ha enda et departement som ennå ikke var fastlagt.

Bernt Ingvaldsens forhandlingsstrategi hadde fått Høyre helt på sidelinja i forhandlingene ved å insistere på at mellompartiene måtte bli enige seg imellom. Det var derfor mellompartiene som alene avgjorde fordelingen av ministerpostene på dette tidspunktet. Nå var det høyst uvisst om Høyre skulle få stortingspresidenten og om de også måtte avstå en ministerpost (Lyng 1976: 30). Lyng var svært betenkt over situasjonen og over Ingvaldsens strategi. Hvis Høyre satte situasjonen på spissen, var det fare for at mellompartiene faktisk ville komme til enighet, og at det ville gå heller dårlig med Høyres ønskemål, fryktet han<sup>14</sup>. Lyng var stemt for å sikre Høyres

---

<sup>14</sup>Allerede etter det første separatmøtet mellom Senterpartiet og Venstre hadde Lyng gitt uttrykk for sin skepsis til Ingvaldsens forhandlingslinje: "Efterat det prinsipale standpunkt ble tatt opp igjen med full kraft igår, var både

sekundære posisjoner, og skjære over knuten for mellompartiene i statsminister-spørsmålet, men Ingvaldsen og flere andre i Høyres gruppestyre mente fremdeles den 22. september at man skulle kjøre hardt på i statsministerspørsmålet.

Neste dag møttes de tre mellompartiene på nytt. De ble da enige om at Høyre skulle få seks departement (Finstad 1970: 134; Lyng 1976: 33). De ble også enige om at det parti som fikk statsministeren skulle ha Lønns- og prisministeren og i tillegg enten Samferdselsdepartementet, Fiskeridepartementet eller Landbruksdepartementet. Hvis Borten ikke ble valgt, ville partiet ha finans, kommunal og landbruk. Venstre ville ha finans, kommunal og samferdsel dersom Røiseland ikke ble valgt. Høyre skulle få Utenriksdepartementet, Industridepartementet, Handelsdepartementet, Forsvarsdepartementet og Familie- og forbrukerdepartementet pluss ett til som ikke var fastlagt (Finstad 1970: 134). Senterpartiet holdt ennå fast ved at de skulle ha stortingspresidenten dersom Borten ikke ble valgt (Lyng 1976: 33).

Høyre ble orientert om dette på et felles forhandlingsmøte senere på dagen. Mellompartiene forsøkte nå å overtale Høyre til å delta i en avstemning om statsministerkandidatene. Ingvaldsen insisterte fortsatt på at Høyre hadde sin egen statsministerkandidat, og bare subsidiært kunne godta en fra mellompartiene dersom disse kunne bli enige. Lyng bestemte seg imidlertid for å skjære igjennom, og spurte rett ut om det var helt uaktuelt med en statsminister fra Høyre. Han visste svaret på forhånd, men ville at det skulle tjene "til orientering for Høyres øvrige forhandlere" (Lyng 1976: 33). De andre partiene bekreftet at dette ikke kom på tale. Stray krevde så på Høyres vegne Samferdselsdepartementet, og sa at partiet heller ikke var uinteressert i Fiskeridepartementet (Finstad 1970: 135). På møte mellom Høyres forhandlere og gruppestyre samme kveld ble man enige om at man nå måtte satse på de subsidiære posisjonene og la statsministerstillingen fare (Lyng 1976: 34).

På forhandlingsmøtet neste dag kom sluttoppgjøret om stortingspresidentstillingen. Lyng pekte på ubalansen i det valg de nå må foreta seg - stemte de på Borten som statsminister, fikk de selv stortingspresidenten. Både Kristelig Folkeparti, og forståelig nok Venstre, gikk nå inn for at Høyre måtte få stortingspresidenten, men Senterpartiet ville fremdeles ikke gi slipp. Lyng erklærte da at Høyre uansett ville stemme på sin kandidat til stortingspresidentstillingen. Hvis noe annet regjeringsparti stilte kandidat, eller lot være å stemme på Høyres kandidat, ville stillingen gå til Arbeiderpartiet som det største partiet. Senterpartiet frafalt etter dette kravet om stortingspresidenten (Lyng 1976: 35).

24. september ble Borten valgt til koalisjonens statsminister, med flertall i både Kristelig Folkepartis og Høyres gruppe. Mens resultatet vel var ventet i Krf's gruppe, kom det som en overraskelse på mange, deriblant Lyng og Borten selv, at Borten vant også i Høyres gruppe. Bak lå det imidlertid en organisert fraksjon, som hadde forberedt seg på dette valget siden 17. september (Finstad 1970: 117; 129-130, 137; Langslet 209). Borten ble oppfattet som den mest konservative av de to kandidatene, og mange mente også at han hadde de beste personlige forutsetningene for jobben (Finstad 1970: 130; Lyng 1976: 37). Venstres oppførsel under forhandlingene, såvel som frykten for

---

mulighetene for å skape en gjentakelse av 63-situasjonen, og for å holde fast ved de subsidiære innrømmelser som var gjort, blitt sterkt redusert" (Lyng gjengitt i Langslet 1989: 207).



Venstres radikale fløy, styrket heller ikke Røislands kandidatur (Langslet 1989: 209; Sejersted 1988: 229). For noens vedkommende var det også uttrykk for irritasjon over Lyngs manglende lydhørhet overfor partigruppa å ikke stemme på Lyngs kandidat (Sejersted 1988: 229).

Flere ministerposter var nå allerede fordelt. Hva gjaldt de øvrige ministerpostene var fordelingen av disse i følge Lyng og Korvald forholdsvis grei (Lyng 1976: 41; Korvald 1982: 83). Det skjedde enkelte endringer i det fordelingsmønsteret som mellompartiene hadde satt opp tidligere. Høyre klarte å sikre seg Samferdselsdepartementet, som ble oppfattet som et “positivt” departement, som gjennom raus bruk av penger kunne “vinne sympati og venner overalt i landet” (Lyng 1976: 42). Venstre måtte i stedet ta til takke med Landbruksdepartementet. Men Venstre fikk to tunge og viktige departement i Finansdepartementet og Kommunaldepartementet. Det sistnevnte ga muligheten til å gjennomføre tiltak på det som hadde vært Venstres fremste sak under valgkampen - økt boligbygging. Senterpartiet, som var interessert i Samferdselsdepartementet såvel som Landbruksdepartementet, fikk Fiskeridepartementet. Korvald forteller at det faktisk på et tidspunkt ble foreslått loddtrekning om hvilket parti som skulle få Landbruksdepartementet (Korvald 1982: 83).

Høyre “slapp” også Departementet for familie- og forbrukersaker, som de var tildelt av mellompartiene 23. september (Lyng 1976: 42). Departementet gikk istedet til Kristelig Folkeparti. Det var på den ikke-sosialistiske sida liten entusiasme for dette departementet, som var blitt opprettet i 1956 under Arbeiderpartiet. Siden deler av saksområdene lå i nærheten av partiets hjertesaker, var det i følge Aarvik likevel ikke med tungt hjerte man mottok dette departementet. (Aarvik i Sæter 1985: 252). Bondevik foretrakk det faktisk framfor andre aktuelle “lette” departement - Fiskeridepartementet og Handelsdepartementet. I følge Kristiansen satset Bondevik “for fullt” på Familie- og forbrukerdepartementet i tillegg til de to de alt hadde fått, mens Hareide nok heller hadde sett at Kristelig Folkeparti fikk Fiskeridepartementet (Kristiansen 1989: 258).

Innen Høyre var meningene delte om hvorvidt de hadde gjort det godt eller ikke. Lyng var veldig tilfreds med å ha fått gjennomslag for Høyres subsidiære posisjoner fra 16. september, og med sammensetningen av de departement Høyre har fått. Han stilte seg uforstående til misnøyen fra enkelte innen stortingsgruppa (Finstad 1970: 142; Lyng 1976: 36, 42-47). Noen var svært skuffet over at Høyre ikke fikk statsministeren, andre mente at Høyre burde krevd Finansministeren istedet for Utenriksministeren (Finstad 1970: 141-142; Lyng 1976: 42, 47). Som Langslet peker på, ga overvekten av utenrikspolitiske ministerposter liten mulighet til å profilere partiet innenrikspolitisk, og til å få gjennomslag i de saker partiet prioriterte høyest - skattepolitikk og budsjettpolitikk (Langslet 1989: 216, 222).

Utnevnelsen av statssekretærer var i 1965 som i 1963 en sak for den enkelte statsråd. Denne gangen skjedde det ingen utnevnelser på tvers av partigrensene. Et mulig unntak var valget av Erik Vindsetmo som en av statssekretærene ved Bortens kontor. Vindsetmos partipolitiske tilknytning var imidlertid ukjent - også for Borten (Unneberg 1988: 92-93). I følge Unneberg valgte Borten Vindsetmo p.g.a. hans innsats som redaktør av “Næringsrevyen” (Ibid.).

Oppsummerende kan man si at proporsjonalitetsnormen bekreftes også for Borten-regjeringa. Antall mandater var åpenbart et vesentlig moment da partiene skulle bli enige om en fordelingsnøkkel. Likevel var den eksakte fordelingen gjenstand for forhandlinger, hvor forhandlingsposisjon også spilte inn. Selv om Høyre var det største partiet, var utgangspunktet for forhandlingene ikke det beste, p.g.a. av den politiske avstanden til de tre mellompartiene. For å få statsministerstillingen måtte de ha vært villige til å betale en høyere pris enn Venstre og Senterpartiet. At forhandlingene på et tidspunkt syntes å gå galt for Høyre, skyldtes også den forhandlingsstrategi som var valgt. Et overraskende funn, ut fra hypotesen om instrumentell maktsøking, er det at tildelingen av Stortingspresidentstillingen var gjenstand for harde forhandlinger, og at også de andre presidentstillingene var ettertraktede posisjoner for partiene. I forhold til hjertesakshypotesen er det interessant å se at de departement partiene viste interesse for i høy grad sammenfaller med operasjonaliseringen av hjertesaksdepartement i tabell 4.2. At det største partiet forventes å sikre seg de viktigste posisjonene synes å være svært lite relevant for den første Borten-regjeringa. Også under denne regjeringsdannelsen var det en selvfølge at de viktige posisjonene ble fordelt på partiene.

#### 4.3.2 Fordelingen av ministerposter i Borten I-regjeringa.

Ved valget i 1965 fikk som nevnt Høyre 31 og Kristelig Folkeparti 13 mandater, mens Senterpartiet og Venstre fikk 18 mandater hver. 15 ministerposter ble fordelt mellom de fire regjeringspartiene.

**Tabell 4.5 Fordelingen av ministerposter i Borten I-regjeringa.**

Partier	Ministerposter	Totalt
Høyre	Utenriksdepartementet, Samferdselsdepartementet, Handelsdepartementet, Justisdepartementet, Industridepartementet, Forsvarsdepartementet,	6
Kristelig Folkeparti	Kirke- og undervisningsdepartementet, Sosialdepartementet, Departementet for Familie- og forbrukersaker	3
Senterpartiet	Statsminister, Lønns- og prisdepartementet, Fiskeridepartementet,	3
Venstre	Finansdepartementet, Landbruksdepartementet, Kommunaldepartementet	3

#### Proporsjonalitetshypotesen

Etter valget i 1965 hadde de ikke-sosialistiske partiene tilsammen 80 mandater hvorav Høyre hadde 31, Kristelig Folkeparti 13 mens Senterpartiet og Venstre hadde 18 mandater hver. I tråd med proporsjonalitetshypotesen gir dette følgende fordelinger:

**Tabell 4.6 Proporsjonal og faktisk fordeling av ministerposter i Borten I-regjeringa, 1965-69. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Høyre	6 (6)	6 (6)	6.5 (6.5)
Kristelig Folkeparti	3 (3)	2+1 <sup>1</sup> (3)	2.5 (3)
Senterpartiet	3 (3)	3+1 <sup>1</sup> (4)	4 (4)
Venstre	3 (3)	3+1 <sup>1</sup> (3)	4 (3.5)
Sum	15	16	17
Avvik fra modellen	0	0 <sup>1</sup>	1

<sup>1</sup>De to siste mandatene vil gå til to av mellompartiene i følge proporsjonalitetshypotesen, Modell 2.

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Vi ser at fordelingen av ministerposter i den første Borten-regjeringa stemmer godt overens med proporsjonalitetshypotesen. De to første modellene, hvor enten alle ministerposter teller likt eller statsministerposten har verdien av to ministerposter og de øvrige teller likt, gir helt riktige prediksjoner. I følge Modell 2 har alle de tre mellompartiene like stor "rett" på de to siste ministerpostene ut fra største brøks metode. Det ville derfor vært like mye i tråd med proporsjonalitetsnormen dersom Venstre hadde fått én mer ministerpost på bekostning av enten Kristelig Folkeparti eller Senterpartiet. Dette funnet er interessant, når vi fra den kvalitative analysen vet hvor vanskelig det var for partiene å komme fram til enighet om fordelingene. I Modell 3, når vi i tillegg lar finansministerposten og utenriksministerposten telle mer enn de øvrige, tyder resultatet på at Kristelig Folkeparti ble overbetalt med en halv ministerpost på bekostning av Venstre.

### Hjertesakshypotesen

Tildelingen av Finansdepartementet og Kommunaldepartementet til Venstre, Kirke- og undervisningsdepartementet og Sosialdepartementet til Kristelig Folkeparti er i tråd med hjertesakshypotesen. Tildelingen av Landbruksdepartementet til Venstre og Samferdselsdepartementet til Høyre strider derimot med denne hypotesen. Med den veiing som går fram av tabell 4.2, finner vi at 47% av ministerpostene ble fordelt i tråd med hjertesakshypotesen i den første Borten-regjeringa. Også her var 79% den høyest teoretisk mulige suksessrate. Støtten til hjertesakshypotesen er m.a.o. noe sterkere i 1965 enn i 1963, med et forholdstall på 59.

### Koalisjonslederhypotesen

Fordelingen av ministerposter i den første Borten-regjeringa gir liten støtte til koalisjonslederhypotesen. Statsministerposten gikk ikke det største partiet, Høyre, men til Senterpartiet. Høyre fikk derimot Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet.

Finansdepartementet ble tildelt Venstre. “Koalisjonslederdepartementene” ble m.a.o. fordelt mellom partiene. Bare det minste partiet, Kristelig Folkeparti, ble ikke tildelt noen av disse ministerpostene.

#### 4.4. Borten II-regjeringa, 1969-71

##### *4.4.1 Om regjeringsdannelsen i 1969*

Valget i 1969 åpnet for en fortsettelse av samarbeidet mellom de fire ikke-sosialistiske partiene. Regjeringa var imidlertid svekket - den hadde tapt fire mandat, og hadde nå bare en overvekt på to mandater i forhold til den sosialistiske sida. Like viktig var de forskyvninger som hadde funnet sted mellom de ikke-sosialistiske partiene. Høyre hadde den største tilbakegangen på 1,5%, mens Venstre gikk tilbake med 1%. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet hadde derimot framgang på henholdsvis 1,3 og 0,6%. Endringene i mandattall stod imidlertid ikke helt i forhold til stemmetallene. Venstre mistet hele 5 mandater, og ble koalisjonens minste parti med 13 mandater. Høyre gikk tilbake med to mandater - fra 31 til 29. Kristelig Folkeparti vant ett nytt mandat og hadde nå totalt 14, mens Senterpartiet fikk 2 nye mandater, og gikk fra 18 til 20 mandater. Hvilke konsekvenser skulle så disse endringene ha for fordelingen av ministerposter? Det var klart at valgordningen hadde slått ulikt ut for koalisjonspartiene. Som i 1965 var situasjonen også den at felleslister hadde virket inn på forskyvningene mellom partiene, og man diskuterte nå hvem som hadde ofret mest på samarbeidets alter (Korvald 1982: 103).

Før valget var det særlig innen Høyre og Venstre et ønske om at valget prinsipielt skulle etterfølges av en diskusjon på fritt grunnlag om fordelingen av ministerposter (Lyng 1978: 114; Vassbotn 1986: 105). Spesielt var det mange innen Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti som gjerne hadde sett en utskiftning av statsministeren (Sundar 1993: 41). Seip og Lyng var de som ble trukket fram som kandidater til å overta (Brunvand 1973: 41; Langslet 1989: 307). Det hadde bygget seg opp en viss misnøye med Borten, som særlig knyttet seg til flere tvetydige uttalelser i Storting og presse i saker hvor Senterpartiets oppfatning avvek fra regjeringas felles standpunkt (Brunvand 1973: 35-36; Lyng 1978: 94-104; Kristiansen 1989: 313-315). Det var også en utbredt oppfatning blant Senterpartiets koalisjonspartnere at regjeringa ble ledet på en u-tilstrekkelig og ineffektiv måte (Brunvand 1973: 36; Lyng 1976: 202, Lyng 1978: 93; Langslet 1989: 224-225).

Innen Senterpartiet var oppfatningen at Høyre og Venstre det siste halve året før valget hadde drevet en åpenlys jakt på statsministerposten (Brunvand 1973: 35). Borten følte sin posisjon truet, og uttalte i et intervju at det ikke ville være naturlig å endre regjeringas sammensetning dersom valget ikke brakte vesentlige endringer i styrkeforholdet mellom partiene (Vassbotn 1986: 105-106). Per Magnar Arnstad, medlem av Senterpartiets sentralstyre, gjorde det klart at Senterpartiet ville sette veldig mye inn på å beholde Borten som statsminister, og hevdet videre at det ville være “unaturlig og konstitusjonelt fornuftstridig” om statsministeren skulle sende inn sin avskjedssøknad dersom fordelingen av mandater forble noenlunde den samme (Bergens Tidende 3/9-69).

Det kom også fram ønsker om andre omfordelinger i tida før valget. Kristelig Folkeparti og Venstre hadde under valgkampen drevet en intens kulturpolitisk krigføring. Kristelig Folkeparti hadde i en partiannonse gitt et heller negativt bilde av Venstres forhold til kristendommen. Venstre svarte på sin side med å sette i gang en jakt på Bondeviks taburett. På en pressekonferanse hvor Venstres kulturutvalg la fram sitt program gikk Gunnar Garbo ut med åpen kritikk av kirke- og undervisningsministeren. Departementsfordelingen hadde i følge Garbo helt opplagt utsatt Venstre for belastning: “Venstre er blitt tillagt ansvar for at Kristelig Folkeparti i 1965 fikk ledelsen av Kirke- og undervisningsdepartementet. Vi har ikke lyst til å påta oss ansvaret for det en gang til!” (Garbo i Bergens Tidende 3/9-69). Venstre hadde programfestet opprettelsen av et eget Kulturdepartement, og Garbo gjorde det klart at han ville bringe opp dette kravet under eventuelle regjeringsforhandlinger etter valget.

I Senterpartiet så man gjerne at man ble kvitt Lønns- og prisdepartementet. Arnstad bekreftet dette overfor pressen, og sa samtidig at det ville være naturlig for partiet å ønske seg et av “næringsdepartementene” i stedet (Bergens Tidende 3/9-69).

Da valgresultatet forelå var det klart at de to partiene som hadde ivret mest for om-  
møbleringer innen regjeringa, Høyre og Venstre, var de som stilte med de dårligste forhandlingskortene. Representanter fra Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti hevdet overfor pressen at de fortsatt var innstilt på “åpne og frie” forhandlinger, men så ikke noen grunn til å endre på fordelingsnøkkelen mellom partiene (Bergens Tidende 10/9, 14/9, 16/9 og 17/9- 69).

Lyng ga uttrykk for sin skuffelse over valgresultatet på et møte i Høyres sentralstyre 24. september. Han hadde håpet at man kunne gå til forhandlingene med et forslag om en av Høyres yngre politikere som statsminister, eller dersom dette ikke hadde ført fram kunne Seip ha vært aktuell. At statsministeren kom fra et av de to “idépartiene” i regjeringa i motsetning til de to “særpartiene”, mente han var viktig. Nå måtte han med uvilje konstatere at det ikke var grunnlag for noe annet forslag til statsminister (Langslet 1989: 308).

På Senterpartihold ble det derimot reist massive krav om omfordelinger, bl.a. gjennom avisene Nationen og Østlendingen. Senterpartiet måtte kreve ett ekstra departement. Særlig var man interessert i Samferdselsdepartementet, Landbruksdepartementet eller Kommunaldepartementet (Brunvand 1973: 41; Vassbotn 1986: 107; Unneberg 1988: 141). Men Bortens personlige ønske var å vente til Modalsli-utvalgets innstilling, som han antok ville anbefale opprettelsen av et Miljøverndepartement (Unneberg 1988: 141).

Garbo innrømmet i en artikkel i Bergens Tidende at Senterpartiets krav om en ekstra ministerpost var “forståelig”, men, mente Garbo, ikke videre realistisk. For det første var den prosentvise endringen av *stemmetall* slik at den ikke tilsa noen omfordeling. Selv om man gikk ut fra endringen i mandattall, ville det imidlertid ikke gi grunn til endring. Gjennom en rekke regnestykker over mandat- og ministerpostandeler viste Garbo til at Senterpartiets daværende andel var noe i underkant, men likevel den minst urimelige fordelingen, når man tok hensyn til at Senterpartiet hadde statsministeren. Skulle Senterpartiet få en ministerpost fra Høyre, måtte Høyre få statsministeren. Også for Venstre ville det være helt urimelig å gi fra seg en ministerpost til Senterpartiet

dersom man da ikke fikk statsministeren til gjengjeld (Garbo i Bergens Tidende 18/9-69).

Den 25. september møttes representanter fra de fire partiene til regjeringsforhandlinger. Korvald, som var en av Kristelig Folkepartis representanter, gir den mest utførlige gjengivelsen av disse forhandlingene (Korvald 1982: 104-108). Som felles gruppefører åpnet Røiseland med å si at valget ikke ga grunnlag for noe statsministerskifte. Med den vanskelige situasjonen en nå gikk inn i, med bare to stemmers overvekt, måtte det ikke skapes unødvendige konfliktsituasjoner.

Leiro fra Senterpartiet mente imidlertid at man som i 1963 og 1965 måtte basere seg på mandatfordelingene i Stortinget. Riktignok hadde valgordningen gitt visse utslag, men man måtte holde fast ved at representanttallet i Stortinget skulle være avgjørende. Bondevik hevdet imidlertid at styrken mellom partiene ikke var særlig endret. Mandattallet ga riktignok "grunnlag for analyse", men man måtte også ta hensyn til stemmetall. Det var derfor liten grunn til å endre nøkkelen for fordelingen av departementene etter forskyvningene ved valget. En måtte også vente til Modalsliutvalgets innstilling forelå, før en foretok eventuelle endringer av departementsstrukturen.

Sven Stray fra Høyre sa seg enig med Bondevik, og mente til og med at fordelingen av departement var mer i samsvar med valgresultatet denne gang enn i 1965. Dette fordi "det teller for et parti å ha statsministeren". Lot en statsministerposten telle mer enn de øvrige ministerpostene, var Senterpartiet ikke underbetalt, til tross for sin framgang ved valget. Leiro protesterte mot at man bagatelliserte mandatfordelingen i Stortinget. Senterpartiet lå an til å få fire taburetter, mente han. Partiet hadde heller ikke fått de departement de helst ønsket seg i 1963, og det lå nå etter valget visse forventninger ute i partiet.

Røiseland svarte da med at Senterpartiet godt kunne få den felles gruppefører. Dette var en stilling som både partiet og Røiseland personlig så som en belastning, og gjerne ville bli kvitt (Maaland i Garvik 1983: 54; Korvald 1982: 127-128). Borten innvendte da straks at man ikke kunne ha den felles gruppefører fra samme parti som statsministeren. Både Korvald og Stray mente fordelingen av taburetter var god som den var. Bondevik og Lyng gjentok begge at det var uheldig med endringer av regjeringas sammensetning nå - man hadde ikke råd til å skape noen uro. Leiro sa seg uenig i konklusjonen fra de andre partiene om at regjeringa skulle fortsette uten endringer, og erklærte at det ble nødvendig å ta et gruppemøte i Senterpartiet. Etter gruppemøtet kom Leiro tilbake og erklærte at partiet bøyde seg for synet i de andre partiene, men at man ved første skifte i regjeringa måtte ta Senterpartiets stilling opp til vurdering.

Forhandlingsmøtet mellom partiene var dermed over, uten at det hadde skjedd noen endringer i fordelingen av ministerposter. Forhandlingen hadde da vart i 2 1/2 time - til sammenligning hadde man i 1965 brukt tre uker. Bare i forhold til én posisjon ble det foretatt endringer. Kåre Kristiansen hadde i løpet av forhandlingsmøtet fremmet krav om at Kristelig Folkeparti nå måtte få en av presidentstillingene i Stortinget - valgresultatet tilsa det. I følge Kristiansen møtte forslaget ingen innsigelser fra de andre partiene. Resultatet ble at Venstre avga stillingen som lagtingspresident til Kristelig Folkeparti (Kristiansen 1989: 310).

Valgresultatet førte også til en mer bokstavelig ommøblering. Senterpartiet, som nå hadde 20 mandater mot Venstres 13, var misfornøyd med det grupperom de disponerte på Stortinget. Man fant ut at Venstres grupperom var noen få kvadratmeter større, og krevde å få overta dette. Venstre måtte nokså motvillig bøye seg for kravet (Vassbotn 1986: 107-108).

Som i 1965 var det som vi har sett uenighet om hvordan proporsjonalitetsnormen rent konkret skulle tolkes. Partiene argumenterte ut fra hvilke interesser man hadde i saken. Senterpartiet hevdet at fordelingen av ministerposter måtte stå i forhold til mandatfordelingen. Høyre, Venstre og Kristelig Folkeparti trakk fram endringer i stemmetall ved valget, og at statsministerstillingen var mer verdt enn de øvrige postene. I den grad man tok opp spørsmålet om skifte av departement, bekrefter dette operasjonaliseringen av hjertesaksdepartement - Senterpartiet ville ha Samferdsel, Landbruk eller Kommunaldepartementet, mao. de samme tre departement som i tabell 4.2. Endringer i forhold til fordelingen av koalisjonslederdepartementene ble ikke brakt på banen under forhandlingene.

#### 4.4.2. Fordelingen av ministerposter i Borten II-regjeringa

Fordelingen av ministerposter var den samme som i 1965, vist i tabell 4.5.

#### Proporsjonalitetshypotesen

Valget i 1969 ga 29 mandater til Høyre, 14 til Kristelig Folkeparti, 20 til Senterpartiet og 13 til Venstre. Tabell 4.7 viser den proporsjonale fordelingen av ministerposter basert på mandattallene.

**Tabell 4.7 Proporsjonal og faktisk fordeling av ministerposter i Borten II-regjeringa, 1969-71. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Høyre	6 (6)	6 (6)	6.5 (6.5)
Kristelig Folkeparti	3 (3)	3 (3)	3 (3)
Senterpartiet	4 (3)	4 (4)	4.5 (4)
Venstre	2 (3)	3 (3)	3 (3.5)
Sum	15	16	17
Avvik	2	0	1

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Vi ser at det ikke er store avvik mellom den faktiske og den proporsjonale fordelingen, uansett hvilken modell vi baserer oss på. Når alle ministerpostene antas å ha samme verdi, viser tabellen at Senterpartiet ble underbetalt med en ministerpost, og Venstre tilsvarende overbetalt med en ministerpost. Også hvis statsministerposten, Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller mer enn de øvrige ministerpostene, tyder tabellen på at Venstre ble noe overbetalt på Senterpartiets bekostning. Under

modell 2, når vi lar statsministerposten telle mer enn de andre ministerpostene, er de faktiske fordelingene helt i tråd med proporsjonalitetsnormen.

#### Hjertesakshypotesen og Koalisjonslederhypotesen

Siden det ikke skjedde noen endringer i fordelingen av ministerposter mellom partiene, blir fordelingen av hjertesaksdepartement og koalisjonslederdepartement den samme i 1969 som i 1965.

### 4.5. Korvald-regjeringa, 1972-73

#### 4.5.1. Om regjeringsdannelsen i 1972

Da folkeavstemningen om EF 25.september 1972 endte med 53,5 % mot og 46,5 % for, var det klart at man ville få en ny regjering. Trygve Bratteli hadde allerede 23. august uttalt at regjeringa ville gå av dersom et flertall sa nei til medlemskap. Hvem som nå skulle overta var høyst usikkert. Mens man i Høyre og Senterpartiet på hver sin side stod samlet i synet på EF, var både Kristelig Folkeparti og Venstre splittet. I Venstre hadde et forholdsvis lite flertall - 128 mot 95 - sagt nei til medlemskap i EF på landsmøtet tidligere, men Venstres formann og et flertall av stortingsrepresentantene delte ikke dette synet (Garvik 1982: 147). På Krf's landsmøte i april var man delt i synet på medlemskap omtrent som i Venstre - 93 utsendinger stemte mot, 64 stemte for.

Uformelle drøftinger før folkeavstemningen pekte i retning av en regjering bestående av Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, men med plass også for tilhengerne av EF-medlemskap i disse partiene (Korvald 1982: 208, 209, 211, 213, 214).

Uttalelser like etter folkeavstemningen fra Kåre Willoch og Erling Norvik, henholdsvis partiformann og generalsekretær i Høyre, bekreftet at en ikke-sosialistisk firepartiregjering var utelukket (Brunvand 1973: 123). Spørsmålet var nå hvordan tilhengerne av EF-medlemskap i Venstre og Kristelig Folkeparti ville forholde seg til å delta i en nei-regjering. Uttalelser like før og etter folkeavstemningen fra tilhengere i Venstre var nokså tvetydige, men enkelte sa seg villige til å støtte en regjering bestående av motstanderne i mellompartiene (Garvik 1982: 168-169).

I Krf drøftet man regjeringsspørsmålet på et fellesmøte mellom landsstyret og stortingsgruppa 27.september (Korvald 1982: 215-220). Representantene på ja-sida var svært skeptiske til en regjering bestående av sentrumspartiene alene. Kåre Kristiansen, den kanskje mest sentrale tilhengeren av EF-medlemskap i partiet, mente at Kristelig Folkeparti risikerte å bli et haleheng til Senterpartiet i en slik regjering. Helst så man på ja-sida at alle de ikke-sosialistiske partiene gikk sammen og dannet regjering, men så lenge dette ikke var mulig var det flere som mente at en ren Senterpartiregjering var å foretrekke framfor en sentrumsregjering. På nei-sida mente man derimot at partiet måtte ta ansvar, og at en ren Senterpartiregjering ikke var ønskelig. Det måtte imidlertid også være plass til tilhengere av EF i en eventuell sentrumsregjering. Debatten munnet ut i et vedtak hvor man primært gikk inn for en firepartiregjering.



Hvis dette var umulig skulle man gå inn for et samarbeid mellom sentrumpartiene, men det var da en forutsetning at hele Venstre og Krf skulle delta.

På et møte 29.september mellom Korvald, Borten og nestformannen i Venstre, Hallvard Eika, avviste imidlertid Borten og Eika tanken om en firepartiregjering. En firepartiregjering ville kunne åpne for et press for å ta opp EF-saken på nytt. Høyres deltakelse ville også bane vei for Seip-fraksjonen innen Venstre, og dermed sette motstanderne i Venstre i klemme (Korvald 1982: 221-222). At dette siste ble brukt som argument mot Høyres deltakelse viser hvor dypt splittelsen innen Venstre var kommet på dette tidspunkt, og hvordan utformingen av regjeringa innebar en stillingstaken til konflikten innen Venstre. Et viktig poeng ved bare å inkludere nei-fraksjonen, var å sende ut signal om at man anså denne fløyen for å være det legitime Venstre (Kristiansen 1989: 410)<sup>15</sup>.

Før dette møtet hadde det foregått ting i Venstre som skulle bli avgjørende for partiets videre skjebne. De åtte i stortingsgruppa som tilhørte ja-sida møttes i all hemmelighet for å drøfte regjeringsspørsmålet. Enkelte var i utgangspunktet villige til å innta en kompromissvillig holdning. Seips standpunkt var imidlertid at det ikke kom på tale at Venstre skulle delta i en regjering av EF-motstandere, og det var dette synet som vant fram (Garvik 1982: 170). Den 28.september skulle det så avholdes fellesmøte mellom stortingsgruppa og landsstyret i Venstre. Under diskusjonen viste ja-sida til at det var flertallet i stortingsgruppa og ikke landsstyret som måtte avgjøre hvorvidt det skulle forhandles med mellompartiene om regjeringsdeltakelse. Det beste ville være en bred samlingsregjering hvor også Arbeiderpartiet deltok mente man, men alternativt fikk Senterpartiet alene ta regjeringsansvaret. Det var overhode ikke aktuelt å gå inn i en regjering som ville bli dominert av Senterpartiet. Nei-sida argumenterte med at landsmøtet hadde tilrådd velgerne å stemme nei i folkeavstemningen, og det var derfor naturlig at partiet nå viste ansvar og gikk inn i en nei-regjering for å forhandle fram en frihandelsavtale (Garvik 1982: 172-179). Etter dette fellesmøtet ble det avholdt et landsstyremøte som ble et bittert oppgjør mellom ja-sida og nei-sida. Med 12 mot 5 stemmer vedtok landsstyret å anmode stortingsgruppa til å medvirke til dannelsen av en regjering med utgangspunkt i mellompartiene. De åtte i stortingsgruppa avviste imidlertid dette vedtaket, og landsstyret henstilte så til mindretallet i stortingsgruppa å oppta forhandlinger med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet (Garvik 1982: 181-185). Venstre hadde med dette tatt et langt steg i retning av full splittelse.

Korvald mente nå at man måtte se realiteten i øynene - det ble ingen regjering bestående av tre samlede mellomparter (Korvald 1982: 224). Kristelig Folkeparti burde sette ned en forhandlingsdelegasjon som kunne ta kontakt med de andre partiene. Dette ble avvist av stortingsgruppa den 2.oktober. På ja-sida så man helst at Eika og Borten fikk ta initiativet til regjeringsdannelse nå. Skulle dette mislykkes håpet

---

<sup>15</sup> Hvilken fløy som hadde retten på sin side, var nemlig et sentralt stridsspørsmål - Seip-fraksjonen som hadde flertall i stortingsgruppa, eller Eika-fraksjonen som hadde flertall i landsstyret. Ikke uten en viss rett kunne det hevdes at vedtaket i landstyret 28.september var et brudd på etablerte prinsipper, siden det alltid hadde tilkommet stortingsgruppa å avgjøre hvorvidt man skulle påta seg regjeringsansvar, og at det således var Seip-fraksjonen som hadde retten på sin side.

man at det kunne åpnes for en firepartiregjering. I en samtale mellom Korvald og Kristiansen dagen etter fikk imidlertid Korvald forsikringer om at EF-tilhengerne ville akseptere at partiet gikk inn i regjeringsforhandlinger med Venstre og Senterpartiet, dersom EF-motstanderne holdt fast på dette. Ja-sida ville nøye seg med å gi uttrykk for sitt syn i en protokolltilførsel (Korvald 1982: 230).

6. oktober møttes Krf's stortingsgruppe og landsstyre. Dagen før hadde Kristiansen lansert Kjell Bondevik som statsministerkandidat på et møte i stortingsgruppa. På ja-siden mente man at Bondevik, som var godt likt innen Høyre, var rette mann til å gjenopprette fire-partisamarbeidet (Korvald 1982: 231, Kristiansen 1989: 414). Bondevik, som halvannet år i forveien hadde vært "djupt såra og vonbroten" da forsøkene på å danne en ny koalisjonsregjering med ham som statsminister ikke førte fram, sa seg villig til å vurdere en forespørsel dersom den kom fra alle de tre partiene (Korvald 232; Nationen 7/10-72). Med bare en stemmes overvekt (6-5) vedtok landsstyret å starte forhandlinger med Senterpartiet og Venstre. Stortingsgruppa var delt i midten - 7 gikk inn for og 7 i mot forslaget. Med Bondevik som statsministerkandidat, gikk likevel mindretallet med på å stille seg lojalt til flertallets beslutning (Korvald 1982: 233; Aano 1991: 208).

Samme dag møttes representanter for Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og de fem motstanderne i Venstres stortingsgruppe, som gikk under tilnavnet "V 5-rekka", til de første forhandlingene. Alle partiene hadde sine kandidater til statsministerstillingen - Bondevik, Borten og Eika. Det var imidlertid klart at Kristelig Folkeparti stod sterkt i denne drakampen. Før folkeavstemningen og splittelsen i Venstre ble Eika holdt fram som den mest sannsynlige kandidat. VG skrev den 3.august om at Eika på et møte mellom representanter for sentrumspartiene var utpekt til å overta etter Bratteli dersom det skulle bli et nei i folkeavstemningen. Selv om dette ble tilbakevist av alle sentrumspartiene, ble Eikas kandidatur bygd opp av alle skriveriene (Korvald 1982: 209-210). Da Garbo få dager før folkeavstemningen ble spurt om hva som ville skje hvis det ble et nei-flertall var svaret: "Da vil statsminister Bratteli vise Kongen til Per Borten. Men Borten har ikke tillit, og det neste blir at Borten viser Kongen til Hallvard Eika" (Garvik 1982: 156). Etter splittelsen i Venstres stortingsgruppe var imidlertid situasjonen en annen. Nå hadde Krf's kandidat det fortrinn at hele partiet stilte seg lojalt bak, mens Eika ikke hadde tilslutning fra mer enn en tredjedel av sin stortingsgruppe.

Eikas kandidatur stod likevel sterkere enn Bortens - det var ikke mer enn halvannet år siden lekkasjesaken hadde ført til Borten-regjeringas fall, og Borten var derfor en belastet kandidat. Innen både "V 5-rekka" og Kristelig Folkeparti kunne Borten overhode ikke aksepteres som statsminister (Korvald 1982: 213, 228; Bøckman i Garvik 1983: 144; Kristiansen 1989: 413). Ved å stille ham som kandidat hadde Senterpartiet i realiteten meldt seg ut av kampen om statsministerstillingen. At Senterpartiet ikke ville stå hardt på i kampen om statsministerstillingen framgikk også av en samtale mellom Borten og Korvald den 3.oktober. Samtalen gjorde det videre klart at Senterpartiet så Bondevik eller Korvald som subsidiær kandidat (Korvald 1982: 229). Like etter folkeavstemningen hadde Borten gjort seg forhåpninger om at Senterpartiet skulle ta initiativet og ledelsen i en nei-regjering. Som det eneste samlede nei-partiet hadde Senterpartiet nå virkelig en historisk mulighet til vise ansvar og å slå igjennom, hevdet

han på et møte i sentralstyret. Han fikk imidlertid ikke partiet med seg i dette. Senterpartiets historiske sjanse lå i å gjenreise Venstre og lege sårene i Kristelig Folkeparti, mente nestformann Erland Steenberg og fikk bred støtte i dette synet (Unneberg 1988: 184, 189-190; Willoch 1992: 41).

Det så altså ut til at statsministeren ville komme fra Kristelig Folkeparti. Spørsmålet var nå om Bondevik var villig til å stille. Etter at partiene hadde lansert hver sin kandidat til stillingen som statsminister, tok man pause i forhandlingene for å drøfte subsidiære kandidater (Korvald 1982: 235). Før delegasjonene kom sammen igjen, hadde imidlertid Bondevik over telefon gitt Korvald beskjed om at han av personlige årsaker ikke ville ta på seg jobben som statsminister (Korvald 1982: 235; Nationen 9/10-72). Da forhandlingene ble tatt opp igjen ved midnatt, meddelte både Senterpartiet og Venstre at de ville slutte opp om Korvald som sin subsidiære kandidat. Korvald, som ikke hadde stortingsgruppa samlet, og som bare hadde fullmakt til å stemme for Bondevik som statsminister, svarte at han ikke var sikker på at Kristelig Folkepartis gruppe ville godta dette.

Neste morgen ble det en hard debatt på et møte mellom stortingsgruppa, landsstyret og Kristelig Folkepartis råd (Korvald 1982: 236; Fjose 1988: 125). Korvald fortalte at Bondevik hadde avslått å stille som statsminister, og at Venstre og Senterpartiet hadde akseptert Korvald som statsminister. Dette kunne han ikke avslå (Ibid.). Ja-sida kunne ikke uten videre godta dette. Man ble enige om å sende Korvald og Aarvik - én mann fra hver side - hjem til Bondevik, for nok en gang å forsøke å overtale ham til å stille. Bondevik avslo, og da gruppen kom sammen igjen, fikk endelig Korvald støtte fra eget parti til å stille som statsminister (Korvald 1982: 236; Brunvand 1973: 127; Garvik 1982: 206-207).

Et annet spørsmål som måtte avklares var hvordan fordelingsnøkkelen skulle være. Korvald forteller at man tidlig i forhandlingene ble enige om at "V 5-rekka" skulle betraktes å ha hele partiet, dvs. 13 mandater bak seg (Korvald 1982: 234). Eikas håp var at regjeringsdeltakelsen ville føre gruppen sammen igjen (Korvald 1982: 221; Garvik 1982: 204-205, 206). Samtaler Korvald hadde med Seip, ga ingen forhåpninger om at så ville skje (Korvald 1982: 228; Garvik 1973: 205). Likevel foreslo Kristelig Folkepartis forhandlere at fordelingsnøkkelen skulle være 7 til Senterpartiet, 4 til Kristelig Folkeparti og 4 til Venstre. Med sine 5 mandater skulle Venstre altså få like mange mandater som Kristelig Folkeparti som hadde 14 mandat bak seg i Stortinget. I starten av forhandlingene var det denne fordelingen man gikk ut fra.

Den ministerpost det kom til å stå mest strid om i 1972 var Utenriksdepartementet. Regjeringas hovedoppgave var å forhandle fram en handelsavtale med EF, og utenriksministeren ville da få en nøkkelposisjon. Av samme grunn ville også Handelsdepartementet bli en sentral post. Nå når Kristelig Folkeparti hadde fått statsministeren, var det klart at andre viktige poster måtte gå til Senterpartiet og Venstre (Rimehaug i Sæter 1985: 173). Etter at statsministerspørsmålet var avklart, uttalte Korvald på en pressekonferansen at han fant det rimelig dersom Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet gikk til hvert av de andre partiene (Nationen 9/10-72).

Begge disse partiene satte mye inn på å få utenriksministeren. Senterpartiets kandidat var Dagfinn Vårvik, Venstres var Eika. Korvald lanserte på sin side Knut Getz Wold, direktør i Norges Bank, som kompromisskandidat. Getz Wold var ikke

partipolitisk aktiv, men det var en kjent sak at han var Venstreman. I følge Korvald var hverken Senterpartiet eller Venstre uvillige til å se Getz Wold som utenriksminister (Korvald 1982: 239). Getz Wold takket imidlertid nei til tilbudet, også da han ble spurt om å stille som Finansminister (Korvald 1982: 239-240; Garvik 1982: 210), og en var tilbake til Vårvik og Eika som kandidater.

Det var klart at Senterpartiet, som var det største partiet i koalisjonen, og som tidligere hadde gitt avkall på statsministeren, stod sterkt i denne kampen (Aftenposten 9/10-72; Nationen 10/10-72). I følge Aftenposten var det også grunn til å tro at Kristelig Folkeparti foretrakk en utenriksminister fra Senterpartiet. Som medlem av en fraksjon i Venstre som under dårlig innflytelse fra sitt radikale ungdomsparti hadde skapt "uro og tvil" om norsk utenrikspolitikk, fryktet man i Kristelig Folkeparti at Eika ikke ville skape den nødvendige ro omkring utenrikspolitikken som man nå trengte (Aftenposten 9/10-72).

Samtidig var ikke Venstre innstilt på å gi seg uten kamp. Man hadde hatt sterke forventninger om å få Eika som statsminister, og behovet for å markere partiet var også sterkt (Korvald 1982: 239). Først den 12. oktober kom man fram til en løsning i striden om utenriksministerposten, etter at man var blitt enige om en deling mellom Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet om oppgaven med å føre forhandlinger med EF. Under denne løsningen skulle forhandlingene ledes av Handelsdepartementet, mens utenriksministeren fikk det konstitusjonelle ansvaret og skulle også fremme proposisjonene til Stortinget (Korvald 1982: 240; Garvik 1982: 210-211). Vårvik ble så akseptert som utenriksminister, mens Eika ble handelsminister.

Både Hallvard Eika, Hans Hammond Rossbach og Gunnar Garbo hadde vært ivrige på å gå inn i regjeringa (Garvik 1982: 209; Angelshaug i Grepstad og Nærbøvik 1984: 253). Problemet var at de varamennene som da ville komme inn i Stortinget alle tilhørte ja-sida i partiet, og med all sannsynlighet ville slutte seg til Seip-fløyen. "V5-rekkas" parlamentariske grunnlag ville dermed svekkes ytterligere. Eika var imidlertid fast bestemt på at han skulle inn i regjeringa, og da måtte heller Garbo og Rossbach bli i Stortinget (Garvik 1982: 209). Men Venstres gruppe ble dermed redusert til bare fire representanter.

Venstre var likevel skuffet over å ha måttet gi tapt i kampen om både statsministeren og utenriksministeren (Garvik 1982: 208; Korvald 1982: 240). Nå mente Venstres forhandlere at de hadde krav på kompensasjon. For å få samlet hele Venstres gruppe, var det om å gjøre å kunne vise til at forhandlingene hadde gitt god gevinst for Venstre. Det Venstre nå ville ha var en taburett ekstra. Eika mente at det var rimelig at Kristelig Folkeparti avga et departement til Venstre, siden de hadde fått den verdifulle statsministerposten (Korvald 1982: 240; Garvik 1982: 207). Asbjørn Haugstvedt, som var medlem av Kristelig Folkepartis forhandlingsdelegasjon, svarte at med en slik holdning fra Venstre kunne en like godt bryte av med det samme. Eika mente Kristelig Folkeparti hadde presset hardt på for å få statsministerposten. Til dette reagerte Korvald med å si at han under slike beskyldninger ville overveie å trekke seg (Garvik 1982: 207).

Eika måtte innse at det ikke var noen taburetter å hente hos Kristelig Folkeparti, og forsøkte seg nå hos Senterpartiet. Overraskende nok sa Borten at han var villig til å tenke på saken (Garvik 1982: 208). Dagen etter kom han tilbake og foreslo følgende

løsning: Senterpartiet sa seg villige til å avgi et departement til Venstre under forutsetning av at det ble opprettet en stilling som “konsultativ” statsråd for kultursakene i Kirke- og undervisningsdepartementet (Korvald 1982: 241). I følge Garvik var man allerede under disse forhandlingene enige om at kulturavdelingen skulle skilles ut som eget departement (Garvik 1982: 208). Den konsultative statsråden skulle også reelt ha fullmakter som en ordinær statsråd, med øverste ansvar for to avdelinger.<sup>16</sup> Dermed kunne Venstre få fem ministerposter, samtidig som Senterpartiet beholdt sine syv. En annen historie er det at det ikke ble noe av opprettelsen av denne statsrådsstillingen, for Stortinget gikk imot å bevilge penger til dette. Senterpartiet ble derfor å holde seks ministerposter gjennom hele regjeringas levetid.

Når det gjaldt spørsmålet om hvilket parti Kirke- og undervisningsdepartementet skulle gå til, forteller Korvald at Kristelig Folkeparti hadde dette departementet øverst på sin ønskeliste, og “holdt lenge strengt fast på dette kravet” (Korvald 1982: 241). I motsetning til situasjonen i 1965, støttet nå ikke Senterpartiet dette kravet. De kunne selv godt tenke seg denne ministerposten. Argumentet var at departementet ikke burde tilfalle det samme partiet bestandig. Kristelig Folkepartis Jakob Aano, som forøvrig selv var aktuell kandidat til stillingen, forteller at Kristelig Folkeparti vanskelig kunne insistere på å få Kirke- og undervisningsdepartementet når de allerede hadde statsministeren (Aano 1991: 209). På den betingelse at Senterpartiet kunne finne en kandidat som var akseptabel for Kristelig Folkeparti, gikk Kristelig Folkepartis forhandlere med på at Senterpartiet fikk Kirke- og undervisningsdepartementet (Korvald 1982: 241). Forslaget om å utnevne Anton Skulberg til stillingen kom da også fra Kristelig Folkeparti (Aano 1991: 209).

I tillegg til Kirke- og undervisningsdepartementet hadde Kristelig Folkeparti Sosialdepartementet øverst oppe på ønskelista, og i følge avisene satte partiet mye inn på å få dette departementet (Aftenposten 10/10-89; Nationen 14/10-89). Senterpartiet hadde på sin side sterke interesser for Samferdselsdepartementet, Kommunaldepartementet og Miljøverndepartementet, som alle kunne markere partiets profil (Aftenposten 9/10, 10/10, 11/10-89). Aftenposten mente at interessen for Landbruksdepartementet derimot ikke var videre sterk i partiet, og at man gjerne så at Venstre fikk denne posten (Aftenposten 11/10-89).

Hva gjelder finansministerstillingen, var denne ikke så sentral i forhandlingene som Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet. I og med den historisk svake parlamentariske basisen som regjeringa ville få, og at Bratteli-regjeringa allerede hadde lagt fram et statsbudsjett, var det klart at finansministeren ville få en utsatt stilling. I følge Aftenposten var oppfatningen hos de tre partiene derfor den at Finansdepartementet ihverfall delvis var en belastning (Aftenposten 16/10-72). Alle de tre partiene var på ulike tidspunkt aktuelle til å få dette departementet. Tidlig i forhandlingene gikk tipsene i retning av at Venstre fikk Finansdepartementet, siden

---

<sup>16</sup> I et brev fra statsministerens kontor til administrasjonskomiteén, innrømmes det for det første at “ordningen med en konsultativ statsråd i Kirke- og undervisningsdepartementet er ment å være en midlertidig ordning, i påvente av en grundig utredning av spørsmålet om en deling av departementet”, og for det andre at det “rent logisk ville være mest dekkende å sløyfe betegnelsen “konsultativ” (Stortingstidende 1972: 1170).

Senterpartiet og Kristelig Folkeparti hadde de to andre topp-posisjonene i regjeringa. Få dager senere lød avisrapportene at Finansdepartementet ville gå til Senterpartiet (Aftenposten 13/10-89; Nationen 14/10-89). I følge Korvald var det også på et tidspunkt i forhandlingene aktuelt å la Kristelig Folkeparti få denne posten. At dette “...aldri [kom] opp til alvorlig drøftelse” skyldtes for det første at Kristelig Folkepartis kandidat var Kåre Kristiansen, som for Senterpartiets og Venstres forhandlere var “uspiselig”, p.g.a. den sentrale posisjon han hadde hatt på ja-sida, og hans motstand til dannelsen av Korvald-regjeringa. (Korvald 1982: 242) For det andre var det også naturlig at Kristelig Folkeparti måtte gi tapt på finansministerposten når de allerede hadde statsministerposten i lomma (Kristiansen 1989: 417). Kampen om finansministerposten kom derfor til å stå først og fremst mellom Venstre og Senterpartiet. Striden ble ikke løst før i forhandlingenes sluttspurt. Med Kristelig Folkepartis støtte fikk Venstre igjennom kravet om Finansdepartementet. Til gjengjeld fikk Senterpartiet Miljøverndepartementet fra Venstre (Aftenposten 16/10-89).

I forhold til proporsjonalitetshypotesen er det spesielle ved dannelsen av Korvald-regjeringa at Senterpartiet og Kristelig Folkeparti ut fra medlidenhet med “V5-rekka”, og som smbolsk markering, godtok at man skulle gå ut fra hele Venstres gruppe, selv om det reelt sett var klart at Venstres stortingsgruppe var splittet. Det var m.a.o. ingen maksimering av posisjoner som lå til grunn for fordelingen av ministerposter. Spesielt interessant er det også at Senterpartiet selv foreslo å skille ut en konsultativ statsrådstilling i Kirke- og undervisningsdepartementet. Dette hadde ingen betydning for Senterpartiets kontroll over policy-området, men gjorde det mulig å få regjeringsskabelen til å gå opp, slik at alle kunne vise til å ha fått god uttelling i antall taburetter. I forhold til den kvalitative fordelingen viser dannelsen av Korvald-regjeringa betydningen av å sikre seg de tyngste ministerpostene. Særlig var Utenriksdepartementet gjenstand for harde forhandlinger som en følge av de forstående forhandlingene med EF. Det var vel og merke også denne gang regnet som en selvfølge at de viktigste ministerpostene skulle fordeles mellom partiene. Å oppnå hjertesaksdepartement synes å ha vært mindre viktig enn å skaffe seg de gjeveste posisjonene. Kristelig Folkeparti kamp for å sikre seg Kirke- og undervisningsdepartementet er likevel et unntak. Vi finner ingen blandede utnevelser i Korvald-regjeringa, og Korvald fortalte til pressen at spørsmålet om statssekretærer ikke i det hele tatt ble drøftet i forhandlingsmøtet (Nationen 16/10-89).

#### *4.5.2 Fordelingen av ministerposter i Korvald-regjeringa.*

Tabell 4.8 viser fordelingen av ministerposter mellom Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre.

**Tabell 4.8 Fordelingen av ministerposter i Korvald-regjeringa.**

Partier	Ministerposter	Totalt
Kristelig Folkeparti	Statsminister, Justisdepartementet, Kommunaldepartementet, Sosialdepartementet	4
Senterpartiet	Utenriksdepartementet, Landbruksdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Konsultativ statsråd for kultursaker <sup>1</sup> , Samferdselsdepartementet, Miljøverndepartementet, Fiskeridepartementet	7 <sup>1</sup>
Venstre	Finansdepartementet, Handelsdepartementet, Industridepartementet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Forsvarsdepartementet	5

<sup>1</sup>Under forhandlingene ble man enige om opprettelsen av en “konsultativ” statsråd for kultursaker, som reelt ville fungere som en ordinær statsrådsstilling (se over). Senere ble bevilgningene til dette avvist i Stortinget, slik at Senterpartiet endte opp med bare 6 ministerposter.

### Proporsjonalitetshypotesen

Valget i 1969 ga 14 mandat til Kristelig Folkeparti, 20 til Senterpartiet og 13 til Venstre, i alt 47 mandat. Som vi har sett var det bare 5 av Venstres mandater som støttet regjeringdannelsen i 1972, og dette antallet ble redusert til 4 da Eika gikk inn i regjeringa. Formelt var imidlertid ikke splittelsen et endelig faktum på det tidspunktet regjeringsforhandlingene foregikk, og det var enighet om at Venstres andel av mandater skulle stå i forhold til det samlede antall mandater. I tabell 4.9 tester vi derfor proporsjonalitetshypotesen i forhold til at Venstre hadde 13 mandat, mens vi i tabell 4.10 går ut fra det reelle antallet på 4 mandater. Testen av proporsjonalitetshypotesen vil gå ut fra det antall ministerposter som lå til grunn for forhandlingene - m.a.o. 16 ministerposter.

**Tabell 4.9 Proporsjonal og faktisk fordeling av ministerposter i Korvald-regjeringa, 1972-72 når alle Venstres mandat tas med. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Kristelig Folkeparti	5 (4)	5 (5)	5.5 (5)
Senterpartiet	7 (7)	7 (7)	7.5 (7.5)
Venstre	4 (5)	5 (5)	5 (5.5)
Sum	16	17	18
Avvik fra modellen	2	0	1

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

**Tabell 4.10 Proporsjonal og faktisk fordeling av ministerposter i Korvald-regjeringa, 1972-73, når bare “rest-Venstre” tas med. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3
Kristelig Folkeparti	6 (4)	6 (5)	6.5 (5)
Senterpartiet	8 (7)	9 (7)	9.5 (7.5)
Venstre	2 (5)	2 (5)	2 (5.5)
Sum	16	17	18
Avvik fra modellen	6	6	7

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Vi ser av de to tabellene at graden av avvik fra proporsjonalitetshypotesen er avhengig av hvorvidt vi tar utgangspunkt i hele Venstres eller bare rest-Venstres mandatandel. Baserer vi oss på hele Venstres gruppe, finner vi et godt samsvar mellom den faktiske og den proporsjonalt riktige fordelingen. To av modellene tyder på at Venstre ble noe overbetalt på bekostning av Kristelig Folkeparti. Teller alle ministerpostene likt, fikk Venstre en post for mye og Kristelig Folkeparti en for lite. Lar vi både statsministeren, utenriksministeren og finansministeren telle mer enn de øvrige ministerpostene, fikk Venstre en halv post for mye og Kristelig Folkeparti en halv for lite. Lar vi bare statsministerposten telle mer enn de andre, er imidlertid samsvaret mellom den faktiske fordelingen og fordelingen i modellen fullstendig.

Tar vi utgangspunkt i bare rest-Venstre, får proporsjonalitetshypotesen lite støtte. Ikke overraskende tyder alle modellene da på at Venstre ble kraftig overbetalt, på både Senterpartiets og Kristelig Folkepartis bekostning. Går vi ut fra at alle ministerposter har lik verdi, viser tabellen at Venstre fikk tre ministerposter for mye - to fra Kristelig Folkeparti og en fra Senterpartiet. Under de to neste modellene fikk Venstre henholdsvis tre og treogenhalf ministerposter for mye. Teller statsministerposten som to ministerposter, fikk Kristelig Folkeparti en ministerpost for lite, og Senterpartiet to for lite. Lar vi også utenriks- og finansministerposten telle mer, fikk Kristelig Folkeparti halvannen ministerposter for lite, og Senterpartiet to ministerposter for lite.

### Hjertesakshypotesen

Tildelingen av Sosialdepartementet til Kristelig Folkeparti, Landbruksdepartementet og Samferdselsdepartementet til Senterpartiet og Finansdepartementet til Venstre er i tråd med hjertesakshypotesen. At Kommunaldepartementet gikk til Kristelig Folkeparti og Kirke- og undervisningsdepartementet til Senterpartiet, er derimot i strid med denne hypotesen. Støtten for hjertesakshypotesen er 60%, mens den høyest mulige støtte er 93%. Dette gir et forholdstall på 65. Hjertesakshypotesen får altså sterkere støtte for Korvald-regjeringa enn for Lyng-regjeringa (53) og begge Borten-regjeringene (59).



## Koalisjonslederhypotesen

Heller ikke for denne regjeringsdannelsen får koalisjonslederhypotesen støtte. De departement vi ut fra koalisjonslederhypotesen antar er forbeholdt det største partiet, ble fordelt på alle partiene som deltok i Korvald-regjeringa. Statsministerposten gikk ikke til det største, men til det nest største partiet. Det største partiet fikk derimot Utenriksministerposten, mens to andre koalisjonslederdepartement, Finansdepartementet og Forsvarsdepartementet, gikk til det minste partiet i koalisjonen.

## 4.6. Willoch II-regjeringa.

### *4.6.1 Om regjeringsdannelsen i 1983.*

Etter valget i 1981, som ga Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti et flertall i Stortinget, ble det innledet regjeringsforhandlinger mellom de tre partiene. I lys av landsmøtevedtaket i Kristelig Folkeparti tidligere det året - det såkalte Tønsbergvedtaket - hvor man stilte som forutsetning for Kristelig Folkepartis deltakelse i en ikke-sosialistisk regjering at den nye regjeringa opphevet retten til selvbestemt abort, var det imidlertid få som trodde at regjeringsforhandlingene ville føre fram. Forhandlingene strandet etter få møter, og utfallet ble en ren Høyre-regjering, støttet av Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Senterpartiet var ikke interessert i å gå inn i en regjering med Høyre uten Kristelig Folkeparti, og heller ikke Willoch så en toparti-regjering som en god løsning (Willoch 1990: 71, 221-222). Innen Kristelig Folkeparti var det delte meninger om hvorvidt det var gunstig for partiet å stå utenfor regjeringa (Rimehaug i Sæter 1983: 208). Etterhvert bredte den oppfatning seg at Kristelig Folkeparti stod som garantist for en politikk de hadde liten innflytelse over. Kåre Kristiansen hadde hele tiden arbeidet for å få Kristelig Folkeparti med i regjeringa, og også Kjell Magne Bondevik gikk etterhvert inn for en regjeringsutvidelse (Kristiansen 1989: 452-455; Willoch 1990: 219, 221, 226; Langslet 1994: 271). Løsningen ble at man på landsmøtet i april 1983 omgikk Tønsbergvedtaket ved å understreke at regjeringsspørsmålet måtte sees ut fra en totalvurdering. Dersom det skulle oppstå en "spesiell parlamentarisk situasjon" som etter stortingsgruppas mening nødvendiggjorde en ny regjering, kunne partiet gå inn i et regjeringssamarbeid i følge landsmøtevedtaket (Rimehaug i Sæter 1983: 209).

Det som satte fart i utviklingen i retning av regjeringsutvidelse var en tale Johan J. Jakobsen holdt fredag før pinse, hvor han tok til orde for forhandlinger om grunnlaget for regjeringsutvidelse. Talen kom noe overraskende på både Kristelig Folkeparti og Høyre (Willoch 1990: 229; Sundar 1993: 157; Aftenposten 1/6 1983), men satte i gang en prosess som snart skulle vise seg vanskelig å snu.

I en rekke saker som hadde samlet seg opp i løpet av våren, hadde Høyre og mellompartiene vanskelig for å komme til enighet. Dette gjaldt bl.a. rentepolitikken, videre drift av smelteverket i Sulitjelma og beskatning av Samvirkelag, men framfor alt spørsmålet om sikring av arbeidsplasser i Tyssedal (Rimehaug i Sæter 1983: 209; Willoch 1990: 230). Mens Høyre ønsket å utsette denne siste saken til høsten, vedtok Kristelig Folkepartis stortingsgruppe den 25. mai at den ville gå inn for en avklaring i løpet av vårsesjonen. Dermed var det oppstått en "vanskelig parlamentarisk situasjon",

og de innen Kristelig Folkeparti som ønsket partiet inn i regjeringa, klarte å overtale landsstyret til å gå med på en regjeringsutvidelse.<sup>17</sup>

Da de formelle forhandlingene startet ble man enige om at det først måtte forhandles om det politiske grunnlaget, før man kunne ta fatt på spørsmålet om sammensetningen av regjeringa. Denne andre fasen i forhandlingene kunne starte allerede 4.juni. (Aftenposten 1/6-83).

Partiene hadde allerede før dette kommet med enkelte utspill - også overfor pressen om fordelingen av ministerposter. 30.mai ble det så gjort kjent at Kristelig Folkeparti ville kreve 4 ministerposter og Senterpartiet 3 i den nye regjeringa. Kåre Willoch understreket på sin side i et TV-intervju 26. mai at "sammensetningen av regjeringen bør være noenlunde i samsvar med styrkeforholdene i Stortinget" (Willoch 1990: 234). Uttalelsen var myntet på mellompartiene, for med en gang å tilbakevise "ideen om at mindre partier, nettopp fordi de er mindre, skulle tilkomme overrepresentasjon i regjeringen i forhold til Høyre" (Ibid.). Å gi mellompartiene overrepresentasjon "ville uvegerlig øke presset for raskere utgiftsstigning", men også "tvinge frem avskjed for enda flere av mine utmerkede regjeringskolleger og deres like utmerkede statssekretærer og politiske sekretærer" (Ibid.). Willoch skal ved en anledning også ha kommet med følgende uttalelse: "For hver statsråd de får, koster det meg millioner" (Versto i Brende et. al. 1993: 213).

Jo Benkow, leder av Høyres stortingsgruppe og medlem av Høyres forhandlingsdelegasjon, fulgte opp Willochs uttalelse på en pressekonferanse 3. juni, hvor han hevdet at en matematisk fordeling tilsa at Høyre fikk 12, Kristelig Folkeparti 3 og Senterpartiet 2 ministerposter. I følge Aftenposten var det likevel - ut fra "spekulasjoner på høyt hold i Høyre" grunn til å tro at forhandlingene ville ende med 6 eller 7 ministerposter til mellompartiene (Aftenposten 4/6-83). Nationen og Østlendingen mente også at det var temmelig avgjort at Kristelig Folkeparti fikk 4 og Senterpartiet 3 ministerposter, dersom Høyre beholdt både statsministeren, finansministeren og utenriksministeren. At man i virkeligheten tenkte seg en slik fordeling kommer også fram av dagboknotater fra en samtale Langslet hadde med Presthus den 29.mai: "Jeg [Langslet] spurte hvor mange statsråder han tror vi må gi de andre. Han sa at *regner man statsministeren som 2*, vil forholdet være 12/6, kampen vil da stå om plass nr. 7" (Langslet 1994: 273, min utheving).

Høyres forhandlere la i forhandlingene "avgjørende vekt" på å beholde både Finansdepartementet og Utenriksdepartementet i tillegg til statsministeren (Willoch 1990: 246). Under regjeringsforhandlingene to år tidligere hadde Willoch ansett det som et "nesten ufravikelig" krav at Finansministeren måtte komme fra samme parti som statsministeren (Willoch 1990: 67), og dette holdt han fast på også i 1983. Kåre Kristiansen kommenterer Willoch og Høyres holdning i en av sine memoarbøker:

*"I alle tidligere koalisjonsregjeringer på den ikke-sosialistiske sida hadde man hatt som stående regel at samme parti ikke kunne ha både statsminister,*

---

<sup>17</sup> Dagen før stortingsgruppas vedtak var vel å merke et flertall av landsstyremedlemmene imot et snarlig regjeringssamarbeid (Aftenposten 25/5 1983). Men den 31. mai vedtok landstyret med 30 mot 6 stemmer et forslag fra stortingsgruppa om å starte forhandlinger med sikte på regjeringsutvidelse.

*finansminister og utenriksministerpostene. Det parti som hadde statsministeren burde ikke inneha begge de to andre toppprioriterte departementene. Men i Høyre var det sterke motforestillinger mot å gi slipp på noen av disse tre framtreddende stillinger i regjeringa. Willoch var selvskreven som statsminister. Men samtidig mente han det var absolutt nødvendig at statsministerens parti også hadde Finansdepartementet” (Kristiansen 1990: 187-188).*

Presthus hadde et godt omdømme innen mellompartiene. Mens Willoch kunne henvise til den sterke innsats Presthus hadde gjort som finansminister, var det i følge Kristiansen ikke like lett for Willoch å finne argumenter for at Høyre skulle ha utenriksministeren (Kristiansen 1990: 188). Innen Kristelig Folkeparti anså man det som naturlig at denne ministerposten gikk til det nest største partiet i koalisjonen (Kristiansen 1990: 188; Aftenposten 24/5-83; Rimehaug i Sæter 1983: 213). I følge Aftenposten mente man i Senterpartiet at partiets formann, Johan J. Jakobsen, burde bli utenriksminister, for å markere partiet i regjeringsposisjon (Aftenposten 1/6-83). Samtidig var det klart at Willoch og Benkow ville sette mye inn på å beholde Sven Stray som utenriksminister, ikke minst fordi Stray spilte en vesentlig innenrikspolitisk rolle som Willochs nærmeste rådgiver og støttespiller i regjeringa (Gauslaa og Malmø 1988: 84; Versto i Brende et.al. 1993: 213; Kristiansen 1990: 188; Aftenposten 24/5, 30/5, 1/6-83; Dagbladet 1/6-83). Dette var også årsaken til at Willoch hadde satt mye inn på å få Stray som utenriksminister i 1981 - på tvers av ønskene innen Høyres stortingsgruppe (Berg 1981: 11, 87; Langslet 1994: 181-184).

Det at både Kristelig Folkeparti og Senterpartiet ønsket posten som utenriksminister var kjent innen Høyre lang tid i forveien. I 1981 hadde Vårvik fra Senterpartiet og Kristiansen fra Kristelig Folkeparti begge vært luftet som kandidater til stillingen, men av disse to uttrykte Willoch på det tidspunkt at han bare var villig til å akseptere Vårvik (Langslet 1994: 181). 9.januar 1983 - nesten 5 måneder før forhandlingene tok fatt - ble utenriksministerstillingen igjen brakt på bane, da Rolf Presthus og Roar Langslet var på “julekaffe” hos Kjell Magne Bondevik. Mens Johan J. Jakobsen nok ikke selv var lysten på å gå inn i regjeringa, mente man at Vrålsen svært gjerne ville. Også Kåre Kristiansen hadde lyst, men “...skjønner selv at det neppe er realistisk” (Langslet 1994: 271).

At Kåre Kristiansen, som var formann i utenrikskomitéen, var uakseptabel som utenriksminister hang sammen med hans svært pro-israelske holdning til konflikten i Midt-østen. Når Kjell Magne Bondevik likevel foreslo Kristiansen i 1983 ble det av Willoch oppfattet som et lite seriøst forslag fra Bondevik, som hadde til hensikt å bevare husfreden i eget parti: “[J]eg oppfattet hans utspill som uttrykk for at Bondevik ville at jeg skulle bære hans byrde ved å motsette meg et forslag som han selv forstod måtte forkastes” (Willoch 1990: 246). Kristiansen forteller imidlertid i sin første memoarbok om noe av bakgrunnen for at Kristiansens kandidatur ble fremmet. Skal vi tro Kristiansen hadde Bondevik langt tidligere lovt å sørge for at Kristiansen skulle bli utenriksminister, mot at han overlot stillingen som partiformann til Bondevik på landsmøtet i 1983. Kristiansen visste like godt som noen at dette ikke var videre sannsynlig: “Jeg svarte ikke så mye på hans tilbud. Hans tilsagn om støtte til utenriksministerposten, var på det tidspunkt så utenom alle realiteter og muligheter at jeg forbigikk den del i taushet” (Kristiansen 1989: 453).

P.g.a. at Kristiansen ble sett som en uaktuell kandidat, gikk spekulasjonene i retning av at Johan J. Jakobsen ville bli utenriksminister (Østlendingen 2/6-83; Aftenposten 2/6-83). I følge Aftenposten var Jakobsen selv innstilt på å bli i Stortinget, men da det ble klart at Kristelig Folkeparti planla å plassere både Bondevik og Kristiansen i regjeringa, kunne ikke Senterpartiet holde sin formann utenfor regjeringa (Aftenposten 1/6, 4/6 og 6/6-83). I følge Kristiansen krevde da også Willoch at både Kristelig Folkepartis og Senterpartiets formenn skulle gå inn i regjeringa (Kristiansen 1990: 186). Både Kristelig Folkeparti og Senterpartiet gikk ut og krevde utenriksministerposten på pressekonferanser henholdsvis den 4. og 5.juni. Begge partiene framholdt at det ville være urimelig dersom Høyre beholdt både statsministeren, utenriksministeren og finansministeren. Og innen Høyre så man det slett ikke som gitt at Høyre fikk beholde utenriksministeren. Presthus hadde i samtalen med Langslet 29.mai hevdet at utenriksministerposten nok kom til å gå til et av mellompartiene (Langslet 1994: 273). Etterhvert ble det likevel av pressen holdt som mest sannsynlig at Stray ble sittende, p.g.a. at Willoch og Benkow kjørte så hardt i denne saken, men også fordi Kristelig Folkeparti og Senterpartiet ikke kunne enes om en felles kandidat (Østlendingen 4/6-83; Aftenposten 4/6 og 7/6-83; Dagbladet 7/6-83).

De to mellompartiene hadde også andre konflikterende ønskemål enn Utenriksdepartementet. Det ble tidlig kjent at begge partiene hadde Olje- og energidepartementet høyt oppe på sine ønskelister (Aftenposten 24/5 og 6/6-83; Nationen 2/6 og 6/6-83; Dagbladet 4/6-83). Olje- og energidepartementet var nå blitt et av de aller tyngste departementene - plassert "midt imellom de to viktigste departementene - Finansdepartementet og Utenriksdepartementet - med en ikke ringe innflytelse på begge disse områder" (Kristiansen 1990: 189). For mellompartiene var det i tillegg et viktig moment at Olje- og energidepartementet var viktig utifra distriktpolitiske hensyn (Willoch i Grimsmo 1995: 85-86) I følge Dagbladet ble det "fra svært mange hold" på Senterpartiets sentralstyremøte 5.juni til og med gitt uttrykk for at Olje- og energidepartementet var politisk viktigere enn Utenriksdepartementet (Dagbladet 6/6-83). Det var imidlertid klart at Willoch, hvis Høyre ikke selv kunne beholde posten, ville foretrekke at den gikk til Kristelig Folkeparti framfor Senterpartiet, fordi Senterpartiet stod for en oljepolitikk som lå langt unna Høyres, mens Kristelig Folkeparti ikke hadde markert seg sterkt på dette området (Nationen 2/6-83; Østlendingen 4/6-83; Dagbladet 4/6-83).

Kristelig Folkeparti var også svært interessert i å overta Kirke- og undervisningsdepartementet. Kjell Magne Bondevik hadde personlig et sterkt ønske om å bli kirke- og undervisningsminister (Langslet 1994: 273), og som Kristiansen understreker i en av sine memoarbøker, ville en slik utnevnelse ha en viktig symboleffekt:

*"Jeg visste at det utvilsomt ville være et meget godt poeng for partiet at vi nå hadde fatt en "ny Bondevik" i det departementet som var aller viktigst for oss"*  
(Kristiansen 1990: 190).

Bondeviks kandidatur møtte ingen motstand i de andre partiene, og pressen kunne tidlig i forhandlingene fortelle at det var å regne som avgjort at Bondevik ble den nye kirkeministeren (Kristiansen 1990: 190; Aftenposten 31/5, 1/6 og 3/6-83; Dagbladet 3/6-83; Østlendingen 4/6-83; Nationen 2/6-83). Videre ville Kristelig Folkeparti også ha Forbruker- og administrasjonsdepartementet, og lysten ble ikke mindre etter at

Høyres Annelise Høegh offentlig gikk ut mot at Kristelig Folkeparti fikk denne posten - p.g.a. partiets syn i familiepolitikk (Dagbladet 3/6-83; Aftenposten 6/6 og 7/6-83).

Under både Lyng-, Borten- og Korvald-regjeringa hadde Kristelig Folkeparti hatt Sosialdepartementet. Nå var imidlertid dette departementet ikke på partiets ønskeliste, og årsaken til det var abortsaken. I landsmøtevedtaket som hadde åpnet for deltakelse i regjeringa lå det som en forutsetning at Kristelig Folkeparti ikke kunne ha ansvar for den nye abortloven (Willoch 1990: 227). Dette vedtaket betød at Kristelig Folkeparti ikke ville overta Sosialdepartementet for ikke å få ansvaret med å administrere loven om selvbestemt abort. At det p.g.a. abortsaken ikke ville være naturlig for Kristelig Folkeparti å kreve Sosialdepartementet bekreftet Bondevik også overfor pressen den 1.juni (Aftenposten 1/6-83).

Foruten Utenriksdepartementet og Olje- og energidepartementet, var Senterpartiet interessert i Kommunaldepartementet og deretter Samferdselsdepartementet (Dagbladet 6/6-83; Nationen 6/6-83; Aftenposten 6/6-83; Rimehaug i Sæter 1983: 213). På pressekonferansen søndag 5.juni ga man i Senterpartiet videre uttrykk for at man var interessert i Miljøverndepartementet og Landbruksdepartementet. Miljøvern-departementet var et av de departement Senterungdommen hadde insistert på at man måtte kreve (Østlendingen 3/6-83). I forhold til de andre departementene på ønskelista var det likevel klart at partiet prioriterte Miljøverndepartementet lavt (Dagbladet 6/6-83).

At landbruksminister Johan C. Løken ville bli nødt å gå av hadde vært et av de heteste tipsene i pressen. Mellompartiene, og da særlig Senterpartiet, hadde kommet med så hard kritikk mot landbruksministeren at de vanskelig kunne gå inn i regjeringa dersom han ble sittende. Hvorvidt mellompartiene ville kreve denne ministerposten var en annen sak. Østlendingen mente det ville være en politisk belastning for mellompartiene å få Landbruksdepartementet såvel som Samferdselsdepartementet, dersom Willoch og Presthus fortsatte med sin innstrammingspolitikk (Østlendingen 2/6-83). Nationen hevdet at Senterpartiet ikke var lystne på å markere seg ensidig som et bondeparti. Senterpartiet ville uansett være representert i regjeringa av folk som kunne markere partiets landbrukspolitikk, og man var derfor ikke interessert i å bruke opp 1/3 av sine statsrådsposter på å kreve Landbruksdepartementet. Helst så man at Kristelig Folkeparti, som lå nært opp til Senterpartiet i landbrukspolitikk, overtok Landbruksdepartementet. Siden dette departementet var blant de laveste på Kristelig Folkepartis prioriteringsliste, og Høyre på sin side var interessert i å bli kvitt Landbruksdepartementet, mente avisen at det likevel ville ende opp med at Senterpartiet ble tildelt Landbruksdepartementet (Nationen 31/5, 1/6 og 2/6-83). På pressekonferansen 5.juni ga Johan J. Jakobsen følgende uttrykk for at Landbruksdepartementet var "aktuelt og interessant" for Senterpartiet (Nationen 6/6-83; Aftenposten 6/6-83; Østlendingen 6/6-83; Dagbladet 6/6-83). I følge Dagbladet var oppfatningen på Senterpartiets sentralstyremøte egentlig den at man følte seg "dømt" til å ta Landbruksdepartementet (Dagbladet 6/6-83).

For Høyre var det viktigste å beholde Utenriksdepartementet og Finansdepartementet, men også Industridepartementet ville man nødig gi fra seg. Pressen antok at Willoch ville benytte anledningen til å kvitte seg med industriminister Jens-Halvard Bratz (Aftenposten 1/6 og 3/6-83; Nationen 31/5-83; Dagbladet 3/6-83).

Da det ble kjent at Willoch ville sette mye inn på å beholde Industridepartementet, gikk tipsene i retning av at enten kommunalminister Rettedal gikk over til Industridepartementet mens mellompartiene overtok Kommunaldepartementet, eller at Willoch ville sette inn nye Høyrefolk, f.eks. Petter Thommassen eller Jan P. Syse i Industridepartementet (Nationen 31/5-83; Aftenposten 3/6-83; Dagbladet 6/6-83). Presthus ga i samtalen med Langslet uttrykk for at Industridepartementet var “en vanskelighet” i forhandlingene som Høyre burde satse på å beholde - med Syse som ny industriminister, mens derimot Rettedal burde bli på sin plass (Langslet 1994: 273). Willoch forteller i sin memoarbøker om det som foregikk på kammerset i Høyre. Bratz hadde bedt om avløsning p.g.a. sykdom i familien, men Willoch var ikke interessert i et skifte i Industridepartementet før valget, fordi dette kunne “bli misforstått som en reaksjon på den skarpe striden som hadde vært om industripolitikken” (Willoch 1990: 247). Bratz ble overtalt til å bli sittende til over kommunevalget, samtidig som Willoch gjorde en avtale med Syse om at han siden skulle overta etter Bratz.

På forhandlingsmøtet 5.juni var partiene ennå ikke kommet til enighet om utenriksministerposten, og dermed heller ikke om hvor mange ministerposter Senterpartiet og Kristelig Folkeparti skulle få. Høyres forhandlere mente at dersom Kristelig Folkeparti skulle få fire ministerposter var dette i overkant av hva mandatfordelingen tilsa, og Kristelig Folkeparti måtte da regne med å få noen “lette” departement (Rimehaug i Sæter 1983: 213). Høyre argumenterte med at Kristelig Folkeparti allerede var tiltenkt et “tungt” departement, nemlig Kirke- og undervisningsdepartementet. Kristelig Folkeparti hevdet på sin side at dette departementet ikke lenger kunne oppfattes som et av de “tunge”, etter at kulturdelen var blitt skilt ut halvannet år tidligere.

Willoch foreslo som en løsning på striden om utenriksministerposten at Kristiansen kunne få Forsvarsdepartementet, som jo ville gi an viss utenrikspolitisk innflytelse. Kristiansen forteller at dette var et departement som han personlig kunne tenkt seg, men at partiet forøvrig ikke var interessert i dette (Kristiansen 1990: 188). Kristelig Folkeparti fikk så det tilbud at det ble opprettet en eget departement for utviklingshjelp, som Kristelig Folkeparti kunne få (Ibid; Rimehaug i Sæter 1983: 213). Willoch kunne argumentere med at Kristelig Folkeparti dermed ville få ansvaret for den delen av utenrikspolitikken som partiet var mest interessert i. Kristelig Folkepartis forhandlere gikk ikke uten videre med på dette. Kristiansen forteller at han ikke fant dette tilbudet var særlig forlokkende. I følge Kristiansen stilte Bondevik seg noe mer positiv til forslaget, men fortsatte å stå på Kristelig Folkepartis primære krav om utenriksministeren (Kristiansen 1990: 188). Bondevik viste til at Kristiansens holdning i forhold til Midtøstenkonflikten var på linje med partiprogrammet, og at han ikke kunne godta at noen ble ekskludert fra et departement på grunn av partiprogrammet (Rimehaug i Sæter 1983: 213).

Senterpartiet mente på sin side at dersom Høyre skulle få beholde de tyngste departementene - slik det nå så ut til - ville man til gjengjeld ha en statssekretær ved Finansdepartementet (Ibid.). Det var Senterungdommen som tidligere hadde lansert denne ideen (Østlendingen 3/6-83; Nationen 8/6-83).

Om kvelden mandag 6.juni møttes forhandlerne fra de tre partiene hjemme hos Willoch for å slutføre forhandlingene. Partene var under et stort tidspress, siden statsrådslisten burde være klar før felleserklæringen skulle presenteres i Stortinget onsdag

(Aftenposten 3/6-83). Mellompartiene krevde fortsatt primært utenriksministerposten. I løpet av møtet måtte de imidlertid gi etter for Høyres krav på Utenriksdepartementet. Til gjengjeld gikk Høyre med på at Kristelig Folkeparti og Senterpartiet skulle ha henholdsvis 4 og 3 ministerposter. I følge Willoch var det foruten kompensasjonen i antall ministerposter to forhold som gjorde at Høyre til slutt fikk gjennomslag for sitt krav: For det første den sterke stilling Presthus hadde som finansminister, og for det andre det at mellompartiene ikke kunne bli enige om en felles kandidat (Willoch 1990: 246).

Kristelig Folkeparti godkjente på dette siste forhandlingsmøtet opprettelsen av Utviklingshjelpen, mot løftet om at midlene til å drive utviklingshjelp skulle økes (Rimehaug i Sæter 1983: 215). Med en slik opprettelse sammen med utnevnelsen av Senterpartiets Eivind Reiten som statssekretær ved Finansdepartementet kunne i og for seg mellompartiene sies å ha fått hver sin del av de to tunge departementene, Finans- og Utenriks-, som Høyre hadde lyktes i å beholde. Som erstatning for Utenriksdepartementet fikk Kristelig Folkeparti også Olje- og energidepartementet, mens Senterpartiet fikk Samferdselsdepartementet. Kommunaldepartementet, som Senterpartiet hadde hatt langt opp på sin ønskeliste, og som avisene mente ville gå til det mellompartiet som ikke fikk Olje- og energidepartementet, beholdt derimot Høyre selv. Østlendingens redaktør ga uttrykk for skuffelse over dette - det ville bli vanskelig å få gjennomslag i regjeringa for Senterpartiets politikk på “markerte Senterpartiområder” som olje- og energi- og kommunalpolitikk (Østlendingen 8/6-83).

Foruten Samferdselsdepartementet fikk Senterpartiet Landbruksdepartementet og Miljøverndepartementet, som begge hadde vært på ønskelista, men ikke blant de høyest prioriterte. Johan J. Jakobsen benektet overfor pressen at hans parti var taperen i forhandlingene, og viste til at de tre departementene man hadde oppnådd alle var “bunnsolide Senterpartidepartement”, men innrømmet at resultatet ville vært et annet dersom man hadde fått velge på øverste hylle (Østlendingen 8/6-83). Senere møtte Jakobsen også kritikk i partiet for å ikke ha oppnådd tilstrekkelig tunge ministerposter (Kristiansen 1990: 191). Kristelig Folkeparti fikk Handelsdepartementet - et departement de ikke hadde vist mye interesse for å få. I følge Kristelig Folkepartis 50-års jubileumsbok var det “ikkje eit minesterium som var det mest “naturlege” for Kristelig Folkeparti, og det mest interessante for Asbjørn Haugstvedt”, som ble utpekt til å ta over dette departementet (Aano i Sæter 1983: 267). Høyre oppnådde på sin side alle de høyest prioriterte mål - å beholde utenriksministeren, finansministeren og industriministeren. I tillegg beholdt Høyre Kommunaldepartementet, hvor man som nevnt gjerne så at Rettedal fikk fortsette. Avisene var ensidige i sin bedømming: “Willoch tok alle stikk” (Dagbladet og VG 8/6-83).

Et vesentlig trekk ved denne regjeringsdannelsen var at Høyre beholdt de viktigste ministerpostene mot at Senterpartiet og Kristelig Folkeparti fikk et større antall ministerposter enn mandatfordelingen tilsa. Man la til grunn for fordelingene at ikke bare statsministerposten, men også Finansdepartementet og Utenriksdepartementet skulle telle mer. Partienes ønskelister sammenfaller i stor grad med vår operasjonalisering av hjertesakshypotesen. Et spesielt unntak er det at Kristelig Folkeparti ikke ønsket seg Sosialdepartementet p.g.a. abortsaken. Interessant er det også at man innen Senterpartiet så Landbruksdepartementet mye som en byrde. Partiet var

langt mer interessert i å markere seg gjennom besittelse av Olje- og energi-departementet, og viste også interesse for Miljøverndepartementet. Også Kristelig Folkeparti hadde det tunge og viktige Olje- og energidepartementet høyt opp på ønske-lista. Høyre la på sin side mest vekt på å sikre seg dominansen og lederskapet i regjeringa gjennom kontrollen med Finans- og Utenriksdepartementet og andre viktige departement i tillegg til statsministerstillingen. I forhold til statssekretærstillinger, finner vi for første gang hittil i analysen en “blandet” utnevning som utvilsomt var et resultat av forhandlinger om posisjoner.

#### *4.6.2 Fordelingen av ministerposter i Willoch II-regjeringa.*

Tabell 4.11 viser fordelingen av ministerposter mellom Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet.



**Tabell 4.11. Fordelingen av ministerposter i Willoch II-regjeringa 1983-85.**

Partier	Ministerposter	Totalt
Høyre	Statsminister, Utenriksdepartementet, Industri- departementet, Justisdepartementet, Kommunal- departementet, Sosialdepartementet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Kultur- og vitenskapsdepartementet, Finansdepartementet, Fiskeridepartementet, Forsvarsdepartementet	11
Kristelig Folkeparti	Kirke- og undervisningsdepartementet, Olje- og energidepartementet, Handelsdepartementet, Utviklingshjelpen	4
Senterpartiet	Samferdselsdepartementet, Landbruks- departementet, Miljøverndepartementet	3

### Proporsjonalitetshypotesen

Ved Stortingsvalget i 1981 oppnådde Høyre 53, Kristelig Folkeparti 15 og Senterpartiet 11 mandat - tilsammen 79 mandat. Tabell 4.12 viser de faktiske og proporsjonale fordelingene i Willoch II-regjeringa.

**Tabell 4.12 Proporsjonal og faktisk fordeling i Willoch II-regjeringa, 1983. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Høyre	12 (11)	13 (12)	13,5 (13)	13.5 (13)
Kristelig Folkeparti	3 (4)	3 (4)	4 (4)	4 (4)
Senterpartiet	3 (3)	3 (3)	2,5 (3)	3 (3,5)
Sum	18	19	20	20.5
Avvik fra modellen	2	2	1	1

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærpostene i Finansdepartementet som en halv ministerpost.

Tabellen viser at avvikene mellom den faktiske og den mest proporsjonale fordelingen ikke er store for noen av modellene. Lar vi alle ministerpostene telle likt, tyder tabellen på at Kristelig Folkeparti ble overbetalt med en ministerpost på Høyres bekostning. Det samme finner vi dersom vi lar statsministerposten telle som to ministerposter. Tar vi også hensyn til at Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller mer enn de øvrige ministerpostene, og at Senterpartiet fikk en statssekretær i Finansdepartementet, er avviket mellom den faktiske og den proporsjonale fordelingen mindre. Et annet funn er at i disse to modellene er det Senterpartiet og ikke Kristelig Folkeparti som synes å være noe overbetalt på Høyres bekostning.

## Hjertesakshypotesen

Fem ministerposter er fordelt i tråd med hjertesakshypotesen - Finansdepartementet, Kultur- og vitenskapsdepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Samferdselsdepartementet og Landbruksdepartementet. Tildelingen av Sosial- og Kommunaldepartementet til Høyre er derimot ikke i tråd med hjertesakshypotesen. Støtten for hjertesakshypotesen er 65% av i alt 94% mulige -forholdstallet blir da 69. M.a.o. er støtten for hjertesakshypotesen større for Willoch II-regjeringa enn for alle de tidligere koalisjonsregjeringene i analysen.

## Koalisjonslederhypotesen

I motsetning til de koalisjonsregjeringer vi har sett på hittil får koalisjonslederhypotesen sterk støtte ut fra fordelingen av ministerposter i Willoch II-regjeringa. I tillegg til statsministerposten fikk det største partiet, Høyre, samtlige “koalisjonslederdepartement”, dvs. Finansdepartementet, Utenriksdepartementet og Forsvarsdepartementet. En viss kompensasjon for Høyres dominans fikk likevel mellompartiene, og da særlig Senterpartiet, gjennom utnevnelsen av Eivind Reiten som statssekretær i Finansdepartementet.

## 4.7. Willoch III-regjeringa 1985-86

### 4.7.1 Om regjeringsdannelsen 1985

Ved Stortingsvalget 9. september 1985 mistet Willoch-regjeringa sitt flertall. Til tross for tilbakegang ved valget var Fremskrittspartiet kommet i vippeposisjon med sine to mandater. Det var imidlertid klart at de tre partiene i Willoch-regjeringa aktet å fortsette uten Fremskrittspartiet - dette var blitt avklart mellom regjeringspartiene allerede før valget (Willoch 1990: 350). Valget hadde også ført til små forskyvninger mellom regjeringspartiene. Senterpartiet og Kristelig Folkeparti hadde fått et nytt mandat hver, mens Høyre hadde mistet 3. Et av de mandat Høyre mistet skyldtes ordningen med listeforbund mellom Kristelig Folkeparti og Senterpartiet, til tross for at man i følge Willoch hadde vært enige om at listeforbundsordningen ikke skulle brukes på bekostning av Høyre (Willoch 1990: 353).

Spørsmålet var så hvilke konsekvenser valget skulle ha for forholdet mellom de tre regjeringspartiene. Ikke bare stod mellompartiene relativt sterkere etter valget, men det var også en utbredt oppfatning at Høyre hadde vært vel sterkt representert i regjeringa som ble dannet i 1983. De sosialistiske partienes framgang ved valget ble satt i sammenheng med at helse- og sosialpolitiske spørsmål hadde dominert valgkampen. Regjeringspartienes tilbakegang var også størst i utkantstrøk. Innen mellompartiene var oppfatningen at disse forhold burde få konsekvenser for mellompartienes stilling i regjeringa. Johan J. Jakobsen sa på en pressekonferanse at valgresultatet tilsa en politisk sentrumsdreining, særlig i forhold til distriktpolitikk (Aftenposten 12/9-85; Østlendingen 12/9-85), mens Kjell Magne Bondevik ga uttrykk for tilfredshet over at mellompartiene nå hadde styrket sin stilling på bekostning av Høyre (Aftenposten 10/9-85).

I forhold til spørsmålet om omfordelinger av regjeringstaburetter var imidlertid de tre partilederne tilbakeholdne. Allerede før valget hadde man drøftet tidspunktet for å foreta endringer i sammensetningen av regjeringa, og man var da blitt enige om at det ikke skulle skje før ved juletider (Nationen 13/9-85). Dette hindret ikke at det ble luftet krav om bestemte utskiftninger, særlig fra personer innen mellompartienes rekke. Senterungdommen mente regjeringspartienes tilbakegang i distrikts-Norge tilsa at Senterpartiet fikk Kommunaldepartementet i tillegg til de man allerede hadde, og de fikk støtte fra Nationen (Nationen 11/9-85). Lars Velsand, stortingsrepresentant for Senterpartiet mente at Senterpartiet ihvertfall måtte få Kommunaldepartementet, dersom det nå skulle bli omrokking (Nationen 12/9-85). Arne S. Dolven, Senterpartipolitiker og leder i Rådet for Distriktenes Utbyggingsfond, gikk ut i avisene og krevde at kommunalminister Arne Rettedal måtte gå av (Nationen 17/9-85). Ragnhild Queseth Haarstad, Senterpartiets kulturpolitiske talskvinne på Stortinget, mente velgernes dom var klar - siden det var de to mest konservative partiene som hadde hatt størst tilbakegang ved valget, burde Senterpartiet få Kultur- og vitenskapsdepartementet, som det var økt interesse for i partiet (Vårt Land 11/9-85). Østlendingens redaktør kom med et utspill i avisens leder, hvor han tok til orde for at Senterpartiet på bakgrunn av valget burde kreve Kommunaldepartementet, Sosialdepartementet og Olje- og energidepartementet (Østlendingen 14/9-85). Samme dag kunne på sin side Aftenposten med sikkerhet slå fast at det ikke ville bli noen endringer i fordelingen av departement - det ga valgresultatet ikke grunnlag for (Aftenposten 14/9-85).

I Kristelig Folkeparti var det mange som tok til orde for at partiet burde få Sosialdepartementet, mens andre, deriblant Kjell Magne Bondevik, fremdeles var skeptiske til dette p.g.a. abortsaken (Nationen 11/9-85; Dagbladet 11/9 og 25/9-85; Aftenposten 14/9, 18/9 og 28/9-85). Kristelig Folkepartis Ungdom satte også fram krav om Kjell Magne Bondevik som ny utenriksminister (Nationen 11/9-85). Nationen mente derimot at Johan J. Jakobsen ville være den beste til stillingen som utenriksminister, men så en vanskelig anstøtsstein i "Høyres filosofi om at statsministeren, utenriksministeren og finansministeren bør komme fra samme parti" (Nationen 11/9 og 12/9-85). Willoch hevdet på sin side at valgresultatet ikke ga grunn til å forandre styrkeforholdet mellom partiene i regjeringa, og han var heller ikke innstilt på skifte av departement mellom partiene (Østlendingen 13/9-85). Til spekulasjonene om at utenriksminister Sven Stray ville skiftes ut, svarte Willoch at man allerede hadde en utmerket utenriksminister (Dagbladet 13/9-85).

De første dagene etter valget var alle avisene enige om at utskiftninger i regjeringa ikke ville bli foretatt med det første - sannsynligvis rundt nyttårstider (Nationen 11/9-85; Vårt Land 12/9-85; Dagbladet 12/9-85; Østlendingen 12/9-85). Det ble imidlertid snart klart at en viss ommøblering av regjeringa likevel ville tvinge seg fram i løpet av den aller nærmeste framtid. Årsaken til det var først og fremst at Jo Benkow straks etter valget lanserte seg selv som kandidat til å bli Stortingspresident etter Per Hysing-Dahl, og man måtte derfor se seg om etter en ny parlamentarisk leder i Høyre. Finansminister Rolf Presthus og industriminister Jan P. Syse var de aktuelle kandidatene (Dagbladet 11/9-85; Aftenposten 14/9-85; Østlendingen 12/9), og dermed ville det bli nødvendig å finne nye statsråder til enten Industridepartementet eller

Finansdepartementet. Det ble også snart klart at man var nødt til å finne en ny justisminister til å overta etter Mona Røkke som måtte gå av p.g.a. sykdom. Også landbruksminister Finn T. Isaksen gjorde det kjent at han ønsket å gå av snarest, til tross for iherdige overtalelsesforsøk fra Senterpartiets ledelse om å bli sittende en stund til (Nationen 12/9-85; Aftenposten 25/9-85).

Samtidig blomstret kravene om departement opp i mellompartiene, og i avisene ble nærmest samtlige statsråder avsatt eller omplassert. I denne situasjonen var det Johan J. Jakobsen ba om at man nå startet forhandlingene (Gauslaa og Malmø 1988: 103). Onsdag 18. september tok også Kjell Magne Bondevik bladet fra munnen, og sa på en pressekonferanse at han så det som en fordel dersom endringene skjedde før Stortinget konstituerte seg (Østlendingen 19/9-85; Dagbladet 19/9-85).

Før forhandlingene kunne ta fatt måtte det imidlertid avklares hvem som skulle bli parlamentarisk leder i Høyre. Willoch foretrakk at Presthus fortsatte som finansminister, og at Syse gikk tilbake til Stortinget for å bli parlamentarisk leder (Gauslaa og Malmø 1988: 105; Aftenposten 25/9-85). Syse ønsket på sin side å fortsette som industriminister, og takket bestemt nei til forespørselen (Aftenposten 24/9 og 25/9-85; Willoch 1990: 356). Først etter lengre tids press ga Syse etter den 25. september, og dermed var en viktig brikke lagt.

Imens hadde de tre regjeringspartiene begynt sine drøftinger. Mellompartiene krevde at valget førte til en sterkere stilling i regjeringa (Willoch 1990: 353). Willoch benektet siden overfor pressen at det var mellompartienes relative framgang ved valget som var årsak til endringene, og viste derimot til at Høyre hadde fått en uforholdsmessig sterk stilling ved regjeringsutvidelsen i 1983 (Østlendingen 27/9-85), men i sin memoarbok skriver han at valgresultatet gjorde det naturlig å foreta en mindre justering av regjeringas sammensetning. Han gir imidlertid uttrykk for at han fant mellompartienes krav om en sterkere stilling noe urimelig, siden mandatgevinstene skyldtes liste-forbundsordningen, som Høyre motvillig hadde gått med på for mellompartienes skyld, og som delvis var blitt brukt på bekostning av Høyre. Men siden man i Høyre "...alltid har lagt vekt på at det må være mandatfordelingen i Stortinget som må være grunnlaget for slike drøftelser, fant vi i Høyre ikke grunn til å motsette oss det" (Willoch 1990: 352-353).

Kristelig Folkepartis fremste krav i forhandlingene var Utenriksdepartementet, med Kjell Magne Bondevik som den naturlige kandidat (Gauslaa og Malmø 1988: 104; Vårt Land 13/9-85). Men innen Kristelig Folkeparti var det delte meninger om hvorvidt man burde kreve dette. Mange mente det var få velgere å hente på å besitte Utenriksdepartementet, og så heller at man beholdt Bondevik i et hjertesaksdepartement (Vårt Land 13/9-85; Nationen 12/9-85). Med Departementet for Utviklingshjelp, Handelsdepartementet og Olje- og energidepartementet hadde man allerede en overvekt av utenriksrelaterte departement. Handelsdepartementet var imidlertid et departement man gjerne ble kvitt (Vårt Land 24/9-85; Nationen 12/9-85). Man var også i følge Aftenposten interessert i å få Brusletten i Forbruker- og administrasjondepartementet i stedet for Departementet for Utviklingshjelp, men Høyre var ikke interessert i å gi slipp på dette departementet (Aftenposten 22/6-85). Samtidig var det klart at Bondevik ønsket seg en større politisk utfordring enn den Kirke- og undervisningsdepartementet ga, og det ville også gi partiet mye prestisje

dersom Bondevik ble regjeringas nr. 2 (Vårt Land 24/9-85). Bondevik uttalte overfor pressen at det ikke var opplest og vedtatt at samme parti for all framtid skulle sitte med statsministeren, finansministeren og utenriksministeren (Østlendingen 27/9-85). I motsetning til i 1983 fikk han også støtte fra Senterpartiet i sitt krav (Vårt Land 26/9-85; Dagbladet 26/9-85).

Det var imidlertid også et sterkt ønske i Kristelig Folkeparti at Bondevik kunne spille en mer aktiv rolle i Stortinget. Mange var misfornøyd med Harald Synnes som parlamentarisk leder, og så gjerne at Bondevik kom tilbake til Stortinget og overtok etter Synnes, mens andre igjen ønsket seg Kåre Kristiansen i denne posisjonen (Gauslaa og Malmø 1988: 104; Aftenposten 18/9-85; Nationen 11/9, 12/9 og 13/9-85; Vårt Land 28/9-85). Det var også et problem at man ikke hadde noen i Stortinget som kunne fylle oppgaven som formann i utenrikskomitèen. Den hadde Kristelig Folkeparti holdt til nå (Vårt Land 20/9-85; Aftenposten 25/9-85). Et av alternativene man var blitt enige om under partiets drøftelser om hvilke krav man skulle stille i regjeringsforhandlingene, var at Bondevik gikk tilbake til Stortinget (Østlendingen 26/9-85). Men dette var en løsning som Willoch ikke ønsket, ikke minst p.g.a. regjeringas svekkede stilling etter valget (Gauslaa og Malmø 1988: 104; Vårt Land 24/9-85). Det ville utgjøre en kraftig svekkelse av regjeringa dersom lederen for koalisjonens nest største parti gikk ut av regjeringa - tilsvarende hadde det vært blant de første undergangstegn for Borten-regjeringa da Seip og Willoch gikk ut av regjeringa og inn i Stortinget i 1970 (Vårt Land 24/9-85; Vassbotn 1986: 113; Gauslaa og Malmø 1988: 104).

Det var derfor god grunn for Willoch til å imøtekomme Bondevik som, med støtte fra Senterpartiet, krevde en sterkere posisjon i regjeringa (Vårt Land 26/9 og 28/9-85). Problemet for Willoch var at han ikke var villig til å gi slipp på Sven Stray. Stray hadde tidligere vært gjenstand for en del kritikk, også av sine egne partifeller, men mye av kritikken fra Høyre-hold var nå stilnet (Dagbladet 11/9-85; Nationen 12/9-85; Vårt Land 13/9-85; Aftenposten 26/9-85). Willoch fant en mulig løsning på dilemmaet. Oppgaven som "visestatsminister" hadde vært utenriksministerens helt siden 1905 (Willoch 1990: 354). Willoch foreslo nå at Bondevik kunne bli statsministerens stedfortreder og nr. 2 i regjeringa, samtidig som Høyre beholdt Utenriksdepartementet (Gauslaa og Malmø 1988: 104). Willoch og Stray syntes begge dette var "...en hensiktsmessig innrømmelse til Kristelig Folkeparti for å unngå større problemer" (Willoch 1990: 354).

Tilbudet om "visestatsminister" fikk tilslutning på fellesmøte mellom Kristelig Folkepartis stortingsgruppe og sentralstyre 25.september (Dagbladet 26/9-85). Samme dag begynte det også å sive ut rykter om at Kristelig Folkeparti i tillegg ville kreve en statssekretær i Finansdepartementet og en i Sosialdepartementet (Vårt Land 26/9-85; Dagbladet 26/9-85, Aftenposten 26/9-85). Med dette apparatet av statssekretærer i tillegg til oppgaven som Kirke- og undervisningsminister ville Bondevik få en mer reell mulighet til å utøve en bred politisk innflytelse innen regjeringa enn med den mer svevende tittelen som "visestatsminister". Bondevik skulle også få avlastning i Kirke- og undervisningsdepartementet gjennom opprettelsen av en ekstra statssekretærstilling der.

Innen Senterpartiet så man to alternative muligheter - enten kreve å få 3 departement med en litt tyngre sammensetning, eller få et fjerde departement (Nationen 12/9-85; Østlendingen 26/9-85; Vårt Land 26/9-85). Det var sterke interesser i partiet for å overta Kommunaldepartementet, men også Olje- og energidepartementet stod høyt på lista (Nationen 13/9-85). Før valget hadde partiledelsen tatt avstand fra et krav fra formannen i Senterungdommen, Steinar Ness, om at Kåre Kristiansen måtte gå av som Olje- og energiminister, men ga samtidig uttrykk for at dette departementet var et som Senterpartiet godt kunne tenke seg til å overta (Aftenposten 9/7-85). Problemet med å kreve et av disse tunge departementene var at man da måtte ofre et av de man allerede hadde. Samferdselsdepartementet hadde markedsført partiet godt, særlig blant velgerne i distrikts-Norge, og Johan J. Jakobsen hadde også gitt uttrykk for at han gjerne forble i sin stilling som samferdselsminister (Østlendingen 12/9-85; Nationen 13/9-85). Både Miljøverndepartementet og Landbruksdepartementet var blant de “lette”, og stod lavere i kurs enn Samferdsels-, Olje- og energi- og Kommunaldepartementet. Å oppgi Landbruksdepartementet ville imidlertid ikke møte forståelse i store deler av velgerkretsen, og Nationens redaktør rykket også ut og krevde at Senterpartiet beholdt dette departementet (Nationen 13/9-85). Nationen kunne noen dager etterpå fortelle at det nå var avgjort i partiet at man ønsket å beholde Landbruksdepartementet (Nationen 21/9-85). Det var kretser innen Senterpartiet som mente man burde oppgi Miljøverndepartementet, bl.a. fordi det å besitte dette departementet samtidig med Olje- og energidepartementet var en dårlig kombinasjon (Ibid.). Men interessen for å beholde Miljøverndepartementet var sterk hos mange i partiet, særlig innen Senterungdommen (Ibid.; Østlendingen 27/9-85). Det var derfor flere grunner til at man, i følge Jakobsen, kom til å foretrekke 4 departement framfor 3 (Østlendingen 30/9-85).

Det var likevel også et viktig moment at Willoch ikke var interessert i store omrokninger (Nationen 26/9-85; Dagbladet 27/9-85). Å kvitte seg med medarbeidere var en jobb Willoch mislikte sterkt og vegret seg for - det hadde også falt ham tungt under regjeringsutvidelsen i 1983 (Gauslaa og Malmø 1988: 102; Nævdal 1987: 163; Versto i Brende et. al. 1993: 213). Høyres tilbud til Senterpartiet var derfor at de kunne få overta Justisdepartementet, som jo likevel måtte fylles. Det var i følge Aftenposten “kretser innen Høyre” som mente at man burde beholde dette departementet (Aftenposten 26/9-85), men Willoch foreslo miljøvernminister Rakel Surlien fra Senterpartiet til stillingen (Nationen 27/9-85; Østlendingen 27/9-85). Høyres kandidat til stillingen som miljøvernminister var Wenche Frogn Sellæg, som hadde hatt denne stillingen under Høyre-regjeringa (Dagbladet 27/9-85). Rakel Surlien var i motsetning til Sellæg jurist, og dette la Willoch vekt på. I sin memoarbok trekker han fram tradisjonen med å utnevne jurister til Justisdepartementet - bare en gang før hadde en ikke-jurist blitt utnevnt til justisminister, og da kun for åtte måneder (Willoch 1990: 355).

Men i Senterpartiet var man i følge avisrapportene ikke interessert i å bytte bort Miljøverndepartementet mot Justisdepartementet (Vårt Land 26/9-85; Nationen 27/9 og 28/9-85; Dagbladet 25/9-85). Surlien var heller ikke personlig interessert i å gå over fra Miljøvern- til Justisdepartementet (Nationen 26/9-85). Samtidig var man oppsatt på å finne et departement til partiets “kronprins” Eivind Reiten (Nationen 12/9 og 26/9-85; Dagbladet 11/9-85). Et tips i avisene var derfor at Surlien ble ny justisminister, og

at Reiten overtok Miljøverndepartementet, men Miljøverndepartementet var på ingen måte det rette departement for ham (Aftenposten 26/9-85; Nationen 26/9-85). Reiten hadde tidligere vært ansatt i Fiskeridepartementet, og dette var også et viktig distrikts-politisk departement. Skulle Senterpartiet få et fjerde departement var de tyngre utelukket, og Fiskeridepartementet framsto da som det mest interessante. I valget mellom Justisdepartementet og Fiskeridepartementet var det ingen tvil om at man foretrakk det siste (Nationen 28/9-85).

Men Senterpartiet var ikke alene om å ønske seg Fiskeridepartementet. Også Kristelig Folkeparti kunne tenke seg å overta denne posisjonen, samtidig som man ønsket å kvitte seg med Handelsdepartementet (Vårt Land 24/9-85; Aftenposten 27/9-85; Dagbladet 26/9 og 27/9-85). Så sent som siste dag av forhandlingene var derfor Reiten aktuell som enten handelsminister eller fiskeriminister. Dagbladet kunne fortelle at da de var i kontakt med Reiten klokka 14.00 26.september var han handelsminister. Men Senterpartiet trakk det lengste strået om Fiskeridepartementet, og da Dagbladet ringte tilbake to timer senere var Reiten fiskeriminister (Dagbladet 27/9-85). Reiten hadde til da vært Senterpartiets statssekretær i Finansdepartementet - den stillingen som Kristelig Folkeparti nå skulle overta. Til gjengjeld ble man enige om at Senterpartiet skulle få en rådgiver i Finansdepartementet, slik at partiet fremdeles hadde en fot innenfor.

Også den omvendte drakampen om Justisdepartementet fant sin løsning i forhandlingenes innsjutt. Senterpartiet var under sterkt press fra Willoch om å overta Justisdepartementet, og Senterpartiets Borghild Brennekaas ble 25.september bedt om å holde seg i beredskap til å overta Miljøverndepartementet, dersom Surlien gikk over til Justisdepartementet (Vårt Land 26/9-85; Dagbladet 26/9-85). 26.september ga Willoch etter, og Sellæg ble siden utnevnt til stillingen (Dagbladet 27/9-85).

Det var med andre ord en svært begrenset omfordeling av posisjoner som ble foretatt etter valget i 1985. Foruten at Senterpartiet fikk Fiskeridepartementet, bestod endringene i at mellompartiene tilsammen fikk en ekstra statssekretær og en politisk rådgiver i tillegg til den ene statssekretæren man allerede hadde i Finansdepartementet. I tillegg kom utnevnelsen av Bondevik som "visestatsminister" som symbolsk sett var viktig, ved at den ga partiet en høy profil overfor velgerne. Til glede for Kristelig Folkeparti ble utnevnelsen omtalt i avisene som en stor innrømmelse overfor Bondevik og Kristelig Folkeparti, og den viktigste endringen ved regjeringsskiftet - Vårt Land hevdet til og med at man nå hadde fått regjeringa Willoch - Bondevik (Verdens Gang 27/9-85; Vårt Land 28/9-85).

At endringene ble så små må sees i sammenheng med at det var snakk om en om-danning av en allerede sittende regjering. Det var lettere å foreta små endringer, fordi en da ikke var nødt til å gi slipp på de posisjoner og de personer en allerede hadde. Vel så viktig var det å ikke gi inntrykk av konflikt innen regjeringsskollegiet, ved å gå inn i omfattende forhandlinger. Allerede før valget var partiene enige om å utsette forhandlingene til en god stund etter valget, og tid og sted for forhandlingene ble holdt hemmelig. Når valget ga mellompartiene en relativ framgang, vokste imidlertid kravene om snarlige endringer fram, mens man i Høyre fortsatt holdt fast på at omfordelingene måtte bli så små som mulige.

Det var derfor en rekke ministerposter som aldri kom på forhandlingsbordet i 1985. I forhold til hjertesakshypotesen og koalisjonslederhypotesen var det av den grunn små eller ingen endringer i forhold til 1983. Kristelig Folkeparti krevde at de som regjeringas nest største parti fikk Utenriksministerstillingen, men måtte ta til takke med tittelen som “visestatsminister”. Ønsker om hjertesaksdepartement ble luftet fra forskjellig hold i mellompartiene, men det ble ikke satt fram krav om disse. Hva gjelder proporsjonalitetshypotesen viser dannelsen av 1985-regjeringa først og fremst i hvor stor grad departementene teller ulikt. Når mellompartiene krevde en sterkere posisjon etter valget, var det ikke fordi Høyre hadde for mange ministerposter, men fordi de holdt så godt som alle de tyngre ministerpostene. For det andre er denne regjeringdannelsen det fremste eksemplet på at statssekretærstillinger og politiske rådgiver trekkes inn i forhandlingene.

#### *4.7.2 Fordelingen av ministerposter i Willoch III-regjeringa*

Høyre fikk 50 mandater ved valget i 1985, mens Kristelig Folkeparti fikk 16 og Senterpartiet 12. Willoch III- regjeringa bestod av i alt 18 ministerposter, fordelt på de tre regjeringspartiene som vist i tabell 4.13

**Tabell 4.13. Fordelingen av ministerposter i Willoch III-regjeringa 1985-86.**

Partier	Ministerposter	Totalt
Høyre	Statsminister, Utenriksdepartementet, Industri- departementet, Justisdepartementet, Kommunal- departementet, Sosialdepartementet, Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Kultur- og vitenskapsdepartementet, Finansdepartementet, Forsvarsdepartementet	10
Kristelig Folkeparti	Kirke- og undervisningsdepartementet, Olje- og energidepartementet, Handelsdepartementet, Departementet for utviklingshjelp	4
Senterpartiet	Samferdselsdepartementet, Landbruks- departementet, Miljøverndepartementet, Fiskeri- departementet	4



## Proporsjonalitetshypotesen

**Tabell 4.14 Proporsjonal og faktisk fordeling i Willoch III-regjeringa, 1985-86. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Høyre	11 (10)	12 (11)	13 (12)	13.5 (12)
Kristelig Folkeparti	4 (4)	4 (4)	4 (4)	4.5 (5)
Senterpartiet	3 (4)	3 (4)	3 (4)	3.5 (4,5)
Sum	18	19	20	21.5
Avvik fra modellen	2	2	2	3

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærpostene og politisk rådgiver i Finansdepartementet og Sosialdepartementet som en halv ministerpost.

Vi ser av tabellen at samsvaret mellom den faktiske og den proporsjonale fordelingen er godt. Et gjennomgående funn er det likevel at Høyre har fått færre posisjoner enn mandatfordelingen tilsier. I alle modellene er det først og fremst Senterpartiet som synes å være overbetalt med en ministerpost på bekostning av Høyre. For Kristelig Folkeparti er den faktiske tildelingen i tråd med proporsjonalitetsnormen, bortsett fra i modell 4, som tyder på at Kristelig Folkeparti fikk en halv ministerpost, eller en statssekretærstilling for mye.

## Hjertesakshypotesen

Det skjedde ingen endringer i forhold til hjertesakshypotesen som følge av valget. Støtten for hjertesakshypotesen er derfor den samme for Willoch II-regjeringa, 65% av 94% mulige, og med et forholdstall på 69.

## Koalisjonslederhypotesen

Heller ingen av koalisjonslederpostene kom på vandring mellom partiene i 1985. Høyre satt fremdeles med alle de fire ministerpostene som vi ut fra koalisjonslederhypotesen oppfatter som viktige for utøvelse av lederskap. Utskillelsen av oppgaven som visestatsminister fra Utenriksministerstillingen var imidlertid en endringen i forhold til 1983-regjeringa. Som tidligere nevnt må dette først og fremst oppfattes som en viktig symbolsk endring, som ga Kristelig Folkeparti høy synlighet overfor velgerne. Av større relevans for koalisjonslederhypotesen er det at mellompartiene fikk enda en representant innen Finansdepartementet, gjennom utnevnelsen av politisk rådgiver fra Senterpartiet.

## 4.8. Syse-regjeringa 1989-90

### *4.8.1 Om regjeringsdannelsen i 1989*

Stortingsvalget i 1989 innebar en tilbakegang i antall stortingsmandat for både Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Kristelig Folkeparti fikk 14 mandater, en nedgang på to fra forrige stortingsvalg, mens Senterpartiet mistet 1 mandat, og fikk nå 11. Men tilbakegangen var klart størst for Høyre. De mistet 13 mandater og gikk fra 50 til 37. Til tross for at Senterpartiet og Kristelig Folkeparti også hadde tapt mandater ved valget, hadde de altså styrket sin stilling i forhold til Høyre. Innen Høyre ga man åpent uttrykk for at en kunne tenkt seg et bedre utgangspunkt for forhandlingene (Nationen 13/9-89), mens Johan J. Jakobsen ikke la skjul på at Senterpartiet hadde et godt utgangspunkt for forhandlingene, i og med at partiet nå befant seg i “vippeposisjon” (Ibid.). Kjell Magne Bondevik framhevet på sin side at sentrum stod sterkere i forhold til Høyre enn ved 1985-valget, og at dette måtte få konsekvenser for departementsfordelingene (Ibid.).

Kristelig Folkeparti og Senterpartiet hadde likevel et ankepunkt. Før valget hadde Venstre ligget an til å gjøre et godt valg, men prognosene slo ikke til og Venstre fikk heller ikke denne gang inn noen representanter på Stortinget. Både Bondevik og Jakobsen beklaget dette overfor pressen dagen etter valget. Hadde Venstre gjort det like bra ved valget som forventet, ville dette innebært den lenge etterlengtede styrkningen av sentrum. “Sentrumskameratene” hadde i følge Dagbladet til og med nært et håp om at Bondevik kunne bli den neste statsministeren (Dagbladet 12/9 og 13/9-89). Også Kåre Kristiansen var av den oppfatning at fremmingen av sentrumsalternativet forut for valget ville brukes som et pressmiddel overfor Høyre “i forbindelse med spørsmålet om valg av statsminister og fordeling av departement” (Kristiansen 1990: 274). Overfor Dagbladet beklaget Jakobsen at Venstres dårlige valgresultat “forrykket hele balansen” (Dagbladet 12/9-89). Til tross for tilbakegangen var Høyre nemlig fortsatt større enn Senterpartiet og Kristelig Folkeparti tilsammen. Bondevik konkluderte med at han nå så sitt statsministerkandidatur svinne (Ibid.), mens Syse på sin side ikke la skjul på at han anså seg selv for å være den naturlige statsministerkandidat (Ibid.).

De tre partiene startet like etter valget på de vanskelige forhandlingene om politisk grunnlag for regjeringa, som foregikk på Lysebu konferansesenter utenfor Oslo - i pressen omdøpt til “Sysebu”. Først da dette var klart 2. oktober, tok en fatt på forhandlingene om ministerposter som foregikk i Stortingsbygget. Under forhandlingene på Lysebu hadde Johan J. Jakobsen gjentatte ganger uttalt at de senere forhandlingene om fordelingen av ministerposter ikke ville utgjøre noe stort problem, og Kjell Magne Bondevik mente at man bare ville trenge noen dager ekstra på denne siste etappen (Nationen 29/9-89; Aftenposten 14/10-89). Det skulle imidlertid vise seg at man trengte 14 dager fra den politiske grunnlagserklæringen var ferdig til ministerlisten kunne presenteres for Kongen. Petter Thomassen, medlem av Høyres forhandlingsutvalg, forteller i sin memoarbok at det ble “meget kraftige nappetak om både departementsfordelingen mellom partiene og antallet departementer hvert parti skulle ha” (Thomassen 1991: 69).

Det var klart at sentrumpartiene ville benytte valgresultatet til å kreve en sterk posisjon i regjeringa. I følge Nationen hadde man fra Kristelig Folkepartis side ved flere anledninger antydnet at man var interessert i Utenriksdepartementet (Nationen 13/9-89). Bondevik selv gikk tidlig ut i pressen og gjentok argumentet fra 1983 og 1985 om at han ville finne det unaturlig dersom det største partiet i regjeringskoalisjonen fikk alle de sentrale ministerpostene - dvs. statsministeren, utenriksministeren og finansministeren (Dagbladet 13/9-89; Nationen 15/9-89). Samtidig lot han det skinne igjennom at det var utenriksministerposten han var interessert i - stillingen som finansminister lot seg vanskelig kombinere med vervet som partileder, mente han (Nationen 15/9-89). Snart ble det i pressen regnet som gitt at Bondevik ville bli den nye utenriksministeren (Dagbladet 2/10 og 3/10-89; Nationen 3/10 og 12/10-89; Aftenposten 30/9, 4/10 og 5/10 og 10/10-89; Østlendingen 2/10-89). Petter Thomassen forteller da også at spørsmålet om hvem som skulle bli utenriksminister i likhet med spørsmålet om statsministerkandidaten "falt fort på plass uten problemer" (Thomassen 1991: 69).

Alle avisrapportene tydet også på at Kristelig Folkeparti, foruten Utenriksdepartementet, hadde Forbruker- og administrasjonsdepartementet høyt på sin ønskeliste (Folkets Framtid 27/9-89; Dagbladet 14/9, 15/9-89; Nationen 3/10-89; Vårt Land 3/10-89). Familiepolitikk, som hørte inn under dette departementet, hadde vært partiets fremste merkesak ved valget. En rundspørring av partiets fylkesledere som Nationen gjennomførte bekreftet at det var stor interesse for dette departementet i partiet (Nationen 6/10-89). Også partiets ungdomsleder, Gunstein Instefjord, ga uttrykk for at dette var et av de aller viktigste departementene for partiet (Nationen 4/10-89). I tillegg var man innstilt på å finne en taburett til partiets populære nestleder Solveig Sollie. Bondevik hadde allerede i august, under valgkampåpningen i Telemark, offentlig garantert Sollie en plass i en eventuell ny ikke-sosialistisk regjering, og Forbruker- og administrasjonsdepartementet pekte seg da ut som en naturlig plassering når Sosialdepartementet var utelukket (Folkets Framtid 18/8 og 6/10-89). I Kristelig Folkepartis partiorgan, Folkets Framtid, tok man til ordet for navneskifte: dersom Forbruker- og administrasjonsdepartementet skiftet navn til Familiedepartementet, ville dette gi langt mer positive assosiasjoner overfor velgerne (Folkets Framtid 6/10-89).

Det var fortsatt en ambivalent holdning i Kristelig Folkeparti til hvorvidt man skulle satse på å få Sosialdepartementet. Bondevik ville overfor pressen ikke utelukke Sosialdepartementet som aktuelt, men ga samtidig uttrykk for skepsis til å administrere abortloven (Dagbladet 13/9-89). Folkets Framtid pekte på de for Kristelig Folkeparti mange viktige sakene som sorterte under Sosialdepartementet - ikke minst muligheten til å iverksette abortforebyggende tiltak, men understreket at man ikke måtte satse på Sosialdepartementet hvis det dermed skulle oppstå "den minste tvil om viljen til å redde liv" (Folkets Framtid 6/10-89). Men i partiet luftet man tanken om å dele departementet i et Helse- og et Sosialdepartement, med ansvaret for abortloven liggende under det førstnevnte av disse departementene. Dersom man fikk aksept for en slik deling, ville Kristelig Folkeparti i følge avisrapportene være svært interessert i å få Sosialdepartementet (Aftenposten 5/10-89; Dagbladet 2/10-89; Nationen 3/10 og 16/10-89; Vårt Land 3/10-89).

Kristelig Folkeparti hadde jo “fått” Utenriksdepartementet allerede i starten av forhandlingene, og var av den grunn uaktuell i Departementet for utviklingshjelp, og heller ikke interessert i å bruke opp nok en ministerpost på utenriksrelaterte oppgaver (Aftenposten 5/10-89; Vårt Land 14/10-89). I følge Aftenposten var man derfor på Kristelig Folkeparti-hold interessert i å legge ansvaret for bistandsarbeidet inn under Utenriksdepartementet (Aftenposten 5/10-89). Dersom man beholdt en bistandsminister ville det være naturlig at Senterpartiet fikk denne, så lenge det lå an til at Kristelig Folkeparti fikk Utenriksdepartementet og Høyre Handelsdepartementet. Departementene innen utenrikssektoren ville da være fordelt på alle de tre partiene. Men det var langt fra noen førsteprioritet innen Senterpartiet å overta ansvaret for bistandsarbeidet (Nationen 3/10-89; Vårt Land 14/10-89).

Det var videre en utbredt oppfatning i pressen at Kristelig Folkeparti igjen var interessert i å få Kirke- og undervisningsdepartementet (Nationen 3/10-89; Vårt Land 3/10-89). Men også innen Senterpartiet uttrykte man ønsker om å få hånd om undervisningspolitikken (Nationen 3/10-89; Vårt Land 14/10-89; Aftenposten 10/10-89). Senterpartiets nestleder Kristin Hille Valla var en naturlig kandidat til stillingen, og i følge Nationen ville mange i Senterpartiet sette mye inn på å skaffe Hille Valla denne tabureten (Nationen 3/10-89). En av disse var Ragnhild Queseth Haarstad, som i et intervju med Nationen gikk ut med krav om at Hille Valle fikk Kirke- og undervisningsdepartementet (Nationen 9/10-89). Hallgrim Berg, Høyres kulturpolitiske talsmann, kunne fortelle at man i Høyre ønsket seg Kultur- og vitenskapsdepartementet (Nationen 11/10-89).

Det var imidlertid mange som hadde vært inne på tanken om en omorganisering av dette departementet samt Kultur- og vitenskapsdepartementet, slik at all undervisnings- og forskningspolitikk ble samlet i ett departement, mens et annet departement ble opprettet for Kirke- og kultursaker. Både Høyre og Senterpartiet hadde tidligere programfestet en slik omorganisering, og Kristelig Folkeparti hadde satt ned et utvalg for å utrede dette videre. 3.oktober kom så ungdomslederne i Høyre, Kristelig Folkeparti og Senterpartiet med en felles oppfordring til sine moderpartier om å opprette et eget utdanningsdepartement. Hallgrim Berg uttalte til pressen at hvis en slik omorganisering ble gjennomført, ville Høyre være mest interessert i Utdanningsdepartementet, mens han regnet det som naturlig at Kristelig Folkeparti da fikk Kirke- og kulturdepartementet (Nationen 11/10-89).

Også Miljøverndepartementet var en taburett som man både innen Senterpartiet, Kristelig Folkeparti og Høyre oppfattet som stadig mer attraktiv (Nationen 3/10 og 12/10-89; Adresseavisen 6/10-89; Aftenposten 10/10-89; Vårt Land 13/10 og 14/10-89). Interessen for Miljøverndepartementet var ikke minst sterk i de tre ungdomspartiene. Både Kristelig Folkepartis og Høyres ungdomsledere plasserte Miljøverndepartementet øverst på sine ønskelister, mens Senterungdommens leder hadde det som nr. 2 (Nationen 4/10-89). I fraværet av Venstre, og med den blomstrende interesse for miljøspørsmål som hadde kommet fram under valget, var spørsmålet hvilket av partiene som kunne framstå som regjeringas fremste miljøparti. En annen grunn til at Miljøverndepartementet var viktig, særlig for Kristelig Folkepartis del, var at bio- og genteknologien hørte inn under dette departementet (Aftenposten 10/10-89). Like etter valget bedyret Bondevik viktigheten av miljøpolitikk for Kristelig Folkeparti, og

proklamerte at Kristelig Folkeparti ville være regjeringas miljøgarantist (Adresseavisen 6/10-89; Dagbladet 13/9-89). Mange i Senterpartiet, deriblant Queseth Haarstad og fylkesleder i Hordaland, Anders Gierstad, mente på sin side at Anne Enger Lahnstein måtte bli den neste miljøvernminister (Nationen 6/10, 7/10 og 9/10-89). Adresseavisen kunne fortelle at man på Senterpartihold åpent hevdet at man som det eneste grønne partiet med tradisjoner burde få forkjørsrett, og at Miljøverndepartementet måtte gå foran Landbruksdepartementet, særlig dersom Kåre Gjønnes fra Kristelig Folkeparti kunne stille opp som landbruksminister (Adresseavisen 6/10-89).

Som i 1981 og 1985 var det nemlig delte meninger i Senterpartiet om hvorvidt man skulle kreve Landbruksdepartementet. Stortingsrepresentant Peter Angelsen fra Nordland tok til orde for at man heller måtte ta sikte på å få Fiskeridepartementet, som han mente var langt viktigere for å føre en god distriktspolitikk enn Landbruksdepartementet (Nationen 15/9-89). Men det var i følge Nationen kretser innen Senterpartiet, den såkalte “grasrota”, som forventet at man prioriterte Landbruksdepartementet. Med de mange vanskelige landbrukspolitiske spørsmål man stod overfor i kommende periode, først og fremst i forhold til GATT, EF-tilpasning og ny landbrukspolitikk, mente man det var særlig viktig å sikre seg en hånd på rattet. På den andre sida var det de som mente at det nettopp p.g.a. alle de vanskelige spørsmålene som ville melde seg, kunne bli en belastning for partiet å besitte departementet (Nationen 15/9-89; Vårt Land 5/10-89). I tillegg ville mange av de viktige landbrukspolitiske spørsmålene faktisk sortere under Handels- og ikke Landbruksdepartementet. På flere hold i partiet foretrakk man derfor også denne gang at Kristelig Folkeparti fikk Landbruksdepartementet. Nærmere bestemt gikk det klare signaler ut om at man ønsket landbrukskomitéens nestleder, Kåre Gjønnes, som ny landbruksminister (Nationen 15/9 og 3/10-89; Vårt Land 5/10-89; Adresseavisen 6/10-89). Imidlertid var Landbruksdepartementet i følge Vårt Land definitivt ikke på Kristelig Folkepartis prioriteringsliste, og Kåre Gjønnes var heller ikke interessert i stillingen som landbruksminister. Gjønnes var den mest aktuelle kandidat til stillingen som parlamentarisk leder, og dette skulle etter sigende også være hans personlige ønskemål (Vårt Land 5/10-89; Folkets Framtid 6/10-89).

Men de ministerposter det kom til å stå mest strid om i 1989 var i første rekke Finansdepartementet og dernest Handelsdepartementet. Etter statsministeren stod disse ministerpostene øverst på Høyres ønskeliste, men også Senterpartiet prioriterte å få finansministeren og handelsministeren. Den sterke interessen for å få handelsministeren skyldtes selvsagt at denne i tiden framover ville spille en viktig rolle m.h.t. regjeringas politikk i spørsmål som EF-tilpasning, EØS-avtale og GATT. I følge avisrapportene var man i Høyre “nærmest ubøyelige” i dette kravet (Aftenposten 10/10-89; Dagbladet 2/10-89; Vårt Land 3/10-89). Også på Senterpartihold ble det uttalt at kravet om handelsministeren var “ufravikelig” (Nationen 6/10-89). Senterpartiet argumenterte i forhandlingene med at deres spesielle stilling i EF-saken tilsa at de fikk handelsministeren (Thomassen 1991: 70). Johan J. Jakobsen skal ha hevdet at det nettopp var “behovet for å komme mer i inngrep med EØS-prosessen”, og ikke “lysten til å regjere sammen med Høyre” som var drivkraften bak Senterpartiets regjeringsdeltakelse (Enger 1994: 109-110). For begge partiene ville det utvilsomt være et stort prestisjenederlag og et dårlig signal til velgerne dersom det andre partiet stakk av med “EF-

ministeren”. For Høyres del kom i tillegg det at pressen hadde framstiltstilt det som om Høyre hadde gitt mye i EF-saken under Lysebu-forhandlingene (Thomassen 1991: 67; Nationen 28/9-89; Dagbladet 28/9-89; VG 12/10-89).

I striden om Finansdepartementet var de to partiene enda mer fastlåst. I Senterpartiet mente man å ha krav på Finansdepartementet siden Høyre og Kristelig Folkeparti skulle ha henholdsvis statsministeren og Utenriksdepartementet (Dagbladet 3/10-89; Nationen 12/10-89). Både Høyre og Kristelig Folkeparti hadde fått innfridd sine førstevalg, og det var derfor, som Thomassen innrømmer, ikke annet enn rimelig at også Senterpartiet fikk sitt førstevalg (Thomassen 1991:69). I Høyre holdt man imidlertid på prinsippet om at statsministeren og finansministeren måtte komme fra samme parti, og det var klart at Høyre kom til å sette svært mye inn på å få Finansdepartementet (Aftenposten 4/10, 6/10, 9/10, 10/10 og 14/10-89; Vårt Land 3/10-89; Nationen 2/10 og 12/10-89; Dagbladet 2/10-89; Verdens Gang 12/10-89). I følge avisene var kravet om Finansdepartementet absolutt ufravikelig - Høyre kunne kompromisse om enhver post bortsett fra finansministeren (Dagbladet 3/10-89; Aftenposten 14/10-89). Skulle Senterpartiet bøye seg for Høyres krav om Finansdepartementet, var det klart at de ville kreve en rikelig kompensasjon. I tillegg satte Johan J. Jakobsen Høyres forhandlere i en klemme når han gjorde det klart at han muligens ikke ville gå inn i regjeringa, men fortsette som parlamentarisk leder (Enger 1994: 111; Vårt Land 3/10-89).

Kjell Magne Bondevik hadde allerede to dager etter valget gjort det klart at han p.g.a. styrkeforskyvningen mellom partiene ville kreve minst fem ministerposter i regjeringa på partiets vegne (Nationen 15/9-89). Matematisk skulle imidlertid Høyre ha 11 ministerposter, mens Kristelig Folkeparti og Senterpartiet skulle ha henholdsvis 4 og 3, dersom man ikke opprettet noen nye departement (Vårt Land 3/10-89; Aftenposten 4/10-89). Fordi Høyre tydeligvis ville sette alt inn på å få finansministeren og handelsministeren i tillegg til statsministeren, gikk spekulasjonene likevel i retning av at Høyre bare ville få 9 ministerposter, mens Kristelig Folkeparti ville få 5 og Senterpartiet 4 (Dagbladet 3/10-89; Vårt Land 3/10 og 5/10-89; Aftenposten 4/10-89; Østlendingen 2/10-89). Selv om medlemmene av forhandlingsdelegasjonen var “usedvanlig lite medelsomme” (Aftenposten 6/10-89), kunne “kilder i Senterpartiet” den 11.oktober røpe overfor VG at man i Senterpartiet så en mulig løsning i at man enten fikk 3 tyngre departement samt handelsministeren, eller at man fikk tilsammen 5 ministerposter (Verdens Gang 12/10-89).

Den 13.oktober ble det så kjent at man nærmet seg en løsning. Man hadde ennå ikke oppnådd endelig enighet, men det lå an til at Høyre fikk både finansministeren og handelsministeren. Senterpartiet ville dermed hverken få sitt første- eller andrevalg oppfylt, men til gjengjeld skulle Senterpartiet få fem ministerposter, deriblant de to tunge ministerpostene Kommunaldepartementet og Olje- og energidepartementet (Aftenposten 14/10-89; Dagbladet 14/10-89; Vårt Land 14/10 og 16/10-89).

Thomassen bekrefter at striden om handelsministeren og finansministeren var årsaken til den rike utbetalingen av departement til Senterpartiet:

*“Om finansminister- og handelsministerposten var det kraftig drakamp...At det fantes argumenter for at også Senterpartiet ønsket sitt første valg oppfylt, skal ikke underslås. Men motargumentene var så åpenbare at dette ikke kunne bli*

*løsningen. I stedet fikk Senterpartiet sin kompensasjon gjennom antallet departementer” (Thomassen 1991: 69-70).*

I tillegg skulle det opprettes et nytt departement, slik at Høyre fikk 9 ministerposter og Kristelig Folkeparti 5. Avisene mente dette trolig innebar at Sosialdepartementet skulle deles (Aftenposten 14/10-89). I virkeligheten var man blitt enige om å opprette et eget “tiltaksdepartement” - et Arbeids- og administrasjonsdepartement som ville overta arbeidssaker fra Kommunal(- og arbeids)departementet og administrasjonssaker fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet. Dette departementet skulle Høyre ha. I følge Thomassen var det *ikke* fordelingen mellom partiene som lå bak opprettelsen av det nye departementet, men derimot at man ønsket “et bedre instrument i kampen mot arbeidsledigheten og en mer rasjonell og ressursbevisst offentlig administrasjon” (Thomassen 1991: 70).

Forbruker- og administrasjonsdepartementet ville samtidig omorganiseres til et Familie- og forbrukerdepartement, som skulle tilfalle Kristelig Folkeparti. Dette departementet skulle også få ansvaret for andre familiesaker, ved at barnetrygd og familierådgivning ble overført fra Sosialdepartementet. Dermed ble ønsket om navneendring innfridd, og departementet ble i enda større grad et renskåret hjertesaksdepartement for Kristelig Folkeparti.

Senterpartiet fikk for sin del oppfylt ønsket om Miljøverndepartementet, og ble også sittende med spillets “svarteper” - Landbruksdepartementet. I tillegg fikk de Departementet for utviklingshjelp, slik at alle de tre partiene ble representert i utenrikssektoren. Partiene ble også enige om at Departementet for utviklingshjelp skulle inkorporeres i Utenriksdepartementet, slik ordningen allerede var for Handelsdepartementet. Denne ordningen innebar at bistandsministeren i likhet med handelsministeren og utenriksministeren skulle inngå i departementets ledelse (Departementsboka 1990: 13).

Siden Senterpartiet allerede hadde fått de to tunge departementene - Kommunal- og Olje- og energidepartementet - kunne de ikke godt også få Samferdselsdepartementet (Vårt Land 14/10-89). Dette departementet gikk derfor til Kristelig Folkeparti. I følge Folkets Framtid hadde man i Kristelig Folkeparti vært interessert i å få et “praktisk orientert” departement, og Samferdselsdepartementet var også et viktig miljøverndepartement mente avisen (Folkets Framtid 6/10 og 20/10-89). Til avisenes overraskelse oppnådde Kristelig Folkeparti også å få både Kirke- og kulturdepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet, til tross for at både Senterpartiet og Høyre hadde vært interessert i særlig det sistnevnte (Dagbladet 16/10-89; Vårt Land 17/10-89). Partiene ble også enige om at Dagfinn Høybråten fra Kristelig Folkeparti skulle utnevnes til statssekretær i Finansdepartementet. Dermed opprettholdt man ordningen fra de to tidligere koalisjonsregjeringene på 80-tallet.

Det mest sentrale trekk ved dannelsen av Syse-regjeringa var som i 1983 og 1985 at antall ministerposter ble byttet mot de viktigste postene. Høyre la også denne gang særlig vekt på å beholde “aksen mellom statsministeren og finansministeren” (Aftenposten 14/10-89). Spesielt for Syse-regjeringa i forhold til de to andre, var at Høyre p.g.a. aktualiteten av EF-relaterte spørsmål også satte svært mye inn på å få handelsministeren, mens det derimot ikke ble satset på å få utenriksministeren. Til gjengjeld for disse postene ble mellompartiene overbetalt i antall ministerposter sett i

forhold til mandatfordelingen. Som i de to koalisjonsregjeringene under Willoch var det også denne gang liten entusiasme i Senterpartiet for Landbruksdepartementet, men partiet ble likevel sittende med dette da heller ingen av de andre partiene var interessert. Partiet la mer vinn på å få regjeringas nr. 3 - finansministeren enn på å erobre de tradisjonelle hjertesaksdepartementene. Spesielt er det også at det å få handelsministeren var av så stor betydning for Senterpartiet. I 1985 hadde denne ministerposten vært gjenstand for en omvendt drakamp mellom Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Denne gang stod denne ministerposten høyt på Senterpartiets liste, først og fremst p.g.a. EF-sakens aktualitet. For Kristelig Folkeparti var det fremdeles i 1989, 10 år etter at loven om selvbestemt abort ble vedtatt, en selvpålagt sperre mot å administrere abortloven som hindret dem fra å søke Sosialdepartementet. At man innen partiet tok til orde for å dele Sosialdepartementet, bekrefter at oppgavene knyttet til dette departementet likevel er blant partiets sentrale hjertesaker. Dannelsen av Syse-regjeringa bekrefter videre Kristelig Folkeparti sterke interesse for Forbruker- og administrasjonsdepartementet, som også viste seg i 1985. Omdannelsen av dette til et Familie- og forbrukerdepartement markerte i enda sterkere grad Kristelig Folkeparti som familie-parti.

#### *4.8.2 Fordelingen av ministerposter i Syse-regjeringa*

Høyre oppnådde 37, Kristelig Folkeparti 14, mens Senterpartiet fikk 11 mandater ved valget. 19 ministerposter ble fordelt som vist i tabell 4.15.

**Tabell 4.15 Fordelingen av ministerposter i Syse-regjeringa, 1989-90**

Partier	Ministerposter	Totalt
Høyre	Statsminister, Finansdepartementet, Næringsdepartementet, Justisdepartementet, Sosialdepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Forsvarsdepartementet, Fiskeridepartementet, Utenriksdepartementet (handelssaker)	9
Kristelig Folkeparti	Utenriksdepartementet, Kirke- og kulturdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet, Samferdselsdepartementet, Familie- og forbrukerdepartementet	5
Senterpartiet	Kommunaldepartementet, Olje- og energidepartementet, Utenriksdepartementet (utviklingshjelp), Landbruksdepartementet, Miljøverndepartementet,	5

#### Proporsjonalitetshypotesen

Valget ga 37 mandater til Høyre, 14 til Kristelig Folkeparti og 11 til Senterpartiet. Tabell 4.16 viser den faktiske fordelingen og den proporsjonale fordelingen av ministerposter basert på mandattallene.



**Tabell 4.16 Faktisk og proporsjonal fordeling i Syse-regjeringa. Tallene i parentes viser de faktiske fordelingene.**

Partier	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Høyre	11 (9)	12 (10)	12.5 (10.5)	13 (10.5)
Kristelig Folkeparti	4 (5)	4 (5)	5 (5.5)	5 (6)
Senterpartiet	4 (5)	4 (5)	3.5 (5)	3.5 (5)
Sum	19	20	21	21.5
Avvik fra modellen	4	4	4	5

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller Kristelig Folkepartis statssekretær i Finansdepartementet som en halv ministerpost.

Avviket fra proporsjonalitetsnormen er større for Syse-regjeringa enn for de øvrige koalisjonsregjeringene i analysen. Tabellen viser at Høyre ble underbetalt, uansett hvilken modell vi går ut fra. Kristelig Folkeparti og Senterpartiet fikk begge en ministerpost for mye på Høyres bekostning dersom vi går ut fra at alle ministerposter teller likt. Det samme gjelder dersom vi lar statsministerposten telle mer enn de øvrige ministerpostene. Lar vi også finansministeren og utenriksministeren telle mer, tyder modellen på at Senterpartiet ble overbetalt med halvannen ministerpost, mens Kristelig Folkeparti fikk en halv ministerpost for mye. Tar vi med Kristelig Folkepartis statssekretær i Finansdepartementet, synes Kristelig Folkeparti å ha fått en ministerpost for mye, mens Senterpartiet fremdeles fikk halvannen ministerpost for mye.

### Hjertesakshypotesen

Fem ministerposter er fordelt i samsvar med hjertesakshypotesen - Finansdepartementet, Kirke- og kulturdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet, Kommunaldepartementet og Landbruksdepartementet. Tildelingen av Sosialdepartementet til Høyre og Samferdselsdepartementet til Kristelig Folkeparti er derimot ikke i tråd med hjertesakshypotesen. Støtten for hjertesakshypotesen er 65%. Den teoretisk høyeste mulige støtten er her 90%, hvilket gir et forholdstall på 72. Dette er den høyeste støtten for hjertesakshypotesen som vi har funnet.

### Koalisjonslederhypotesen

Fordelingen av ministerposter i Syse-regjeringa gir støtte til koalisjonslederhypotesen. Høyre, det største partiet, fikk i alt tre av fire koalisjonslederposter - statsministeren, finansministeren og forsvarsministeren. Kristelig Folkeparti, det nest største partiet, fikk utenriksministeren, mens det minste partiet, Senterpartiet, ikke fikk noen av de postene vi antar er knyttet til koalisjonslederfunksjonen.

## 5.0 SAMLET ANALYSE

Vi har nå kommet så langt at vi kan foreta en samlet analyse av fordelingen av ministerposter i våre syv koalisjonsregjeringer. De samme tre hypotesene som vi testet i kapittel 4 står sentralt også for den samlede analysen: Er det for det første en proporsjonalitetsnorm som ligger til grunn for fordelingen av ministerposter, slik at partiene får sin “rettmessige” andel ministerposter ut i fra det antall mandater de disponerer over? For det andre - er det i tråd med policy-søkende teorier slik at fordelingen er et resultat av at partiene i tillegg til eller i stedet for å etterstrebe proporsjonalitet, er opptatt av å sikre seg bestemte ministerposter i tråd med sine hjertesaksområder? For det tredje - er det slik Browne og Feste hevder visse ministerposter, hvilke vi antar er viktige for å utøve lederskap, som er forbeholdt det største partiet i de enkelte koalisjonene?

I kapittel 4 ble det utført først en kvalitativ og så en kvantitativ analyse av de enkelte regjeringene. Dette vil jeg gjøre også nå, men i motsatt rekkefølge. Hensikten vil være å klargjøre hvor mye den kvalitative analysen kan bidra utover den kvantitative analysen til å belyse fordelingen av ministerposter.

### 5.1 Kvantitativ analyse

#### Proporsjonalitetshypotesen

I tråd med proporsjonalitetshypotesen antar vi at et partis andel av ministerposter vil være proporsjonalt med andelen av koalisjonens samlede mandater. Tidligere komparative analyser har vist en svært sterk sammenheng mellom andelen mandater og andelen ministerposter (jfr. 2.3). Browne og Franklin fant at proporsjonalitetsnormen var så sterk at de konkluderer med at partiene overhodet ikke forhandler om hvor mange ministerposter hvert parti skal ha, man bare hvilke ministerposter som skal gå til hvilke partier. På bakgrunn av disse funnene forventer vi å finne støtte for proporsjonalitetshypotesen også for de norske koalisjonsregjeringene. Som vi så i kapittel 2, kom Browne og Franklin fram til at et visst avvik fra proporsjonalitetsnormen gjorde seg gjeldende, gjennom at små partier i koalisjoner av få partier fikk flere ministerposter enn forventet ut fra mandatandelen. Deres forklaring var at i slike koalisjoner ville det store partiet uansett være sikret dominansen, og så det ikke som noen trussel dersom det lille partiet fikk en eller to ministerposter ekstra. I sin oppfølging av denne analysen fant Browne og Frendreis at forfordelingen av små partier var størst i topartiregjeringer, dernest i treparti- og firepartiregjeringer, mens det i regjeringer av fem eller flere partier ikke fant sted noen forfordeling av små partier. På bakgrunn av disse komparative analyseresultatene kan vi forvente å finne at de små partiene har blitt noe overbetalt også i de norske regjeringsdannelsene, siden alle våre syv regjeringer har bestått av tre eller fire partier.

Jeg vil nå teste proporsjonalitetshypotesen v.h.a. regresjonsanalyse. Enhetene for analysen er hvert enkelt parti i hver enkelt av de 7 koalisjonsregjeringene som denne oppgaven omfatter, i alt 24 enheter. Uavhengig variabel,  $X$ , er partienes prosentandel av koalisjonens samlede antall mandater i Stortinget. Avhengig variabel,  $Y$ , vil være partienes prosentandel av ministerpostene. For en perfekt sammenheng vil konstanten  $a$  anta verdien 0 og stigningstallet  $b$  verdien 1, m.a.o.  $Y=X$ . Ved en forfordeling av de små partiene vil regresjonslinja forskyves slik at  $a$  vil være større enn 0, og  $b$  mindre enn 1.

Hva gjelder den nærmere operasjonalisering av  $Y$ , vil jeg benytte de samme veie-modellene som for de enkelte regjeringsdannelsene. I tidligere tester av proporsjonalitetshypotesen har en gått ut fra at alle ministerposter teller likt, hvilket har gjort det lettere å foreta komparative analyser. Siden vi her ikke behøver å ta hensyn til kryssnasjonale forskjeller, og fordi den kvalitative analysen av regjeringsdannelsene i kapittel 4 peker i retning av at ministerpostene teller ulikt, synes det rimelig å foreta en slik veiing. Dette innebærer fire separate bivariate regresjonsanalyser. I den første vil jeg teste sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter, når vi lar alle ministerposter telle likt (modell 1). I den andre analysen vil jeg teste sammenhengen mellom den samme uavhengige variabelen og andelen ministerposter, når vi lar statsministerposten telle som to ministerposter (modell 2). I den tredje analysen testes sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter når utenriksministeren og finansministeren teller som halvannen ministerpost i tillegg til at statsministeren teller som to ministerposter, mens de øvrige ministerpostene teller likt (modell 3). Til slutt vil jeg se på sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter når vi teller statssekretærer og politiske rådgivere som en halv ministerpost ved "blandede utnevnelser", og ellers teller ministerpostene som i modell 3 (modell 4). For de regjeringer hvor vi ikke finner "blandede utnevnelser", vil vi i denne siste analysen la den avhengige variabelen få samme verdi som i modell 3.<sup>18</sup>

Når det gjelder den uavhengige variabelen, er det i hovedsak uproblematisk å bestemme partienes prosentandel av koalisjonens samlede antall mandater. Et unntak er regjeringsdannelsen i 1972, hvor Venstre ennå ikke formelt var splittet, men hvor en likevel hadde en *de facto* splittelse i stortingsgruppa. Som Laver og Schofield peker på er det nødvendig å skille mellom det parlamentariske og det øvrige partiet, siden det er stemmegivningen i parlamentet som er avgjørende for en regjering, og som også utgjør basisen i koalisjonsteori (Laver og Schofield 1990: 23). I 1972 var det klart at "V5-rekka" ikke disponerte over Seip-fraksjonens stemmer i parlamentet. I en test av proporsjonalitetshypotesen, hvor partienes ressurser, dvs. de stemmer man disponerer over i parlamentet, antas å være avgjørende for utbetalingen av gevinster, synes det derfor å være god grunn til å gå ut fra "rest-Venstre" og ikke hele Venstres andel av koalisjonens samlede antall mandater. Den uavhengige variabelen blir da partienes disponible andel av mandatene. En slik operasjonalisering av andel mandater vil trolig gi mindre støtte til proporsjonalitetshypotesen enn hvis vi går ut fra andel mandater

---

<sup>18</sup>De to tilfellene av "blandede utnevnelser" i Lyng-regjeringen vil ikke telle med i analysen, da den kvalitative analysen viser at disse ikke var resultatet av forhandlinger mellom partiene. Wikborg og Lyngs valg av heller anonyme venstremenn som statssekretærer kan heller ikke oppfattes som gevinster og viktige redskaper for Venstre.

oppnådd ved valg, siden vi i 4.5.2 fant at avviket mellom den proporsjonale og faktiske fordelingen var størst når vi bare tok med “rest-Venstres” mandater. Tabell 5.1. viser resultatet av regresjonsanalysen av sammenhengen mellom andelen mandater og ministerposter for de syv koalisjonsregjeringene:

**Tabell 5.1. Sammenhengen mellom mandater og ministerposter for de 7 norske koalisjonsregjeringene, 1963-89.**

Uavhengig variabel	Avhengig variabel	R <sup>2</sup>	a	b	T	Sig. T
Andel mandater	Andel ministerposter, modell 1	0.840	9.257	0.683	10.727	0.000
	Andel ministerposter, modell 2	0.895	7.606	0.739	13.717	0.000
	Andel ministerposter, modell 3	0.880	6.901	0.763	12.722	0.000
	Andel ministerposter, modell 4	0.876	8.344	0.714	12.478	0.000

Gyldige enheter: 24

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærer og politiske rådgivere ved “blandede utnevnelser” som en halv ministerpost.

Tabell 5.1 viser at det som forventet er en sterk sammenheng mellom “Andelen mandater” og andelen ministerposter. Vi finner forholdsvis små forskjeller mellom forklaringskoeffisientene, som vi ser varierer fra 0.840 til 0.895. Disse forskjellene bekrefter likevel at ministerpostene ikke teller likt. Den høyeste verdien har R<sup>2</sup> dersom vi går ut fra at statsministerposten teller som to ministerposter, mens de øvrige teller likt (Modell 2). Andelen mandater forklarer da 90% av variasjonen i fordelingen av ministerposter. Dersom vi i tillegg lar finansministerposten og utenrikministerposten (Modell 3) telle mer enn de øvrige forklarer andelen mandater 88% av variasjonen i fordelingen av ministerposter. Tar vi med de få tilfellene av “blandede utnevnelser” (Modell 4) reduseres forklaringskraften såvidt, men avrundet blir fortsatt 88% av variasjonen forklart. At Modell 4 forklarer fordelingen av ministerposter såpass godt skyldes nok at denne modellen i hovedsak er lik modell 3. Lavest forklaringskraft har andelen mandater dersom vi lar alle ministerposter telle likt, men andelen mandater forklarer da likevel hele 84% av variasjonen i avhengig variabel.

Resultatet av regresjonsanalysen gir støtte til antakelsen om at de små partiene er overbetalt og de store partiene underbetalt i våre syv koalisjonsregjeringer. I tabellen ser vi at konstanten varierer fra 6.9 til 9.3. Når alle ministerposter har lik verdi, ser vi av konstantleddet at partier i gjennomsnitt får 9.3% av ministerpostene når de har 0%

av mandatene.<sup>19</sup> Lar vi statsministeren telle som to ministerposter er forfordelingen mindre - partier får da i gjennomsnitt 7.6% av ministerpostene med 0% av mandatene. Teller i tillegg finans- og utenriksministerposten som halvannen ministerpost er de små partiers forfordeling enda mindre - med 0 mandat får partier i gjennomsnitt 6.9% av ministerpostene. Lar vi de “blandede utnevnelser” av statssekretærer telle med øker derimot forfordelingen. Med 0% av mandatene får partiene da i gjennomsnitt 8.3% av ministerpostene. Vi ser altså at forfordelingen er størst dersom ministerpostene oppfattes å ha lik verdi, og minst dersom vi lar både statsminister-, finansminister- og utenriksministerposten telle mer enn de øvrige ministerpostene. “Blandede utnevnelser” bidrar derimot til å øke overbetalingen av de små partiene.

Stigningstallet, b, ville vært lik 1 dersom sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter var perfekt. Tabellen viser at verdien av b varierer fra 0.68 til 0.76. Igjen er det for de to modellene hvor vi lar henholdsvis statsministeren, og statsministeren, finansministeren og utenriksministeren telle mer enn de øvrige ministerpostene (Modell 2 og 3) at vi kommer nærmest den perfekte sammenhengen. For den første av disse modellene øker andelen ministerposter med 0.74% når vi øker andelen mandater med 1%. Går vi ut fra modellen hvor også finansministeren og utenriksministeren har høyere verdi, finner vi et stigningstall på 0.76. Når de “blandede utnevnelser” av statssekretærer tas med ser vi at andelen ministerposter øker med 0.71% når vi øker andelen mandater med 1%, mens stigningstallet er 0.68 når alle ministerposter teller likt. Til slutt viser tabellen at sannsynligheten for at nullhypotesen er riktig er mindre enn 1% for samtlige sammenhenger, da alle sig.T-verdiene er tilnærmet lik 0. Alle T-verdiene, dvs. forholdet mellom regresjonskoeffisienten b og standardfeilen til b, er svært høye - høyest for modell 2 og 3, lavest for modell 1.

Det vi kan slutte fra resultatene fra regresjonsanalysen er for det første at vi finner en klar sammenheng mellom andelen mandater og andelen ministerposter for våre syv norske koalisjonsregjeringer, men at det også er en tendens til at små partier forfordes. Sammenlignet med resultater fra tidligere komparative tester, finner vi at sammenhengen mellom mandater og ministerposter er svakere i Norge. Browne og Frendreis fant følgende regresjonsligninger for treparti- og firepartiregjeringer:

$$\begin{array}{ll} Y = 1.37 + 0.78X & R^2 = 0.94 \text{ (3 partier)} \\ Y = 0.56 + 0.87X & R^2 = 0.94 \text{ (4 partier)} \end{array}$$

Tilsvarende finner vi for de syv norske koalisjonsregjering følgende regresjonsligning

$$Y = 9.26 + 0.68X \quad R^2 = 0.84$$

når vi som Browne og Frendreis lar alle ministerposter telle likt. Fordelingen av ministerposter er m.a.o. mindre proporsjonal i Norge enn i gruppen av land som

---

<sup>19</sup> Denne tolkningen er selvsagt metodologisk - substansielt vet vi at ingen partier med 0% av mandatene har oppnådd ministerposter i noen av koalisjonsregjeringene i analysen, men de minste partienes forfordeling gjør at regresjonslinjas skjæringspunkt med Y-aksen forskyves.

Browne og Frendreis' analyse omfatter<sup>20</sup>. De høye konstantleddene vi finner, viser at små partier forfordes i norske koalisjonregjeringer i sterkere grad enn i landene sett samlet.

Vi så i kapittel 4 at de spesielle omstendighetene rundt dannelsen av Korvald-regjeringa førte til en kraftig overbetaling av Venstre. Som vi har vært inne på kan imidlertid Korvald-regjeringa oppfattes som et særtilfelle, hvor den sedvanlige partikonkurransen mellom regjeringspartiene ble skjøvet delvis tilside p.g.a. EF-avstemningen. Dersom vi tar ut Korvald-regjeringa av analysen, vil kan hende også avvike fra de komparative analyseresultatene forsvinne. Følgende regresjonsligning viser sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter uten Korvald-regjeringa, når vi lar alle ministerposter telle likt:

$$Y = 7.06 + 0.75X \quad R^2 = 0.93 \text{ (uten Korvald-regjeringa)}$$

Vi ser at styrken på sammenhengen mellom andelen mandater og ministerposter nærmer seg de komparative analyseresultatene når vi tar ut Korvald-regjeringa, men fortsatt er konstantleddene forholdsvis høye og regresjonskoeffisientene lave. (De øvrige analyseresultatene vises i en appendiks).

Vår analyse viser imidlertid at sammenhengen mellom andelen mandater og ministerposter er sterkere når vi i motsetning til de komparative testene lar de mest betydningsfulle posisjonene telle mer enn de øvrige. Aller sterkest er sammenhengen dersom vi lar statsministeren telle som to ministerposter, og forfordelingen av de små partiene er da også mindre, selv om den fortsatt er høyere enn i den komparative analysen. Minst overbetalt blir de små partiene dersom vi i tillegg lar finansministeren og utenriksministeren telle mer enn de øvrige ministerpostene. M.a.o. finner vi for våre syv norske koalisjonsregjeringer at de største partiene kompenseres for noe av den skjeve fordelingen gjennom besittelse av statsministeren, finansministeren og utenriksministeren. Siden det ikke har vært forsøkt å la enkelte ministerposter telle tyngre i komparative tester av proporsjonalitetshypotesen, kan det ikke utelukkes at det samme er tilfelle også i andre land.

Oppsummerer vi testen av proporsjonalitetshypotesen på de enkelte regjeringene, får vi en bekreftelse på at de mest betydningsfulle ministerpostene teller mer enn de øvrige.

---

<sup>20</sup>Disse landene er: Belgia, Danmark, Finland, Irland, Island, Israel, Italia, Luxembourg, Nederland, Norge, Sverige, Vest-Tyskland og Østerrike.

**Tabell 5.2 Avvik fra proporsjonalitetsnormen for de syv koalisjonsregjeringene, 1963-89**

Avvik fra modellen	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Lyng	2	0	1	—
Borten I	0	0	1	—
Borten II	2	0	1	—
Korvald, hele Venstre	2	0	1	—
Korvald, rest-Venstre	6	6	7	—
Willoch II	2	2	1	1
Willoch III	2	2	2	3
Syse	4	4	4	5
Snitt med rest-Venstre	2.6	2	2.4	3
Snitt med hele Venstre	2	1.1	1.6	3

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærer og politiske rådgivere ved “blandede utnevnelser” som en halv ministerpost.

Ikke overraskende ut fra den kvalitative analysen av de enkelte regjeringsdannelsene, ser vi av tabellen at avvikene fra proporsjonalitetsnormen i gjennomsnitt er minst dersom vi lar statsministeren telle som to ministerposter mens de andre ministerpostene teller likt (Modell 2). Særlig synes en slik veiing relevant for de fire første regjeringene, hvor vi ser at den faktiske fordelingen er helt i tråd med den proporsjonalt “riktige”. Derneft er avvikene minst dersom vi i tillegg til statsministerposten også lar finansministeren og utenriksministeren telle mer enn de øvrige ministerposter (Modell 3). Lavest er proporsjonaliteten dersom vi tar med de “blandede utnevnelser”<sup>21</sup>. Dette resultatet kan tyde på at hensikten med “blandede utnevnelser” ikke har vært   finjustere proporsjonalitetsregnskapet. På den andre side kan det tenkes at “n kkkelstillingene” burde telle mer enn de gjør i Modell 3. “Blandede utnevnelser” har vært “det lille ekstra” som har fått mellompartiene med på   se bort fra normen om at det samme partiet ikke kan holde både statsministeren, finansministeren og utenriksministeren. Ikke minst har disse utnevnelserne en viktig symbolsk betydning, ved at mellompartiene har kunnet hevde   ikke ha gitt avkall på hele Finansdepartementet.

Tabellen kan kanskje også gi en pekepinn på hvorfor proporsjonaliteten er mindre for de norske regjeringene enn for landene i de komparative analysene sett samlet. Tabellen viser at proporsjonaliteten har avtatt betraktelig over tid. I Lyng-, Borten I- og Borten II-regjeringene, og i Korvald-regjeringa når vi går ut fra hele Venstres gruppe, er avvikene små eller ingen, alt etter hvilken modell vi går ut fra. For Willoch II-,

<sup>21</sup> At Modell 4 kommer relativt dårligere ut her enn i regresjonsanalysen, må sees i sammenheng med at vi da baserte oss på Modell 3 for de fire første regjeringene hvor det ikke forekommer “blandede utnevnelser”.

Willoch III og særlig Syse-regjeringa er imidlertid avvikene fra proporsjonalitetsnormen forholdsvis store, uansett modell. Størst er avvikene for Korvald-regjeringa, når vi går ut fra rest-Venstres gruppe. Det synes med andre ord som om forklaringen på den forholdsvis svake støtten til proporsjonalitetshypotesen hovedsakelig er knyttet til de siste regjeringene i vår analyse, og de forhold som førte til at fordelingen av ministerposter i disse regjeringene ble uproporsjonal. Dette vil vi komme tilbake til senere i analysen.

### Hjertesakshypotesen

Dersom partiene ser ministerposter som et middel til å påvirke politikk, og vi forutsetter at partiene er mer opptatt av enkelte policy-områder framfor andre ut fra bl.a. ideologiske tradisjoner, må vi anta at det har stor betydning for partiene *hvilke* ministerposter de får. Hjertesakshypotesen sier at fordelingen av ministerposter vil gjenspeile partienes interesseområder, i den forstand at partiene får ministerposter på “sine” områder. Vi så i kapittel 2 at tidligere komparative analyser, gjennom ulike framgangsmåter, har kommet fram til sprikende konklusjoner m.h.t. hjertesakshypotesen. Tabell 5.3 oppsummerer testen av hjertesakshypotesen på de syv norske koalisjonsregjeringene i kapittel 4.

**Tabell 5.3 Støtten for hjertesakshypotesen for de 7 norske koalisjonsregjeringene, 1963-89.**

Koalisjons-regjering	Fordeling i tråd med hjertesakshypotesen	Prosentvis støtte for hjertesakshypotesen (veid)	Forholdstall (Prosentvis støtte/teoretisk maks. støtte)
Lyng	4/6	42%	53
Borten I	4/6	47%	59
Borten II	4/6	47%	59
Korvald	4/6	60%	65
Willoch II	5/7	65%	69
Willoch III	5/7	65%	69
Syse	5/7	65%	72
Gjennomsnitt	69%	56%	64

Den første kolonnen viser hvor stor andel av hjertesaksdepartementene som er fordelt i tråd med hjertesakshypotesen i våre syv regjeringer. Tallene gir inntrykk av høy støtte til hjertesakshypotesen - hele 69%, eller mer enn 2/3 av hjertesaksdepartementene er fordelt i tråd med hjertesakshypotesen. Fordi flere partier har de samme hjertesaksdepartementene skal vi imidlertid ikke legge for stor vekt på tallene i første kolonne. I den neste kolonnen finner vi den prosentvise støtten for hjertesakshypotesen, med den veiing vi kom fram til i metodekapittelet (Jfr. Tab. 4.2). Tabellen viser at støtten for hjertesakshypotesen varierer fra 42% (Lyng-regjeringa) til 65% (Willoch II og III- og Syseregjeringene), med et gjennomsnitt på 56%. Fordi støtten for hjertesakshypotesen ikke kan bli 100% når flere partier har de samme hjertesaksdepartementene, er den



prosentvise støtten for hjertesakshypotesen som forventet høyere for treparti-regjeringene enn for firepartiregjeringene. Ser vi på forholdstallene i tredje kolonne, som angir forholdet mellom den prosentvise og den teoretisk høyest mulige støtten for de enkelte regjeringene, viser imidlertid også disse en sterkere støtte for hjertesakshypotesen for de tre siste koalisjonsregjeringene bestående av Høyre, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Sterkest støtte finner vi for Syse-regjeringa. Den laveste støtten finner vi for Lyng-regjeringa, etterfulgt av de to Borten-regjeringene, mens Korvald-regjeringa havner midt på tre. Også for de tre tidligste koalisjonsregjeringene gir likevel fordelingen av ministerposter støtte til hjertesakshypotesen, med forholdstall fra 53 til 59. Selv om hjertesakshypotesen ikke gir noen fullstendig forklaring, kan vi slå fast at partienes interesse for å sikre seg bestemte departement innen hjertesaks-områdene gir mye av nøkkelen til den kvalitative fordelingen av ministerposter.

### Koalisjonslederhypotesen

Som vi husker fra teorikapittelet fant Browne og Feste en tendens til at det største partiet ble overbetalt m.h.t. visse ministerposter, noe som de tolket som at disse ministerpostene var viktige for å utøve koalisjonslederskap. Browne og Feste fant også at den skjeve fordelingen av “koalisjonslederdepartementene” økte med det største partiets relative størrelse. Tabell 5.4 viser fordelingen av de ministerposter vi i metodekapittelet har identifisert som “koalisjonslederdepartement” på de største, nest største og minste partiene i våre syv koalisjonsregjeringer.<sup>22</sup>

**Tab. 5.4 Fordelingen av “koalisjonslederdepartement” på største, nest største og tredje/fjerde største parti i de 7 koalisjonsregjeringene.**

Ministerposter	Største parti	Nest største parti	3./4. største parti	Sum
Statsministeren	57%	43%	0%	100%
Finansministeren	42%	29%	29%	100%
Utenriksministeren	57%	29%	14%	100%
Forsvarsministeren	86%	0%	14%	100%
Gjennomsnitt	61%	25%	14%	100%
Andel mandater, gjennomsnitt	51%	27%	22%	100%

Fordelingen av “koalisjonslederdepartement” vist i tabellen, gir en begrenset støtte til koalisjonslederhypotesen. Selv om samtlige “koalisjonslederdepartement” oftere har vært holdt av det største partiet enn det nest største eller tredje og fjerde største parti, har det største partiet langt fra hatt enerett på disse. Videre må vi også ta med i betraktning at de største partiene, nettopp fordi de er størst, generelt har holdt en større andel av ministerpostene, og ikke bare “koalisjonslederdepartementene”. Sammen-

<sup>22</sup>Den siste gruppen består av de tredje og/eller fjerde største partiene. Bare i to regjeringer, i 1963 og i 1966/9, hadde man både et tredje og et fjerde største parti i regjeringen. I 1965 var to partier, Venstre og Senterpartiet, nest størst, og begge disse faller derfor inn under gruppen “Nest største parti”. “Andelen mandater, gjennomsnitt” er basert på at bare rest-Venstres mandater tas med i 1972.

ligner vi med andelen mandater, ser vi at de største partiene har en noe større andel av koalisjonslederdepartementene enn av mandatene. Andelen “koalisjonslederdepartement” ligger såvidt i underkant av andelen mandater for de nest største partiene, mens de tredje og fjerde største partiene har en noe mindre andel av koalisjonslederdepartementene enn av mandatene.

Det er imidlertid store forskjeller på “koalisjonslederdepartementene”. Som det framgår av tabellen har statsministeren vært forbeholdt de største og nest største partiene. De største partiene har hatt statsministeren noe oftere enn de nest største. Sett i forhold til andelen mandater har både de største og nest største partiene hatt statsministeren uforholdsvis mange ganger, men avviket er faktisk størst for de nest største partiene. Ser vi så på finansministerposten, viser tabellen en større spredning på partiene. De minste partiene har hatt denne posten like ofte som de nest største. Det største partiet har hatt denne posten noe oftere enn de nest største og minste partiene, men har ikke vært forbeholdt denne posten i like stor grad som de andre “koalisjonslederdepartementene”. Faktisk er andelen ganger de største partiene har hatt finansministeren lavere enn andelen mandater. For de nest største og minste partiene er forholdet motsatt. Utenriksministerposten har også vært spredt på partier i alle de tre størrelseskategoriene. Mens de nest største partiene har hatt denne posten like ofte som de har hatt finansministeren, har de største partiene hatt den noe oftere og de minste partiene noe sjeldnere. Ser vi så til slutt på forsvarsministeren, har denne nesten uten unntak vært forbeholdt det største partiet. Bare én gang, i 1972, har denne posten ikke gått til det største, men til det minste partiet. Dette var i Korvald-regjeringa, hvor vel og merke Høyre ikke deltok. I alle koalisjonsregjeringer hvor Høyre har deltatt, har Høyre hatt forsvarsministeren. Det kan derfor være at Høyre ikke bare har hatt denne posten i egenskap av største parti, men fordi denne posten kan tenkes å høre til blant partiets hjertesaksdepartement, eventuelt at ingen av de andre partiene har vært interessert i å gjøre krav på denne posten.

Samlet sett finner vi med andre ord ingen sterk støtte til koalisjonslederhypotesen. Testen av koalisjonslederhypotesen i kapittel 4 viste imidlertid store variasjoner mellom de ulike regjeringene. Mens vi for de fire første regjeringene fant liten eller ingen støtte til koalisjonslederhypotesen, var resultatet motsatt for de tre siste regjeringene. En forskjell på disse koalisjonsregjeringene er at det største partiet hadde en større dominans i de tre siste, gjennom å holde en større andel av mandatene. Hvor stor andel av mandatene det største partiet har vil sannsynligvis ha stor betydning for muligheten til å innta rollen som koalisjonsleder. Tabell 5.5 viser hvor ofte det største partiet, med ulike grader av størrelsesmessig dominans, har hatt de forskjellige “koalisjonslederdepartementene”. Inndelingen i størrelseskategorier er identisk med den Browne og Feste benytter i sin test (Browne og Feste 1975: 546)<sup>23</sup>.

---

<sup>23</sup>Browne og Feste har også en tredje størrelseskategori, 0-19%, men siden ingen av de største partiene i våre syv norske koalisjonsregjeringer har vært så små, faller denne kategorien bort.

**Tabell: 5.5 Antall ganger største parti har hatt “koalisjonslederdepartementene” med 20-59% og med 60%-100% av mandatene**

Ministerposter	Største parti	
	20-59%	60%-100%
Statsministeren	25%	100%
Finansministeren	0%	100%
Utenriksministeren	75%	67%
Forsvarsministeren	75%	100%
Gjennomsnitt	44%	92%
Totalt	4	3

Det framgår av tabellen at de største partienes monopolisering av “koalisjonslederdepartementene” varierer med hvor dominerende posisjon i regjeringa de har. I gjennomsnitt har de største partiene hatt “koalisjonslederdepartementene” 44% av gangene med 20-59% av mandatene og 92% av gangene med over 60% av mandatene. Videre er det m.h.t. de to viktigste postene i regjeringa at forskjellene er størst. Med 20-59% av mandatene har største partiet bare hatt statsministeren én av fire ganger, og aldri hatt finansministeren. Til sammenligning har det største partiet alltid hatt både statsministeren og finansministeren når det har kontrollert over 60% av mandatene. Hva gjelder utenriksministeren er forskjellene små, men omvendt. Dette har sammenheng med at det største partiet alltid har fått regjeringas nr. 2, utenriksministeren, de gangene de ikke har hatt statsministeren. Også i forhold til forsvarsministerposten er forskjellene forholdsvis små - uansett om de største partiene har hatt over eller under 60% av mandatene, har de nesten uten unntak hatt forsvarsministeren. Som nevnt over kan denne sammenhengen skyldes interessen i Høyre, eller den manglende interessen i de andre partiene for dette departementet, heller enn Høyres posisjon som koalisjonsleder.

## 5.2 Kvalitativ analyse

Analysen av de enkelte regjeringsdannelsene bekrefter at partiene baserer seg på styrkeforholdene, dvs. mandattallene i Stortinget når de skal fastsette hvor mange ministerposter hvert parti skal ha. Vi finner imidlertid ikke støtte for Browne og Franklins påstand om at partiene p.g.a. den sterke proporsjonalitetsnormen begrenser forhandlingene til spørsmålet om hvilke ministerposter hvert enkelt parti skal ha, mens forhandlinger om antall ministerposter ikke forekommer.

I Lyng-regjeringa var det stor enighet om at antallet ministerposter “stort sett” skulle svare til mandatfordelingen, og spørsmålet om hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha var ikke et stort stridstema. Samtidig var det klart at mandattallene alene ikke avgjorde hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha. Partiene var enige om at en også måtte ta hensyn til at “nøkkelstillinger” var mer verdt enn andre ministerposter, og at partier som fikk seg tildelt disse “eventuelt måtte finne seg i en passende avkortning på annet hold” (Lyng 1973: 153). Disse viktige posisjonene ble fordelt på alle partiene i koalisjonen. I praksis var det derfor bare statsministeren som ble å telle mer

enn de øvrige ministerpostene i koalisjonsregnskapet, og når statsministerspørsmålet var avgjort, var også fordelingsnøkkelen klar.

I den første Borten-regjeringa var spørsmålet om hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha et av de mest sentrale stridsmål, som ikke ble avgjort før i forhandlingenes slutfase. Denne regjeringsdannelsen viser også betydningen av forhandlingsposisjon og valg av strategi for det endelige utfallet. Dersom Høyre fikk statsministeren skulle den telle som to, mens det samme ikke gjaldt for mellom-partiene. Senterpartiet fikk det samme antall ministerposter som de skulle hatt uten statsministerposten, men måtte til gjengjeld ta til takke med noen lettere departement. Også den andre Borten-regjeringa viser at antallet ministerposter ikke er en gitt faktor, men gjenstand for forhandlinger. De partiene som ikke ønsket omfordelinger mente man også burde ta hensyn til stemmetallene, som avvek en del fra antall mandater, og pekte også på at man ikke hadde råd til å skape inntrykk av uro i koalisjonen. Dessuten ble det vist til at fordelingen var i tråd med mandattallene dersom man lot statsministerposten telle mer enn de øvrige, mens Senterpartiet, som var uenig i disse tolkningene av proporsjonalitetsnormen, mente å ha rett på en ministerpost mer på grunnlag av økt mandattall.

Dannelsen av Korvald-regjeringa var helt spesiell p.g.a. splittelsen i Venstre. Antallet ministerposter var på ingen måte gitt på forhånd. Man ble enige om å gå ut fra Venstres gamle mandattall og ikke det reelle. At Kristelig Folkeparti og Senterpartiet frivillig og på eget initiativ dermed gikk med på at Venstre ble kraftig overbetalt, kan forklares med at man følte en viss medlidenhet med det gamle og tradisjonsrike partiet som nå var i ferd med å splittes. Man ønsket også å sende ut et sterkt signal om at “V5-rekka” var det legitime Venstre, ved å tilskrive hele partiets mandattall til denne fraksjonen. I tillegg gjorde man seg visse forhåpninger om at en god gevinst for Venstre ville bringe Seip-fraksjonen tilbake til tømmene igjen. Selv etter at man hadde avgjort dette første spørsmålet, var det stor uenighet om hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha, og dette ble først avklart i innspurten av forhandlingene.

Også i de to Willoch-regjeringa var det et av de aller mest sentrale spørsmål i forhandlingene hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha. I Willoch II-regjeringa var det først da det ble klart at Høyre beholdt de tyngste ministerpostene at det ble enighet om hvor mange ministerposter de to andre partiene skulle få. Man gikk ut fra at statsministeren skulle telle som to ministerposter,<sup>24</sup> men det måtte også telle med at Høyre beholdt både utenriks- og finansministeren og i tillegg andre tunge departement. I Willoch III-regjeringa beholdt Høyre disse nøkkelposisisjonene, og de måtte derfor avgi et departement samt flere statssekretærstillinger og en stilling som politisk rådgiver til de to mellompartiene, som relativt sett hadde en noe sterkere stilling etter valget. Også i Syse-regjeringa ble det “kraftige nappetak” både om hvilke og hvor mange ministerposter hvert parti skulle ha (Thomassen 1991: 69). Først etter at det ble klart hvilke parti som skulle få de viktigste ministerpostene, ble den kvantitative fordelingen avgjort. Spesielt for Syse-regjeringa som også for Korvald-regjeringa var det at Handelsdepartementet p.g.a. EF-spørsmålets aktualitet, var et av de mest etter-

---

<sup>24</sup> At man snakket om forholdstallene 12/6 viser at man gikk ut fra det vi i den kvantitative analysen har kalt Modell 2, siden dette totalt blir 18 ministerposter, mens det på dette tidspunkt var 17 ministerposter i regjeringen, og man hadde enda ikke blitt enige om å opprette Departementet for utviklingshjelp

traktede. Senterpartiet måtte derfor kompenseres i antall departement for å gi opp dette i tillegg til Finansdepartementet.

Den kvalitative analysen viser altså at forhandlingene om fordelingen av ministerposter stikk i strid med Browne og Franklins påstand foregår over to dimensjoner - den kvantitative og den kvalitative. Hvor mange ministerposter et parti skal ha sees alltid i sammenheng med hvilke ministerposter det dreier seg om. Statsministeren, finansministeren og utenriksministeren, men også andre betydningsfulle ministerposter har talt mer i proporsjonalitetsregnskapet enn andre "lettere" posisjoner. Dette er i tråd med resultatene fra regresjonsanalysen, som viste at sammenhengen mellom mandattall og ministerposter var størst dersom man lot de "tyngste" ministerpostene veie mer. I de første fire regjeringene ble de viktigste postene delt mellom partiene som deltok, og bare statsministeren - den absolutt mest verdifulle ministerposten - ble derfor å telle ekstra. I de tre siste regjeringene beholdt Høyre, som det klart største partiet, alle eller et flertall av nøkkelposisjonene, og mellompartiene ble derfor kompensert gjennom et økt antall ministerposter i forhold til hva mandattallene tilsa.

Dette skillet mellom de fire første og de tre siste regjeringene knytter også an til koalisjonslederhypotesen. I følge Browne og Frenndreis vil det største partiet være overbetalt mht. de mest betydningsfulle ministerpostene i koalisjoner med mange partier. I slike koalisjoner vil nemlig de største partiene føle sin posisjon og mulighet til kontroll mer utsatt, og derfor sikre seg så mange av de viktige ministerpostene som mulig. Fordelingen av ministerposter i våre syv norske koalisjonsregjeringer tyder på at det motsatte er tilfelle. Analysen av de enkelte regjeringsdannelsene viser at man i Lyng-, Borten I og II- og Korvald-regjeringa hadde som stående regel at de viktigste posisjonene skulle fordeles så godt det lot seg gjøre på de partiene som deltok i regjeringa. I de tre siste regjeringene argumenterte mellompartiene for at denne regelen fortsatt skulle ha gyldighet, men møtte lite gehør hos Høyre. Høyre insisterte på "aksen" mellom statsministeren og finansministeren - et prinsipp som tilsa at disse to måtte komme fra samme parti. I Willoch II og Willoch III la Høyre også svært mye vekt på å sikre seg Utenriksdepartementet. Dette skyldtes mere Stray's rolle som Willochs støttespiller og rådgiver enn at Utenriksdepartementet var viktig ut fra koalisjonslederhensyn - selv om dette var en periode hvor utenrikspolitikk og sikkerhetspolitikk stod sentralt. Også i Syse-regjeringa holdt Høyre fast på at statsministeren og finansministeren måtte komme fra samme parti, men hadde få betenkeligheter med å la utenriksministeren gå til Kristelig Folkeparti. Forsvarsdepartementet har ikke stått sentralt i noen av forhandlingene. I likhet med Utenriksdepartementet var ikke Forsvarsdepartementet en del av "aksen". Som tidligere nevnt har ikke mellompartiene hatt dette departementet på sine ønskelister, og Høyre har uten innvendinger fra mellompartiene fått dette departementet i alle de regjeringene de har deltatt i. Et forsøk fra Høyres side på å avspise Kristelig Folkeparti med Forsvarsdepartementet i 1983, ble avvist fordi dette ikke var et riktig departement for partiet. P.g.a. den manglende interessen i mellompartiene, er det nærliggende å tro at Forsvarsdepartementet ikke er så viktig for utøvelsen av koalisjonslederskap i norske koalisjonsregjeringer som vi kunne anta ut fra de komparative analysene.

Den kvalitative analysen bekrefter at partiene har sine spesielle ønskelister over hjertesaksdepartement, og at dette har betydning for den endelige fordelingen av ministerposter. Langt på vei støtter den kvalitative analysen den operasjonalisering av hjertesaksdepartement vi kom fram til i 4.1. Særlig har Kristelig Folkeparti og Senterpartiet hatt sine klare favoritter blant ministerpostene<sup>25</sup>. Kristelig Folkeparti har interessert seg svært for Kirke- og undervisningsdepartementet, Sosialdepartementet og etterhvert også Forbruker- og administrasjonsdepartementet<sup>26</sup>. At partiet ikke søkte Sosialdepartementet i de tre siste regjeringene skyldtes ikke at interessen avtok, men at partiet nektet seg gleden av å besitte departementet med den grunn at man ikke ville “administrere abortloven”. Partiet har også vist interesse for Olje- og energidepartementet (1983) og Miljøverndepartementet (1989). Departementet for Utviklingshjelp har vært holdt for å være blant Kristelig Folkepartis favoritter. Analysen tyder imidlertid på at dette departementet ikke er blant de mest interessante for partiet. Forslaget om å opprette departementet kom da heller ikke fra Kristelig Folkeparti, og man hadde reservasjoner mot å godta det. I valget mellom Utenriksdepartementet og Utviklingshjelpen foretrakk man det førstnevnte, som i 1989.

Senterpartiet har først og fremst vært interessert i Kommunaldepartementet, Samferdselsdepartementet, Landbruksdepartementet, og dernest også Fiskeridepartementet. Interessen for Landbruksdepartementet har imidlertid avtatt. I 1965 foretrakk man dette departementet framfor Samferdselsdepartementet, men i alle regjeringer fra og med 1972 har partiet nølt med å kreve dette departementet. Til dels har man likevel hevdet interesse for Landbruksdepartementet p.g.a. sterke ønsker om dette i enkelte deler av partiet, og til dels har ikke andre partier, som kunne vært akseptable i Landbruksdepartementet for Senterpartiet, vært interessert i å ta dette departementet. Til gjengjeld for den synkende interessen for Landbruksdepartementet har interessen for Miljøverndepartementet og særlig Olje- og energidepartementet økt<sup>27</sup>. Senterpartiet har også til tider meldt sin interesse for Kirke- og undervisningsdepartementet (1972 og 1989), og spesielt under Syse-regjeringa - for Handelsdepartementet. For Venstre har Kommunaldepartementet og Samferdselsdepartementet stått høyt på ønskelista. Partiet har også vært interessert i Kirke- og undervisningsdepartementet, selv om det viktigste for dem under den sterke striden om dette departementet i 1965 var å hindre Kristelig Folkeparti fra å få det. I 1972 var partiet også svært interessert i Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet, men dette skyldtes først og fremst de forestående forhandlingene med EF om en handelsavtale. Høyre har i første rekke prioritert Finansdepartementet og Utenriksdepartementet, men også vist interesse for Samferdselsdepartementet, Industridepartementet, Kirke- og undervisningsdepartementet, Kultur- og vitenskapsdepartementet, Kommunaldepartementet og spesielt i 1989 - Handelsdepartementet.

---

<sup>25</sup>John Lyng kaller da også disse to partiene for “særpartier”, i motsetning til de to idépartiene Høyre og Venstre (Lyng 1976: 38; Langslet 1989: 308).

<sup>26</sup>Under Lyng-, Borten I- og Borten II-regjeringene het dette Departementet for familie- og forbrukersaker, under Korvald-, Willoch II og Willoch III-regjeringene het det Forbruker- og administrasjonsdepartementet, mens det skiftet navn til Familie- og forbrukerdepartementet under Syse-regjeringen.

<sup>27</sup>Den økte interessen for Olje- og energidepartementet og minsket interesse for Landbruksdepartementet er i tråd med funnene fra Hernes' spørreundersøkelse fra 1977 som Rommetvedt rapporterer (Rommetvedt 1991).

Når partiene setter opp sine ønskelister over departement, vurderes muligheten til å påvirke politikk på bestemte områder. For eksempel var det for Kristelig Folkeparti en særlig viktig grunn til å kreve Kirke- og undervisningsdepartementet i 1965 at den nye skoleloven skulle opp til behandling. I den samme regjeringa var det en viktig grunn for Venstre å kreve Kommunaldepartementet at dette departementet ga anledning til å iverksette målsetningene om økt boligbygging. Likedan ble Handelsministeren et viktig krav i 1972 og 1989, p.g.a. muligheten til politisk innflytelse i de forestående forhandlingene med EF.

Den kvalitative analysen av de enkelte regjeringsdannelsene viser imidlertid at hjertesaksdepartementene også søkes ut fra et annet motiv. Like viktig som å påvirke politikk er det å bygge opp en bestemt partiprofil gjennom besittelse av visse ministerposter. I den kvalitative analysen har vi funnet mange eksempler på at partiene vurderer de ulike departements velgerappell. Når Kristelig Folkeparti bestemte tok sikte på Kirke- og undervisningsdepartementet i 1965 var hensynet til velgerne også et viktig argument i tillegg til den nye skoleloven. Partiets velgere ville ikke ha forståelse for at man vek tilbake for å kreve å få kirkeministeren ble det hevdet. Da man i 1983 fikk en ny Bondevik i Kirke- og undervisningsdepartementet var det "...et meget godt poeng for partiet" (Kristiansen 1990: 190). To år senere vurderte man innen Kristelig Folkeparti hva som ville gi den beste markering av partiet - å plassere Bondevik i Utenriksdepartementet, i et hjertesaksdepartement eller kanskje i Stortinget som leder av stortingsgruppa. At man videre under de siste regjeringsdannelsene hadde Forbruker- og administrasjonsdepartementet høyt opp på ønskelista var en naturlig oppfølging av at man kjørte fram familiepolitikk som partiets fremste valgkampsak. For Høyre var det viktig å skaffe seg Samferdselsdepartementet i 1965, fordi dette var et "positivt" departement som kunne skaffe velgere over det ganske land. Den overvekt av utenriksorienterte departement man endte opp med ble derimot oppfattet som en ulempe vis-à-vis velgerne. Hensynet til velgerne var også viktig for Senterpartiet, når de i de fire siste regjeringsdannelsene vurderte hvorvidt de skulle ta sikte på Landbruksdepartementet eller ikke. På den ene sida var det kretser innen partiet som ikke ville akseptere at man ikke gjorde krav på landbruksministeren. På den andre sida hadde man behov for å markere partiet gjennom besittelse av nye hjertesaksdepartement som Miljøverndepartementet og Olje- og energidepartementet. Hvilke ministerposter man skulle prioritere ble m.a.o. et spørsmål om avveining mellom hensynet til gamle og eventuelle nye velgere.

I visse tilfeller har det vært like viktig å hindre andre partier i å oppnå visse posisjoner som selv å sikre seg disse. I Venstre var man i 1965 og 1969 bekymret for hvordan velgernes reaksjon ville være dersom partiet ble sittende i en regjering hvor Kristelig Folkeparti holdt kirke- og undervisningsministeren. Det ble derfor viktigere å hindre Kristelig Folkeparti enn å selv få denne ministerposten. Likedan ville det innebære et stort prestisjenederlag for det av de to partiene Senterpartiet og Høyre som ikke fikk "EF-ministeren" i 1989.

Har så fordelingen av hjertesaksdepartement stått sentralt i forhandlingene? Hovedinntrykket er at andre posisjoner har stått mer sentralt og skapt større konflikt mellom partiene. Et viktig unntak er drakampen om Kirke- og undervisningsdepartementet i 1965, som ble det vanskeligste spørsmålet under regjeringsdannelsen, og i noe mindre

grad striden om det samme departementet i 1972. Mangelen på konflikt er imidlertid ikke i seg selv en indikasjon på at fordelingen av hjertesaksdepartement ikke er viktig. Tvert om var partienes ulike interesse for ministerposter, som igjen ga rom for “fredelige” byttehandler mellom partiene, et premiss for å utlede hjertesakshypotesen i kapittel 2. Likevel framgår det av den kvalitative analysen at partienes primære krav ikke har dreid seg om hjertesaksdepartement, men nesten uten unntak om de tre betydningsfulle ministerpostene - statsministeren, utenriksministeren og finansministeren. Unntaket er Kristelig Folkeparti som hadde Kirke- og undervisningsdepartementet som primært krav i 1965. For Kristelig Folkeparti var dette hjertesaksdepartementet den gjeveste posisjonen etter statsministeren, og man gikk så langt som til å true med å ikke gå inn i regjeringa dersom man ikke fikk dette departementet. I 1985 krevde heller ikke Senterpartiet noen av disse mest betydningsfulle postene, da det var uaktuelt med en så omfattende omfordeling.

Gjennom besittelsen av statsministeren og finansministeren vil et parti ha muligheten til å utøve en bred politisk innflytelse på alle områder - også hjertesaksområdene. Den kvalitative analysen har imidlertid vist at et annet viktig motiv for å søke disse ministerpostene er å profilere partiet utad. Ikke minst har dette vært et viktig motiv for å søke utenriksministerposten - en ministerpost som gir liten innenrikspolitisk innflytelse, men likevel “den gjeveste jobben i regjeringen” (Willoch 1990: 12), ettertraktet ut fra den tradisjonelle rollen som “regjeringas nr. 2”.

Først når fordelingen av disse tunge profileringsdepartementene har vært klarlagt, har partiene krevd sine hjertesaksdepartement, men vel og merke innenfor rammen av det antall ministerposter partiene har forhandlet seg fram til. I de tidligste fire regjeringene hvor de mest betydningsfulle posisjonene ble fordelt på alle partiene som deltok, hadde partiene således en mindre kvote ministerposter igjen som kunne fylles med hjertesaksdepartement. I de tre siste regjeringene nådde ikke mellompartiene fram med sine primære krav overfor Høyre, og måtte i stedet ta til takke med en rekke tradisjonelle hjertesaksdepartement.

At tildelingen av hjertesaksdepartement forløper uten de helt store konflikter, viser også at partiene i hovedsak har hatt få betenkeligheter med å la “bukken passe havressekken”. Riktignok har denne problemstillingen dukket opp fra tid til annen, bl.a. ved tildelingen av Landbruksdepartementet til Senterpartiet i 1963, og Kirke- og undervisningsdepartementet til Kristelig Folkeparti i 1965, men i hovedsak har det vært en forutsetning at fordelingen av ministerposter skulle gjenspeile partienes særinteresser. Vi finner derfor ikke støtte for Laver og Shepsle’s påstand om at ministerposter vil tildeles partier som befinner seg på midten av de relaterte konfliktdimensjoner.

Den kvalitative analysen har også vist at partiene i stor grad er enige om rangeringen av departement, og at partienes oppfatning av de ulike departementenes tyngde er av stor betydning for fordelingen av ministerposter. Et generelt ønske om å balansere mellom lette og tunge departement har virket “forstyrrende” inn på fordelingen av hjertesaksdepartement. Eksempelvis kunne Senterpartiet i 1965 bare få lettere departement i tillegg til statsministeren, og måtte derfor melde avbud på Kommunal- og Samferdselsdepartementet. Under dannelsen av Lyng-regjeringa var det spesielt viktig å balansere mellom tyngre og lettere departement, fordi ingen måtte oppfattes å komme dårlig ut av dette første forsøket på en ikke sosialistisk regjeringskoalisjon. At



regjeringa ville bli kortvarig bidro også til at partiene var mindre opptatt av å sikre seg sine hjertesaksdepartement.

### 5.3. Kvalitativ eller kvantitativ analyse?

Både i analysen av de enkelte regjeringsdannelsene og nå i den samlede analysen har vi benyttet oss av både kvantitativ og kvalitativ metode. Hensikten har vært å se hva de to ulike analysemetodene hver for seg har å tilføre, og hvorvidt vi kommer fram til samme resultat. Alt i alt må det sies at den kvalitative analysen bekrefter resultatene fra den kvantitative analysen m.h.t. alle våre tre hypoteser. I så måte tjener ikke resultatene fra den kvalitative analysen til å trekke i tvil bruken av kvantitativ metode i koalisjonsstudier. Likevel er det klart at den kvalitative analysen har tilført mye. Det har for det første vært lettere å tolke resultatene mer direkte ut fra den kvalitative analysen. Ikke minst gjelder dette i forhold til testen av hjertesakshypotesen, hvor kvantifiseringen har vært vanskelig å foreta, og resultatene derfor har vært vanskelig å fortolke. I testen av proporsjonalitetshypotesen innebærer operasjonaliseringen en nokså grov forenkling, f.eks. ved at den ikke i tilstrekkelig grad tar hensyn til ministerpostenes ulike verdi. Den kvalitative analysen har da tjent som et korrektiv. Enda viktigere er det at den kvalitative analysen har gjort det mulig å komme fram til viktige faktorer for fordelingen av ministerposter som ikke fanges inn av våre hypoteser. Dette gjelder særlig den store betydning hensynet til velgerne spiller for koalisjonsforhandlingene. Framfor alt har det å supplere den kvantitative analysen med en kvantitativ, virket til å styrke tilliten til de resultater som har framkommet, siden vi med to så ulike framgangsmåter i all hovedsak har kommet fram til det samme.

## 6.0. OPPSUMMERING OG KONKLUSJON

### 6.1. Fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer.

Etter den samlede kvantitative og kvalitative analysen - hva kan vi si bestemmer utfallet av fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer? Selv om proporsjonalitetsnormen som gjør seg gjeldende i de norske koalisjonsdannelsene er svak i et komparativt perspektiv, og den kvalitative analysen viser at antallet ministerposter er gjenstand for forhandlinger, må vi likevel si at andelen mandater forklarer fordelingen av ministerposter best. Tross alt viser en forklaringskoeffisient på 0.84 at sammenhengen mellom andelen mandater og andelen ministerposter er svært sterk.

Analysen har imidlertid vist at det går et hovedskille mellom de fire første og de tre siste regjeringene. I de fire første regjeringene er fordelingen proporsjonale, hjertesakshypotesen kommer rimelig godt ut, mens koalisjonslederhypotesen ikke får støtte.<sup>28</sup> I de tre siste regjeringene avtar støtten til proporsjonalitetshypotesen, samtidig som hjertesakshypotesen og ikke minst koalisjonslederhypotesen får mer støtte enn i de fire første. Forklaringen på den forholdsvis svake støtten til proporsjonalitetsnormen må derfor ligge i hva som skaper dette skillet. Det som først og fremst skiller er *størrelsen på det største partiet*. Analysen har vist at når det største partiet kommer over en viss størrelsesmessig terskel endres forholdet mellom koalisjonspartnerne, i det det største partiet framstår som koalisjonsleder. I tråd med Browne og Franklins teori om en “relative weakness effect”, skapte Høyres tallmessige dominans i de tre siste regjeringene en gunstig forhandlingssituasjon for de to små partiene i koalisjonene - Kristelig Folkeparti og Senterpartiet - som ga seg utslag i at de ble overbetalt i antall ministerposter i forhold til proporsjonalitetsnormen. Også i de første regjeringene var det til en viss grad en ulempe for Høyre, relativt sett, å være det største partiet. Det ble krevd at Høyre måtte gi mer enn de andre partiene for eventuelt å få statsministeren. I tillegg spilte politisk avstand også inn på Høyres forhandlingsposisjon. De tre mellompartiene holdt til en viss grad felles front mot Høyre, og særlig i Kristelig Folkeparti var man skeptisk til en statsminister fra Høyre, p.g.a en antatt negativ signaleffekt overfor velgerne. Likevel var ikke forskjellene i forhandlingsposisjon så store at de små partiene kunne nyte godt av noen “relative weakness effect”. I disse regjeringene var det derfor i hovedsak mandattallene som bestemte partienes forhandlingsposisjon, og dermed også fordelingen av ministerposter.

Browne og Franklins “relative weakness”- forklaring må imidlertid suppleres ved også å bringe inn den kvalitative fordelingen av ministerposter. Analysen har nettopp vist viktigheten av å se den kvantitative og kvalitative fordelingen i sammenheng. Stikk i strid med resultatene fra Browne og Frendreis komparative undersøkelse, ble

---

<sup>28</sup> Korvald-regjeringen faller inn i dette mønsteret når det gjelder koalisjonslederhypotesen og hjertesakshypotesen. Men som vi har sett er fordelingen av ministerposter bare proporsjonale dersom vi går ut fra hele Venstres gruppe. Ut fra det reelle antallet mandater er Korvald-regjeringen den mest uproporsjonale.

det største partiet ikke overbetalt m.h.t. de mest viktige ministerpostene i de fire første regjeringene men derimot i de tre siste. Fordi Høyre i de tre siste regjeringene hadde forsert en viss størrelsesmessig terskel, og dermed hadde utsikten til å kunne dominere regjeringsarbeidet, søkte partiet å monopolisere de viktigste ministerpostene. Rollen som koalisjonsleder var ikke sikret bare gjennom tallmessig dominans, men også gjennom besittelsen av disse ministerpostene, i tråd med Browne og Festess koalisjonslederhypotese. Den overbetalingen av mellompartiene som fant sted, var en direkte kompensering for den skjeve kvalitative fordelingen. Det var en sterk norm som tilsa at “nøkkelstillingene” skulle fordeles etter beste evne mellom partiene, og Høyre måtte derfor betale rikelig for å unngå denne normen. Dersom Høyre ikke hadde fått finansministeren, utenriksministeren og en rekke andre tunge ministerposter i tillegg til statsministerposten, er det vanskelig å tenke seg at mellompartiene ville blitt så mye overbetalt som de ble. M.a.o. bøter den kvalitative fordelingen for noe av den kvantitative disproporsjonaliteten i de tre siste regjeringene.

Den kvantitative analysen viser likevel en viss forfordeling av små partier også når vi tar hensyn til at viktige posisjoner teller mer, selv om forfordelingen da er mindre skjev. I tillegg til en “relative weakness”-forklaring, kan nok dette delvis føres tilbake til svakheter ved veiemodellene i analysen. Partiene lar flere ministerposter enn statsministeren, finansministeren og utenriksministeren telle som tunge uten at dette tas hensyn til i modellene. Særlig er det sannsynlig at mye av disproporsjonaliteten i 1983 kan føres tilbake til denne modellfeilen, siden Høyre da lyktes i å beholde nærmest alle de tunge ministerpostene.

En annen modellfeil kan også bidra til å forklare noe av den disproporsjonale fordelingen i de tre siste regjeringene. Når vi i den kvantitative analysen har gått ut fra at enkelte ministerposter teller mer enn andre, har vi i praksis operert med et høyere antall ministerposter enn det som faktisk var til fordeling. Den kvalitative analysen viser imidlertid at partiene har tatt utgangspunkt enten i det faktiske antall ministerposter (Modell 1), eller som i 1983 i én mer enn det faktiske antallet ministerposter (Modell 2). I etterhånd har man så kompensert for tildelingen av de mer verdifulle ministerpostene. Særlig for de tre siste regjeringene, hvor Høyre har en høy prosent av mandatene, gir det seg utslag hvilken av disse framgangsmåte en benytter seg av for å komme fram til partienes “rettmessige” andel. Gjennomgående vil vi komme fram til at Høyre ut fra proporsjonalitetsnormen skulle hatt en større andel av ministerpostene med vår regnemåte enn den partiene selv benyttet under forhandlingene.

Begge disse modellfeilene skulle imidlertid skape størst avvik fra proporsjonalitetsnormen i 1983, da Høyre hadde den størst andelen av mandater, og da også Høyre beholdt flere av de tunge ministerpostene enn i 1985 og 1989. Likedan skulle en ut fra terskelforklaringen forvente at forfordelingen av de små partiene var størst i 1983, da Høyre gjennom besittelsen av viktige ministerposter og tallmessig styrke hadde større anledning til å dominere koalisjonen enn i 1985 og 1989. I 1983 skulle derfor mellompartiene ha større krav på kompensasjon enn i 1985 og 1989, og en ville også forvente at “relative weakness”- effekten gjorde seg mer gjeldende i 1983. Den kvantitative analysen har vist at forholdet i virkeligheten var stikk motsatt. Av de tre regjeringene var forfordelingen størst i 1989 og minst i 1983.

For å forklare den synkende proporsjonaliteten behøves derfor supplerende forklaringer. Det kan være at de små partiene gjennom økt erfaring med koalisjonsdannelser, har blitt stadig flinkere til å utnytte det blackmailpotensiale som ligger i å være lite parti. M.a.o. kan det tenkes at de små partiene over tid har blitt dyktigere forhandlere. På bakgrunn av den kvalitative analysen er det imidlertid liten grunn til å hevde at mellompartiene ikke behersket forhandlingsspillet like godt i de første regjeringene som i de siste. Særlig var regjeringsdannelsen i 1965 en “hard og langtrukken kjøpslåing om viktige politiske posisjoner” (Lyng 1976: 12).<sup>29</sup>

Ut fra den kvalitative analysen er det heller en annen forklaring som melder seg. Mellompartienes økende overrepresentasjon kan sees som resultater av bedre forhandlingsposisjoner. Som vi så i kapittel 2 vil avvik fra proporsjonalitetsnormen som kan føres tilbake til forskjeller i forhandlingsmakt være i tråd med et maktsøkende perspektiv. De små partiers gunstige forhandlingsposisjon kan som nevnt forklare hvorfor det gjør seg gjeldende en “relative weakness”-effekt, men også andre forhold vil virke inn på partiers forhandlingsposisjon enn relativ størrelse. Spesielt kan partienes ulike interesse av at forhandlingene om regjeringsdannelse lykkes, virke inn på partienes forhandlingsposisjon. Dette vil være avhengig av hvorvidt det eksisterer troverdige alternative muligheter til politisk innflytelse (Rasch 1996: 161-162)<sup>30</sup>. Dersom et parti har muligheten til å delta i andre regjeringskoalisjoner, eller har utsikt til politisk innflytelse utenfor regjeringsposisjonen, vil det ha mindre å tape på at regjeringsdannelsen ikke kommer i stand, og dette vil styrke partiets forhandlingsposisjon. Partienes interesse av å se regjeringsdannelsen lykkes, vil trolig også påvirkes av hvilke reaksjoner man forventer at regjeringsdeltakelsen vil få blant velgerne.

Ved dannelsen av Willoch II-regjeringa var det snakk om en utvidelse av den rene Høyre-regjeringa fra 1981. I denne situasjonen var det klart at Høyre befant seg i en gunstig posisjon, da de hadde mindre å tape enn de to andre partiene på at forsøket på ny regjeringsdannelse ikke lyktes. I 1985 var ikke Høyre lenger i den samme gunstige forhandlingsposisjonen, og måtte svare på den beskjedne, relative framgangen til Senterpartiet og Kristelig Folkeparti i valget, gjennom en forsiktig omfordeling av posisjoner. Under dannelsen av Syse-regjeringa var det særlig Senterpartiet som befant seg i en gunstig forhandlingsposisjon - eller i “vippeposisjon” som Johan J. Jakobsen uttrykte det. Senterpartiet hadde minst å tape på at regjeringsdannelsen ikke kom i stand. En fortsatt Arbeiderpartiregjering ville trolig gi minst like gode muligheter til å få gjennomslag for Senterpartiets politikk som det man hadde oppnådd i perioden fra 1986 til 1989, og mange i partiet gikk også inn for en slik løsning. Også Kristelig

---

<sup>29</sup> Om Kristelig Folkepartis snedige forhandlingstaktikk under disse forhandlingene hadde Lyng følgende kommentar: “Partiets taktiske lynangrep hadde altså vært meget vellykket. Det er forresten et trekk som alltid har slått meg ved de spesielle kristelig-politiske miljøer, fra Pavestolen i syd til Kristelig Folkeparti i nord. De synes å ha en helt særegen evne til å fostre behendige taktikere” (Lyng 1976: 29).

<sup>30</sup> Rasch hevder at den synkende proporsjonaliteten først og fremst må forstås i sammenheng med endringer i forhandlingsstyrke, ut fra hvilke *troverdige trusler* om brudd *ønskede* koalisjonspartnere kan framsette.

Folkeparti ville ha gode muligheter til politiske hestehandler med en Arbeiderparti-regjering, men gikk i sterkere grad inn for samarbeid med Senterpartiet og Høyre.

Kan partienes interesse av å se regjeringsdannelsen komme i stand, også bidra til å forklare fordelingen av ministerposter i de fire første regjeringene? I 1963 var alle de fire ikke-sosialistiske partiene like interessert i at regjeringsdannelsen kom i stand etter lang tids ørkenvandring, og man la vekt på at alle måtte komme godt ut siden dette var en prøve på ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid. Også i 1965 var alle de ikke-sosialistiske partiene innstilt på samarbeide. Kristelig Folkeparti var riktignok bekymret for reaksjonen blant velgerne p.g.a. samarbeidet med Høyre, og brukte bevisst i forhandlingene det at man ikke var så interessert i regjeringsdeltakelse. Dette partiet fikk som vi har sett også god uttelling i ministerpostfordelingen. Utsikten til politisk innflytelse i den første varige samarbeidsregjering var likevel svært fristende for alle de fire partiene, og dette svekket noe av troverdigheten i trusselen om å holde seg utenfor. Heller ikke i 1969 kan noen av partiene sies å ha vært vesentlig mindre interessert i regjeringsdeltakelse enn de andre. Garbos Arbeiderparti-invitt like etter valget ble raskt tilbakevist av andre i partiet, og den var heller ikke særlig troverdig gitt Arbeiderpartiets holdning. Selv om det var oppstått visse gnisninger i regjerings-samarbeidet, var det først senere at problemene ble så store at partiene vurderte å ende samarbeidet.

Det kan m.a.o. hevdes at i samtlige av disse tre regjeringene stod alle partiene samlet i ønsket om å danne regjering, noe som stemmer overens med den proporsjonale fordelingen av ministerposter. Overbetalingen av rest-Venstre i 1973 kan derimot ikke sees som et resultat av at rest-Venstre hadde mindre interesse av å se regjeringsdannelsen komme i stand enn de andre to partiene.<sup>31</sup> Alle på nei-sida i de tre partiene var innstilt på å danne felles regjering, og overbetalingen av Eika-fraksjonen må som nevnt sees som en viktig symbolsk markering. Som vi allerede har vært inne på utgjør Korvald-regjeringa på mange måter et særtilfelle. At forhandlingsposisjon ikke kan forklare fordelingen av ministerposter i denne regjeringa er derfor ikke tilstrekkelig til å tilbakevise denne forklaringen. I forhold til det hovedskillet som er mellom de tre første og de tre siste regjeringene har denne forklaringen likevel lite å bidra med. I 1983 hadde Høyre en bedre forhandlingsposisjon enn i noen av de andre regjeringsdannelsene. Likevel ble Senterpartiet og Kristelig Folkeparti overbetalt i antall ministerposter i denne regjeringa, men ikke i de tre første.

Partienes interesse av regjeringsdannelsen er derfor bare et supplement til terskel- forklaringen, som forklarer de største forskjellene i proporsjonalitet i våre regjeringer. Som nevnt har vi funnet at støtten til alle våre tre hypoteser varierer med størrelsen på

---

<sup>31</sup> Hvis noe parti skulle hevdes å ha mer interesse av regjeringsdannelsen, måtte det tvert imot være rest-Venstre. Partifraksjonen hadde vært villige til å risikere partisplittelse for å få i stand en nei-regjering. Etter det opprivende møtet i stortingsgruppa og landsstyret håpet man at gevinstene av regjeringssamarbeidet omsider ville få partiet inn i foldene igjen. I Kristelig Folkeparti ønsket man å unngå splittelse i partiet over regjeringsspørsmålet. En regjering hvor bare rest-Venstre deltok var derfor ikke den beste løsningen sett fra Kristelig Folkepartis side. For Senterpartiets vedkommende, var en ren Senterparti-regjering med støtte fra Venstre og Kristelig Folkeparti et troverdig alternativ dersom regjeringsdannelsen slo feil.

det største partiet. Når det største partiet har kommet over en viss størrelsesmessig terskel - en "koalisjonsleder-terstel" - har for det første det største partiet blitt fordelt mht. de tyngste ministerposter. For det andre har de mindre partiene blitt overbetalt i antall ministerposter, til dels som en kompensasjon for den skjeve kvalitative fordelingen og til dels ut fra en "relative weakness effect" - det at "mindre partier, nettopp fordi de er mindre, skulle tilkomme overrepresentasjon i regjeringa i forhold til Høyre" (Willoch 1990: 234). I disse regjeringene finner vi derfor støtte for koalisjonsledershypotesen, mens støtten for proporsjonalitetshypotesen avtar. Men også støtten til hjertesakshypotesen påvirkes av størrelsen på det største partiet. Vi har funnet at fordelingen av de tunge profileringsdepartementene er viktigere enn, og går forut for fordelingen av hjertesaksdepartement. Når Høyre har monopolisert disse tunge ministerposter, har Senterpartiet og Kristelig Folkeparti måttet ta til takke med det nest beste - hjertesaksdepartement. Siden disse to partiene har sterkere interesse for hjertesaksdepartement enn Høyre, får derfor hjertesakshypotesen mer støtte i de tre siste regjeringene enn i de fire første.

Vi har funnet at ønsket om å markere partiet generelt er en viktig faktor bak fordelingen av ministerposter. Hensikten er å plassere partiet i den offentlige debatt, ved at saker og personer blir profilert. Dermed håper man å kunne oppnå gevinster over tid, ved framtidige valg. Partienes prioritering av de tunge profileringsdepartement kan delvis forstås i denne sammenheng, mens hjertesaksdepartementene kan tjene til å bygge opp en bestemt partiprofil overfor velgerne. Videre kan vi si at når partiene er opptatt av å sikre seg sin rettmessige andel av ministerposter er det ikke minst fordi det utad er viktig å ikke framstå som forhandlingenes tapere. Både antall posisjoner og tyngden på disse posisjonene er derfor viktig. Hvordan utbyttet av forhandlingene framstilles i pressen er selvfølgelig også svært viktig. Når forhandlingsresultatet kjentgjøres er det viktig å gi inntrykk av at dette er positivt for partiet, mens derimot andre partier gjerne hevdes å ha gitt mye under forhandlingene.

At stillingen som Stortingspresidenten ble et av de største stridsspørsmål under forhandlingene i 1965 må også sees i denne sammenheng. Stortingspresidenten hadde og har forholdsvis liten reell politisk innflytelse, men som en godt synlig og symbolsk viktig figur gir det stor prestisje for det partiet i regjeringskoalisjonen som sikrer seg denne posisjonen. Likedan var det ikke behovet for politisk innflytelse som lå bak opprettelsen av en konsultativ stilling for kultursaker i 1972, men ved å øke antallet ministerposter ble det mulig å få kabalen til å gå opp, slik at ingen av partiene skulle sies å ha kommet dårlig ut av forhandlingene. Utnevnelsen av Kjell Magne Bondevik som "visestatsminister" må også først og fremst oppfattes som symbolsk viktig. Mens den reelle politiske betydningen av denne posisjonen var heller usikker, ga det høy synlighet og mye positiv mediaomtale til Kristelig Folkeparti å ha fått rollen som regjeringas nr. 2. I tillegg til å ville markere partiet overfor velgerne, har vi også sett at partiledelsen er opptatt av hvordan forhandlingsresultatet mottas nedover i partiet. For partiledelsen er det nemlig viktig å ikke tape ansikt overfor partigruppa, ved å oppnå et dårligere resultat enn forventet. Uansett resultat gjelder det å framstille dette i best mulig søkelys, slik Lyng gjorde i 1965 og Jakobsen i 1983.

Til en viss grad har personlige ønsker og ambisjoner virket inn på fordelingen av ministerposter. Det fremste eksempelet er tildelingen av Utenriksdepartementet til

Høyre i 1965, som må sees i sammenheng med Lyngs sterke ønsker om å bli utenriksminister. Som vi så i kapittel 4 hadde andre i partiet sett at Lyng stod sterkere på for å sikre statsministerposten og, når det ikke gikk, Finansdepartementet, som var politisk viktigere for Høyre enn Utenriksdepartementet. Et annet eksempel er Willochs insistering på å beholde Utenriksdepartementet i 1983 og 1985, først og fremst på grunn av den rolle utenriksminister Stray hadde som Willochs nærmeste rådgiver. Vi kan ikke utelukke at personlige ønsker kan ha ligget bak også andre krav om ministerposter, men alt i alt har nok dette likevel ikke spilt en stor rolle. Hensynet til hvilke ministerposter som gavner partiet har vært det sentrale, og har gått foran personlige ønsker. Partiene har i stor grad hatt de samme ministerpostene på ønskelista, mens forhandlerne og andre sentrale personer i partiet har kommet og gått.<sup>32</sup>

1965-regjeringa illustrerer også hvordan personlige evner og valg av forhandlingsstrategi var utslagsgivende for fordelingen av ministerposter. Grandes overspill var en av årsakene til at venstre ikke fikk statsministeren. For Høyres vedkommende kunne utfallet blitt et ganske annet dersom man ikke hadde gått bort fra Ingvaldsens forhandlingslinje - i beste fall kunne Høyre endt opp med statsministeren, i verste fall hadde Høyre mistet flere posisjoner. Også for andre regjeringer kan valg av strategi hatt betydning, men kildegrunnlaget er her spinklere. At Willoch ble oppfattet som en tøff forhandler av mellompartiene, er imidlertid kjent. Videre må overbetalingen av Venstre sees i sammenheng med at Korvald og Borten valgte å vise medlidenhet med Venstre. Andre ville kanskje ikke vært like ærbødige.

En annen faktor som har virket inn på fordelingen av ministerposter er om man i forhandlingene starter med "blanke ark", eller om man må forholde seg til fordelingene i en allerede sittende regjering. I de to tilfellene hvor ei koalisjonsregjering har blitt sittende etter et stortingsvalg, i 1969 og i 1985, har vi sett at forhandlingene har vært preget av *treghet* - det har vært vanskelig å rokke ved den eksisterende fordelingen. Ved begge anledninger argumenterte man med at omfattende omfordelinger ville bringe bud om samarbeidsproblemer mellom koalisjonspartnerne. Samtidig tok de partiene som ville ha noe å tjene på det til ordet for en viss omfordeling. Ønsket om å beholde *status quo* ble forsterket av at stortingsvalgene både i 1969 og 1985 førte til en svekkelse av regjeringa. I 1969 fikk man et knapt flertall, men med potensielle "overløpere", særlig innen Venstres rekke, risikerte man nederlag i en rekke saker. I 1985 mistet Willoch-regjeringa flertall, og ble avhengig av støtte fra Fremskrittspartiet. Både i 1969 og 1985 var det imidlertid snakk om bare små endringer i mandattallene. Det kan derfor tenkes at tregheten ikke hadde gjort seg gjeldende dersom forskyvningene mellom partiene hadde vært store nok.

For Lyng-regjeringa så vi at det også hadde en viss betydning for den kvalitative fordelingen av ministerposter at man visste at regjeringa ville bli kortvarig. Fordi det ikke ville bli anledning til å få utrettet så mye politisk, spilte det en mindre rolle hvilke områder ministerpostene var rettet inn mot. Det var imidlertid viktig at alle kom godt ut i dette prøveprosjektet på ikke-sosialistisk regjeringssamarbeid. At den kvantitative fordelingen ble proporsjonal, og de tunge ministerpostene ble fordelt på alle partiene etter

---

<sup>32</sup> Et godt eksempel er Kåre Kristiansen som forsåvidt kunne tenkt seg å bli forsvarsminister i 1983, men dette var en ministerpost som ikke passet Kristelig Folkeparti, og forslaget fra Høyre ble derfor avvist.

beste evne, var derfor av stor betydning selv om man ikke kunne regne med å gjøre stor nytte av disse gevinstene. De andre mindretallsregjeringene i analysen har ikke hatt på langt nær så dårlige utsikter til å beholde regjeringsmakten.<sup>33</sup> Ved dannelsen av Korvald-regjeringa så vi likevel at fordelingen av hjertesaksdepartement var et mindre sentralt spørsmål, noe som delvis kan sees i sammenheng med de dårlige utsiktene til å få utrettet mye.

## 6.2. Ministerposter - mål i seg selv eller midler til politisk innflytelse?

Temaet for denne oppgaven har vært fordelingen av ministerposter i koalisjonsregjeringer, og motivene som ligger bak disse fordelingene. I prosessen som leder fram til en koalisjonsdannelse, er fordelingen av ministerposter i likhet med regjeringas politiske profil, gjenstand for forhandlinger mellom partiene. Gjennom analysen har vi forsøkt å finne svar på hvilke motiver som ligger til grunn for disse forhandlingene. Søker partiene regjeringsmakt for maktens egen skyld, eller ut fra ønsket om å påvirke politikk i bestemte retninger? Dette er de to hovedsyn som har stått sentralt i studiet av koalisjonsdannelser, og som kalles teorien om det maktsøkende parti og teorien om det policy-søkende parti.

Utgangspunktet for analysen har vært en antakelse om at partiene først og fremst er opptatt av å påvirke politikk, og at disse motivene er viktige for fordelingen av ministerposter. Ut fra teorien om det policy-søkende parti, blir deltakelse i regjering mindre avgjørende for partiene enn i de maktsøkende teoriene, hvor regjeringsmakten er selve målet. Politisk innflytelse kan også oppnås av partier i opposisjon, eller partier som fungerer som aktive støttepartier. Selv ut fra policy-søkende motiver vil likevel regjeringsmakt være et viktig mål for partiene, siden det å komme i regjeringsposisjon gir unike muligheter til politisk innflytelse. Regjeringsdeltakelse innebærer muligheten til å delta i regjeringsmøter, hvor viktige politiske vedtak fattes, men minst like viktig er det å holde ministerposter. Detaljert kontroll over utforming og iverksetting av politikk forutsetter besittelse av ministerposter.

Når ministerpostene verdsettes som midler til å påvirke politikk, vil det være av største interesse for partiene hvilke ministerposter de oppnår i regjeringsforhandlingene. Hjertesakshypotesen er basert på antakelsen om at partiene vil være mest interessert i de ministerposter som gir anledning til å påvirke politikk på de områder partiene er særlig opptatt av, knyttet til partienes ulike ideologiske orienteringer.

Mot dette synet står teorien om det maktsøkende parti, hvor ministerpostene sees som mål i seg selv, og hvor det antas at det er uinteressant for partiene hvilke områder ministerpostene er rettet inn mot. Det maktsøkende parti vil først og fremst forsøke å kare til seg en størst mulig andel av ministerpostene. I den grad partiene er opptatt av hvilke ministerposter de får, vil det være ut fra hvilke posisjoner som oppfattes som de

---

<sup>33</sup> Til tross for sitt historisk knappe mandattall, levde Korvald-regjeringen nærmest en fredet tilværelse fram til stortingsvalget. I 1985 regnet man med å bli sittende med støtte fra Fremskrittspartiet. Syse-regjeringen ble dannet med egen "selvmordsparagraf", og ble ikke spådd et langt liv. Likevel var utsiktene dramatisk bedre enn i 1963, hvor ingen regnet med at regjeringen ville overleve tiltredelseserklæringen.



gjeveste, og som dermed utgjør en større gevinst enn de mindre ettertraktede ministerpostene. At disse ministerpostene kanskje også innebærer rike muligheter til å utøve politikk, vil derimot være uvesentlig. I tråd med et maktsøkende perspektiv vil partienes andel av ministerposter være avhengig av partienes forhandlingsmakt, som igjen vil være nært knyttet til hvor stor andel av koalisjonens mandater hvert parti bidrar med. Som vi sa i kapittel 2 kan imidlertid partiene tenkes å bruke sin forhandlingsmakt til å oppnå flest mulig ministerposter, også ut fra ønsket om å oppnå politisk innflytelse på flest mulig områder. Ut fra dette stilte vi hypotesen om at fordelingen av ministerposter vil være proporsjonal i et en-til-en-forhold med fordelingen av mandater.

Den tredje hypotesen vi har testet, er Browne og Festes påstand om at det største partiet vil forfordes m.h.t. til visse “tunge” ministerposter som er viktige for utøvelsen av lederskap i koalisjonen. “Koalisjonslederhypotesen” knytter ikke direkte an til hverken teorien om det policy-søkende parti eller teorien om det maktsøkende parti, men er viktig for tolkningen av resultatet fra testen av hjertesakshypotesen og særlig proporsjonalitetshypotesen. Dersom de “tunge” ministerposter verdsettes over andre ministerposter av alle partiene, får det konsekvenser for proporsjonalitets-regnskapet når det største partiet ut fra rollen som koalisjonsleder får en uforholdsmessig stor andel av disse.

I hvilken grad kan vi si at disse funnene avkrefter eller bekrefter hypotesene fra den generelle litteraturen om koalisjonsdannelser? Etter å ha gjennomført analysen, må det sies at støtten til teorien om policy-søkende partier er mindre klar enn forventet. I overraskende stor grad, og i tråd med et maktsøkende perspektiv, har partiene prioritert de gjeveste posisjonene foran de som gir mulighet til påvirke politikk på hjertesaks-områdene. Dette gjelder også posisjoner som Utenriksdepartementet og Stortingspresidenten, hvor muligheten til politisk innflytelse er liten. Vi har funnet forholdsvis store avvik fra proporsjonalitetsnormen, men til dels bøter den kvalitative fordelingen for dette. Til dels skyldes disproporsjonaliteten ulike forhandlingsposisjoner - først og fremst en “relative weakness effect”, som gjør seg gjeldende når det største partiet kommer over en viss størrelse, men også interessen av å se regjeringsdannelsen komme i stand. Begge disse forklaringene er i tråd med et maktsøkende perspektiv.

Likevel må vi si at policy-søking har hatt betydning for fordelingen av ministerposter i norske koalisjonsregjeringer. Selv om ikke det å sikre seg hjertesaksdepartement har vært noen altoverskyggende målsetning, vurderes ministerpostene ut fra muligheten til å utøve politikk, og vi finner solid støtte til hjertesakshypotesen. Prioriteringen av de gjeveste og tyngste posisjonene må heller ikke nødvendigvis tolkes utelukkende som støtte til maktsøkende teorier. Disse posisjonene gir ikke bare en stor gevinst der og da. Til dels gir de, dvs. statsminister- og finansministerposten, muligheten til å påvirke politikk på et bredt felt. Til dels verdsettes disse posisjonene også ut fra at de gir stor prestisje og høy synlighet overfor velgerne. Også hjertesaksdepartementene vurderes ut fra muligheten til å profilere seg overfor velgerne. Dette er viktig i forhold til det framtidige maktgrunnlaget, m.a.o. maktsøking over tid. Men i dette framtidige maktgrunnlaget ligger også muligheten til å utøve politisk innflytelse på viktige områder også i framtiden, altså policy-søking over tid.

Konklusjonen må bli at mens maktsøking i og for seg er viktig, kan norske koalisjonsforhandlinger på ingen måte sees utelukkende i denne sammenheng. Også policy-søking er viktig for fordelingen av ministerposter. Den andre viktige konklusjonen vi kan trekke er at partiene fordeler ministerpostene også ut fra ønsker om framtidige gevinster. Partiene er ikke bare opptatt av å utøve makt, men også over tid å vedlikeholde og utvide maktgrunnlaget.

Denne framtidsdimensjonen er noe som generelt har vært undervurdert i litteraturen om koalisjonsdannelser som har vært preget av forholdsvis statiske teorier. Strøms teori er et unntak i så måte. Her sees partienes koalisjonsatferd som en avveining mellom konflikterende målsettinger - stemmesøking, dvs. framtidige gevinster, og de mer umiddelbare gevinstene, taburetter og politikk. Denne analysen bekrefter at stemmesøking er viktig for koalisjonsforhandlingene, ved at hensynet til velgerne viser seg også å stå i fokus når partiene fordeler taburetter. Resultatene fra det norske caset understreker derfor behovet for en fortsatt utvikling i retning av mer dynamiske modeller i studiet av partiers koalisjonsatferd.

## Appendiks :

**Tabell 7.1. Sammenhengen mellom mandater og ministerposter i norske koalisjonsregjeringer 1963-89 uten Korvald-regjeringa.**

Uavhengig variabel	Avhengig variabel	R <sup>2</sup>	a	b	T	Sig. T
Andel mandater	Andel ministerposter, modell 1	0.930	7.060	0.753	15.913	0.000
	Andel ministerposter, modell 2	0.968	5.195	0.818	24.141	0.000
	Andel ministerposter, modell 3	0.966	4.261	0.851	23.326	0.000
	Andel ministerposter, modell 4	0.960	5.928	0.793	21.231	0.000

Gyldige enheter: 21

Modell 1: Alle ministerposter teller like mye

Modell 2: Statsministerposten teller som 2 ministerposter.

Modell 3: Statsministerposten teller som 2 ministerposter; Finansdepartementet og Utenriksdepartementet teller som 1 1/2 ministerposter

Modell 4: Som modell 3, men i tillegg teller statssekretærer og politiske rådgivere ved "blandede utnevnelser" som en halv ministerpost.

## Litteratur:

- Axelrod, Robert (1970): *Conflict of Interest*. Chicago: Markham.
- Berg, Carl Johan og Bratli, Kjell Arne (1981): *Kåre Willoch - vår nye statsminister*. Oslo: Samfunnsforlaget.
- Bergman, Torbjörn (1993): "Constitutional Design and Government Formation: The Expected Consequences of Negative Parliamentarism", *Scandinavian Political Studies* 16: 285-304.
- Brende, Børge, Clemet, Kristin, Norvik, Erling og Stray, Sven, red. (1993): *Politikk og ansvar. Debattskrift til Kåre Willoch 3.oktober 1993*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Browne, Eric C. og Feste, Karen A. (1975): "Qualitative Dimensions of Coalition Payoffs: Evidence for European Party Governments 1945-70", *American Behavioral Scientist* 18: 530-556.
- Browne, Eric C. og Franklin, Mark N. (1973): "Aspects of Coalition Payoffs in European Parliamentary Democracies", *American Political Science Review* 67: 453-469.
- Browne, Eric C. og Frendreis, John P. (1980): "Allocating Coalition Payoffs by Conventional Norm: An Assessment of the Evidence for Cabinet Coalition Situations", *American Journal of Political Science* 24: 753-768.
- Brunvand, Olav (1973): *Fra samspill til sammenbrudd*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Budge, Ian og Keman, Hans (1990): *Parties and Democracy: Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian og Laver, Michael (1986): "Office Seeking and Policy Pursuit In Coalition Theory", *Legislative Studies Quarterly* XI: 485-506.
- Budge, Ian og Laver, Michael (1993): "The Policy Basis of Government Coalitions: A Comparative Investigation", *British Journal of Political Science* 23: 499-522.
- de Swaan, Abram (1973): *Coalition Theory and Cabinet Formation*. Amsterdam: Elsevier.
- Departementsboka. En orientering om arbeidet i departementene og om departementenes forhold til Regjering og Storting*. Utgitt av Arbeids- og administrasjonsdepartementet (1990).
- Downs, Anthony (1957): *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Brothers.
- Enger, Trond A. (1994): *Anne*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Eriksen, Svein (1988): "Norway: Ministerial Autonomy and Collective Responsibility" i Blondel, Jean og Müller-Rommel, Ferdinand (red.): *Cabinets in Western Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Finstad, Hans Chr. (1970): *Fra drakamp til samspill*. Oslo: Lutherstiftelsen.
- Fjose, Olav (1988): *Bergfrid*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Gabrielsen, Bjørn Vidar (1970): *Menn og politikk. Senterpartiet 1920-1970*. Oslo: H. Aschehoug & Co.
- Gamson, William A. (1961): "A Theory of Coalition Formation", *American Sociological Review* 26: 373-382.

- Garvik, Olav (1982): *Da Venstre sprakk*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Garvik, Olav (1983): *Kristelig Folkeparti. Mellom tro og makt*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Gauslaa, Stein og Malmø, Morten (1988): *Presthus*. Oslo: Scanbok.
- Grepstad, Ottar og Nerbøvik, Jostein, red. (1984): *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Grimsmo, Ivar, red. (1995): *Livssyn og politikk. Kåre Kristiansen 75 år*. Oslo: Christian Schibsteds Forlag.
- Groennings, Svein (1970): "Notes Toward theories of Coalition Behavior in Multiparty Systems: Formation and Maintenance" i Groennings, S. et.al.: *The Study of Coalition Behavior*. New York: Holt, Rhinehart og Winston.
- Hernes, Gudmund (1971): *Interest, Influence and Cooperation: A Study of the Norwegian Parliament*. Doktoravhandling, The John Hopkins University, Baltimore, Maryland.
- Hoemsnes, Ole N. (1986): *Skjebnedøgn. Om Borten-regjeringens fall*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Korvald, Lars og Heradstveit, Per Øyvind (1982): *Politikk og kall*. Taranger: Racon.
- Kristiansen, Kåre (1989): *Når sant skal sies. På politikkenes hovedspor og sidelinjer gjennom 50 år*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Kristiansen, Kåre (1990): *Stå på, Kåre K.! Erindringer II*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Kyllingmark, Håkon (1981): *Lagspill - i krig og fred*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Langholm, Sivert (1977): *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse*. Oslo: Dreyer
- Langslet, Lars Roar (1994): *Fra innsiden. Glimt fra et halvt liv i politikken*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Langslet, Lars Roar (1989): *John Lyng. Samarbeidets arkitekt*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Laver, Michael og Budge, Ian, red. (1992): *Party Policy and Government Coalitions*. Basingstoke: Macmillan.
- Laver, Michael og Hunt, W. Ben (1992): *Policy and Party Competition*. New York: Routledge.
- Laver, Michael og Schofield, Norman (1990): *Multiparty Government: The Politics of Coalition in Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Laver, Michael og Shepsle, Kenneth A. (1990): "Government Coalitions and Intraparty Politics", *British Journal of Political Science* 20: 489-507.
- Laver, Michael og Shepsle, Kenneth A. (1991): "A theory of minority governments in parliamentary democracy", paper presentert ved konferansen "Games in Hierarchies and Networks", Max Planck Institute, Köln, 5-7 september 1991, her gjengitt i Laver og Shepsle (1992).
- Laver, Michael og Shepsle, Kenneth A. (1992): "Election Results and Coalition Possibilities in Irland", *Irish Political Studies* 7: 57-72.
- Leiserson, Michael (1966): *Coalitions in Politics: A theoretical and empirical study*. Doktoravhandling, Yale University, New Haven, gjengitt i de Swaan (1973).

- Leiserson, Michael (1968): "Factions and Coalitions in One-Party Japan: An interpretation based on the theory of games", *American Political Science Review* 57: 770-787.
- Lewis-Beck, Michael S. (1980): *Applied Regression. An Introduction*. Paper fra Sage University Papers serie, *Quantitative Applications in the Social Sciences*, serienummer 07-022. Newbury Park, California: Sage Publications.
- Lijphart, Arend (1984): *Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. New Haven: Yale University Press.
- Lyng, John (1973): *Vaktskifte. Erindringer 1953-65*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Lyng, John (1976): *Mellom øst og vest. Erindringer 1965-1968*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Lyng, John (1978): *Fra borgfred til politisk blåmandag: erindringer 1968-1971*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Norvik, Erling og Svabø, Terje (1990): *Hiv dokker i kalosjan*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Nævdal, Bodil (1987): *Dager efter dette. Et politisk portrett av Kåre Willoch*. Oslo: Grøndahl & Søn Forlag A.S.
- Olsen, Johan P. (1983): *Organized Democracy. Political Institutions in a Welfare State - the Case of Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pridham, Geoffrey, red. (1986): *Coalitional behaviour in theory and practice: an inductive model for Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rasch, Bjørn Erik (1994): *Demokrati på norsk. Søkelys på folkestyrets mekanismer*. Upublisert notat.
- Regjeringer, statsråder og statssekretærer*. Utgis av Statsministerens kontor.
- Riker, William H. (1962): *The Theory of Political Coalitions*. New Haven: Yale University Press.
- Rommetvedt, Hilmar (1984): *Ikke-sosialistisk samarbeid*. Stavanger: Universitetsforlaget.
- Rommetvedt, Hilmar (1991): *Partiavstand og partikoalisjoner*. Doktoravhandling, Universitet i Bergen.
- Rommetvedt, Hilmar (1994): "Norwegian Coalition Governments and the Management of Party Relations", *Scandinavian Political Studies* 17: 239-258.
- Sejersted, Francis (1984): *Høyres historie 3. Opposisjon og posisjon 1945-1981*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- Schofield, Norman og Laver, Michael (1985): "Bargaining Theory and Portfolio Payoffs in European Coalition Governments 1945-83", *British Journal of Political Science* 15: 143-163.
- Slagstad, Rune (1987): *Rett og politikk. Et liberalt tema med variasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solstad, Arve (1969): "The Norwegian Coalition System", *Scandinavian Political Studies* 4: 160-167.
- Strøm, Kaare og Leipart, Jørn Y. (1989): "Ideology, strategy and party competition in postwar Norway", *European Journal of Political Research* 17: 263-288.
- Strøm, Kaare (1990): *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Strøm, Kaare (1994): "The political role of Norwegian cabinet ministers" i Laver, Michael og Shepsle, Kenneth A. (red.): *Cabinet ministers and parliamentary government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sundar, Egil (1993): *Kapitlet som aldri ble skrevet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sæter, Odd Jostein, red. (1985): *Samling om verdier. Kristelig Folkepartis historie i tekst og bilder 1933-83*. Oslo: Valø Forlag.
- Taylor, Michael og Laver, Michael (1973): "Government Coalitions in Western Europe", *European Journal of Political Research* 1: 222-227.
- Thomassen, Petter (1991): *En regjerings fall*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Unneberg, Bjørn (1988): *Per Borten: bonde og statsmann*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.
- Vassbotn, Per (1986): *Da Borten falt. Gjensyn med regjeringens lekkasje og forlis 1971*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.
- von Neuman, John og Morgenstern, Oskar (1953): *Theory of Games and Economic Behaviour*. Princeton: Princeton University Press.
- Willoch, Kåre (1988): *Minner og meninger. I: Til slutten av sosialdemokratiets storhetstid - i 1965*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Willoch, Kåre (1990): *Minner og meninger, Bind III: Statsminister*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Willoch, Kåre (1992): *Krisetid. Hvorfor meget går galt og veien videre*. Oslo: Chr. Schibsteds Forlag.
- Yin, Robert K. (1989): *Case study research: design and methods*. Newbury Park, London, New Dehli: Sage Publications
- Aano, Jakob (1991): *Over alle grenser*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Aarvik, Egil (1985): *Smil i alvor. Fragmenter av et liv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

#### Annet kildemateriale:

Stortingstidende 1972: Forhandlinger i Stortinget nr.147, s. 1169-1192

Aviser:

Aftenposten: 15/8-27/8 1963; 26/9-16/10 1972; 20/5-9/6 1983; 22/6, 9/7, 10/9-30/9 1985; 12/9-17/10 1989

Bergens Tidende: 15/8-27/8 1963; 3/9-26/9 1969

Dagbladet: 15/8-27/8 1963; 15/9-30/9 1965; 1/6-9/6 1983; 10/9-30/9 1985; 12/9-17/10 1989

Nationen: 15/8-27/8 1963, 26/9-16/10 1972; 20/5-9/6 1983; 10/9-30/9 1985; 12/9-17/10 1989

Vårt Land: 1/6-9/6 1983; 10/9-30/9 1985; 12/9-17/10 1989

Østlendingen: 20/5-9/6 1983; 10/9-30/9 1985; 12/9-17/10 1989